

Millaista kieltä somerolaisnuoret puhuvat?

Someron murre on mielenkiintoisen sekoitus lounaista ja hämäläistä vaikutusta. Se kuuluu siirtymämurteisiin ja tunnetaan murrekartalla omana pienenä alueenaan kahden suuremman murreryhmän välissä. Someron murretta on paljon kerätty ja jonkin verran tutkittukin. Vaan mitä sille tulevaisuudessa tapahtuu? Puhuvatko tämän päivän somerolaisnuoret enää Someron murretta?

Tutkimuksen taustaa

Syksyllä 1995 valmistuneessa pro gradu -työssäni tutkin Someron lukiolaisten puhekieltä. Aineistona käytin haastattelunauhoituksia. Tutkimukseni muuttujat eli tutkittavat kielen piirteet olivat t:n heikon asteen ja ts-yhtymän vastineet (esim. tahtoa : tahdon; metsä). Selvitän näiden kahden kielen piirteen avulla somerolaisnuorten kielellisiä valintoja, tarkemmin sanottuna sitä, miten yleiskielen, alueen kansanmurteen ja muiden murteiden vaikutus näkyy somerolaisnuorten puheessa. Tätä voisi valaista seuraavanlaisella esimerkillä: tutkimuksessani yritin selvittää, sanovatko nuoret lähen, lähren vai lähen, yhden tapauksen mainitakseni. Koska tutkimuskohteena on nuorten puhekieli, on mukana myös ennustuksellinen näkökulma siihen, mitä Someron murteelle tulevaisuudessa tapahtuu. Työssäni käytin sosiolingvististä näkökulmaa (sosiolingvistiikan lähtökohta on yksinkertainen: ihmisten tapa puhua vaihtelee sen mukaan keitä he ovat) eli olen pyrkinyt mahdollisuuksien mukaan selittämään informanttien kielellisiä valintoja kielenulkoisten muuttujien avulla (perhetausta, sukupuoli, harrastukset, asenteet). Juuri tämän vuoksi valitsin tutkimuskohteekseni

varsin homogeenisen ryhmän, jonka sisällä tärkeimmät muuttujat ovat samoja: informantit ovat samanikäisiä, heillä on sama koulutus ja he asuvat samalla paikkakunnalla. Näin olen kielen ulkoisten tekijöiden määrän vähenee ja ne on helpompi tavoittaa. Varsinaisessa tutkimuksessani tarkastelin haastateltaviani paitsi ryhmänä, myös yksilöinä.

Miksi valitsin tutkimukseni muuttujiksi nimenomaan t:n heikon asteen ja ts-yhtymän? Tärkein valintakriteeri oli se, että molemmissa tapauksissa vaihtelua tapahtuu murteellisen ja yleiskielisen muodon kesken ja ne ovat helposti toisistaan erotettavissa. Lisäksi pidin tärkeänä sitä, että molemmat muuttujat ovat olleet käytössä Nykysuomalaisen puhekielen murros -tutkimusprojektissa ja Helsingin puhekielen tutkimuksessa. Näin sain runsaasti vertailukohteita omille tuloksilleni. Samoin sain em. tutkimuksista myös todisteita siitä, että t:n heikko aste ja ts-yhtymä ovat sosiolingvistisesti relevantteja eli ne korreloivat tiettyjen kielenulkoisten tekijöiden kanssa.

Aineistonauhoitukset tein Someron lukiossa keväällä 1994, mistä suuri kiitos Someron lukiolle. Haastattelin kaiken kaikkiaan kahtakymmentä lukiolaista. Puolet heistä on tyttöjä, puolet poikia. Haastateltavat olivat tuolloin lukion ensimmäisellä tai toisella luokalla, he ovat siis syntyneet vuosina 1975-77. Informanteille kerrottiin ennen haastattelua niukasti vain olennainen: heitä haastateltaisiin puhekielen tutkimusta varten. Sen lisäksi korostin vielä sitä, etten etsinyt mitään murteentaitajia. Informantit valittiin lähinnä sattumanvaraisesti, mutta kuitenkin siten, että joukossa oli paitsi syntyperäisiä myös muualta tulleita. Ei-syntyperäisiä on kahdeksan ja syntyperäisiä kaksitoista. Monissa muissa puhekie-

len tutkimuksissa on informanteiksi valittu ainoastaan syntyperäisiä. Omaa ratkaisuaani perustelen kuitenkin sillä, että halusin selvittää nimenomaan somerolaisten nuorten puhekielen piirteitä, enkä pelkästään somerolaissyntyisten.

Vertailuaineistona käytin jonkin verran Virtarannan vuonna 1973 julkaisemaa Someron murrekirjaa. En verrannut Someron lukiolaisten aineistoa murrekirjan aineistoon kaikissa kohdin, vaan käytin murrekirjaa apunani vain epäselvien tapausien selvittämiseen. Esimerkiksi tietää-verbin tiä-muodon yleisyyttä olen selvittänyt murrekirjan näytteistä sen vuoksi, ettei lähteissä ole mainittu Someron murteen kantaa kyseiseen piirteeseen.

Puhekielen murros

Tälle tutkimukselle tärkeää taustaa ovat useiden tutkijoiden käsitykset siitä, miten vanhat murteet paraikaa sulautuvat laajempialaisiksi yleiskieltä läheneviksi aluepuhekieliksi. Ilmiön taustalla on viime vuosikymmeninä suomalaisessa yhteiskunnassa tapahtunut suuri murros, jonka myötä joukkoviestintän, lisääntyneen koulutuksen ja maan sisäisen muuttoliikkeen vaikutus puhekieleen on lisääntynyt. Murteet eivät kuitenkaan katoa, vaan leimallisimmat murrepiirteet väistyvät. Aluepuhekielten yleiskielisen asun alta näkyy paikallinen pohja. Murteiden homogeenisuus kuitenkin häviää ja syntyvät murteet ovat lähinnä sekakielimuotoja.

Nykypuhekieltä paljon tutkinut Mielikäinen määrittää puhekielen muuttuvaa kenttää kolmella eri nimikkeellä: aluemurre, aluepuhekieli ja yleispuhekieli. Aluemurre ei vastaa viime vuosisadalla puhuttua murretta, mutta sen perusteella voi pu-

hujan kotiseudun kuitenkin määrittää. Aluepuhekieli mahdollistaa enää vain itä-/länsijaon. Yleispuhekieli ei ole yleiskieltä, sillä se sisältää murteellisuuksia. Sen perusteella ei kuitenkaan puhujan kotiseutua enää pysty päätelemään. Juuri tämä kielimuoto valtaa Mielikäisen mukaan alaa edellä mainituilta. Yleispuhekieli saavuttaa koko ajan lisää jalansijaa myös julkisessa viestinnässä. Nahkola ja Saanilahti ovat Virtojen koululaisten kieltä koskevassa tutkimuksessaan samoilla linjoilla. He näkevät kaksi tietä murteiden tasoittumiseen. Ensiksikin murrepiirteet häviävät siten, että puhujat korvaavat murrepiirteitä yleiskielen varianteilla. Toiseksi omaa murretta muutetaan ottamalla käyttöön muista murteista leviäviä elinvoimaisia murrepiirteitä. Tällainen leviämiskykyinen piirre on esimerkiksi pitkä vokaali korvaamassa eräitä A-loppuisia vokaali-yhtymiä (taloo, ainoo, sormee, pimee). Myös itämurteinen kato t:n heikon asteen vastineena (kaheksan) sekä yksinäiset ts-yhtymän heikon asteen vastineena (ite) kuuluvat näiden leviämiskykyisten piirteiden joukkoon. Etenkin nuorten puheessa näitä murrepiirteitä kuulee. Aikaa myöten yleispuhekielen laaja-alainen käyttö voi Kieli ja sen kieliopit -teoksen mukaan johtaa kirja- ja puhekielen eriytymiseen.

Toisenlaisiakin näkökantoja on esitetty: esim. Mantilan mukaan puhesuomi ei suinkaan ole tasoittanut, vaan vaihtelu on jopa suurempaa kuin ennen. Mantila ottaa tässä huomioon paitsi alueellisen myös sosiaalisen vaihtelun. Tasoittuminen on lähinnä illuusio, joka johtuu siitä, että meillä on nykyään tietoa myös muista kuin omista kielimuodoistamme. Murrepiirteet eivät häviä, vaan osallistuvat vain entistä laajemmin sosiaaliseen vaihteluun. Samalla kannalla on Kallio, joka sanoo kielen alueellisen, sosiaalisen ja tilanteisen vaihtelun olevan limittäisiä ja toisiinsa leikkaavia tasoja. Kieli ja sen kieliopit -teoksen mukaan sosiaalisten murteiden sijasta pitäisi puhua erilaisista kaupunkikeskusten puhekielistä, joissa murteelliset ja yleiskieliset ainekset puhujaryhmittäin eri ta-

voin limittyvät.

Tutkimuksen tuloksia

t:n heikon asteen vastineena on Someron murteessa vanhastaan ollut r (tahron, taurin, kuuren). Nuoret lukiolaiset käyttävät murteellista r:ää kuitenkin enää harvoin, vain 5 % kaikista t:n heikon asteen vastineista on rillisiä. Somerollakin kehityksen voisi siis ajatella etenevän samaan tapaan kuin Helsingissä, jossa r on selkeästi leimautunut "maalaiseksi". r:n käyttö siis leimaa käyttäjänsä, jolloin on aivan luonnollista, että siitä pyritään eroon. r ei kuulu yleispuhekielen piirteisiin, sillä se mahdollistaa puhujan sijoittamisen länsimurteiden alueelle. Someron lukion aineistossa r:ää esiintyy ainoastaan hyvin yleisissä sanoissa, esim. verbien tietää, odottaa, jäädä ja tehdä heikkoasteisissa muodoissa. Harvinaisemmat ja käytöaltaan suppeammat sanat esiintyvät poikkeuksetta d:llisessä asussa.

Yleiskielisen d:n käyttö lisääntyy jatkuvasti joka puolella Suomea. Mielikäisen mukaan d on jo täysin hyväksytty puhekieleen. Someron lukiolaisilla 60 % kaikista t:n heikon asteen esiintymistä sisältää d:n. Suurimmalla osalla informanteista d on nimenomaan dominoivin variantti. Kaikki informantit käyttivät d:tä runsaasti, kun taas r- ja katovariantteja (esim. tahon, kahestaan) ei joissakin nauhoituksissa esiintynyt lainkaan. d on siis Somerolla selkeästi vallannut ja valtaamassa alaa murteen mukaiselta r:ltä.

Katomuodot eli muodot, joissa t:n heikon asteen vastinetta ei ole lainkaan, on tässä tutkimuksessa jaettu kahteen ryhmään sen mukaan, ovatko ne olleet vanhastaan käytössä Somerolla vai lähtöisin itämurteista. Länsimurteista katoa edustavat monikon persoonapronominien genetivimuodot meidän, teidän ja heidän (nämä muodot ovat käytössä myös itämurteiden alueella, mutta mielestäni on tärkeää erottaa ne muista itämurteisista katomuodoista sen vuoksi, että ne ovat olleet länsimurteissaakin tuttuja) sekä tietää-verbin pika-

teinen kato on Someron lukiolaisilla käytössä, sillä se toteutuu 17 %:ssa kaikista tapauksista. Tämä tuntuu hämmästyttävältä, koska kyse on kuitenkin vain lähinnä kahdesta sanasta, meidän ja tiä. Näitä sanoja esiintyy aineistossa runsaasti, mikä tavallaan vääristää tutkimustuloksia. Haastattelutilanteessa meidän-muodon erityinen yleisyys on kuitenkin luonnollista, kertoohan haastateltava usein omasta perheestään, kaveripiiristään tms. joukosta, johon viitataan juuri me-pronominilla. Tietää-verbiä taas esiintyi runsaasti monille haastateltaville muodostuneen em mä ti(i)ä -maneerin takia. Repliikit aloitetaan rutiininomaisesti em mä ti(i)ä -lausahuksella, vaikkei tarkoitettaisikaan sitä, ettei puheena olevasta asiasta tiedettäisi mitään.

Me-pronominien genetivimuotojen kohdalla länsimurteinen kato on lähes yksinomainen, 96 % kaikista esiintymistä on tyyppiä meidän. Tätä selittää ainakin jo edellä mainittu laajalevikkisyys. Tietää-verbin heikkoasteisista muodoista 37,5 % on tiä-tyyppiä, kun yleiskielen d:n sisältävää edustusta on 41 %:ssa kaikista tapauksista. Myös Helsingin puhekielen tutkimuksessa nuoret käyttivät tiä-muotoa runsaasti. Paunonen selittää kyseisen muodon suosiota sen pikapuheisuudella. Samalla hän toteaa, että nämä länsimurteisten katotyyppien leksikaalistumat ovat mahdollisesti raivaamassa tietä itämurteisten katomuotojen pääsille Helsingin puhekieleen.

Samoin saattaa olla tapahtumassa myös Somerolla, sillä Someron lukiolaisilla itämurteisia katotapauksia on kaikista t:n heikon asteen esiintymistä 17 %. Itämurteinen kato leviää somerolaisnuorten puhekieleen hyvin sanakohtaisesti: lähinnä tietää-verbin muodossa tiä (17 % tietää-verbin heikkoasteisista muodoista on tätä tyyppiä) sekä h:n jäljessä (48 % tässä sanan sisäisessä asemassa olevista esiintymistä on itämurteisen kadon mukaisia) lekseemeissä kahdeksan, yhdeksän, yksi, kaksi, yhdeksi, tehdä, lähteä, nähdä ja mahdollinen. Kyseisten numeraalien esiintymistä peräti 74 % on katomuotoisia

(esim. kaheksan). Samoin lähteä-verbi on aineistossa 75 %:isesti katomuo-
toinen (lähän, lähettiin).

Syntyperäisten ja ei-syntyperäisten (jatkossa sulkeissa s ja e) t:n heikon asteen edustuksessa on eroja, joskaan ei kovin suuria. Syntyperäiset käyttävät murteellista r:ää ei-syntyperäisiä enemmän (s 8 % ja e 1 %). Samoin länsimurteista katoa esiintyy syntyperäisillä enemmän (s 20 % ja e 10,5 %). Ei-syntyperäiset taas vastaavasti käyttävät d:tä (e 67 % ja s 56 %) ja itämurteista katoa (e 21 % ja s 14 %) syntyperäisiä useammin. Aineiston murteellisimmat puhujat (eniten r:ää) kuuluvat nimenomaan syntyperäisten joukkoon. Tämän valossa näyttää siis siltä, että omalla ja vanhempien syntyperällä on merkitystä nuorten puheen suhteen. Kotoa saadut vaikutteet näkyvät nuorten puhekielessä, vaikka Thelanderin mukaan toveripiiri onkin tärkein kielellisten mallien antaja.

Tyttöjen ja poikien välillä erot ovat syntyperäisiä ja ei-syntyperäisiä suuremmat. Pojilla d:n osuus on 71, 5 %, kun se tytöillä on 47 %. r:ää on tytöillä 9 % ja pojilla vain 2 %. Myös molempia katomuotoja tytöillä on hieman poikia enemmän siten, että kun katomuodot lasketaan yhteen, niiden osuus tytöillä kaikista esiintymistä on 42 % ja pojilla 26 %. Kaiken kaikkiaan somerolaistytöt käyttävät selvästi poikia enemmän yleiskielestä poikkeavia muotoja. Tämä on hyvin mielenkiintoista sen vuoksi, että monissa sosiolingvistisissä tutkimuksissa tulos on ollut päinvastainen.

Tyttöjen yleiskielestä poikkeavaa puhetapaa voi kuitenkin selittää myös tyttöjen suurempi antinormatiivisuus. Coatesin mukaan sen selitystä voi etsiä muuttuneista sukupuolirooleista ja tyttöjen tiiviistä sosiaalisista verkoista. Kaiken kaikkiaan Coates toteaa, että nuoret naiset viettävät nykyään miehiin verrattuna hyvin samantapaista sosiaalista elämää (vrt. miesten murteellisuutta on monissa tutkimuksissa selitetty juuri sillä, että heidän sosiaaliset ympyränsä ovat naisiin verrattuna paljon laajempia). Kaikki edellä luetellut

selitykset kietoutuvat mielestäni yhteen. On jokseenkin kiistatonta, että sukupuoliroolit ovat yhteiskunnassamme viime vuosikymmeninä olleet muutostilassa. Erityisesti naisen rooli on muuttunut sallivammaksi: nainen voi tehdä monia asioita, jotka ennen olivat hänelle kiellettyjä. Siksi tuntuukin vain loogiselta, että nuorten naisten puhekieli on nuorten miesten kieltä antinormatiivisempaa. Koska kieli on osa identiteettiä, uudenlaisen, korostetusti rajoituksista vapaan identiteetin muodostaminen ulottuu myös puhekieleen.

ts-yhtymän vastineena Someron murteessa on ollut vaihtelematon tt (mettä : mettän), jonka levikkialue Suomen murteissa on suhteellisen laaja. Someron lukiolaisilla tämä vaihtelutyyppi on kaikkein yleisin, 59 % aineiston kaikista tapauksista edustaa tätä mettä : mettän -tyyppistä vaihtelua. Joidenkin sanojen vahvassa asteessa tt:llinen edustus on melkein pä yksinomainen, esim. seitsemän-lekseemin kohdalla (seitsemän). Monien tutkijoiden mukaan tt ei olekaan alueellisesti leimautunut variantti, toisin kuin r t:n heikon asteen vastineena. Mielikäinen tekee tässä kuitenkin eron vahvan ja heikon asteen välille: heikon asteen tt (mettän) on vahvan asteen tt:tä (mettä) murteellisempi.

Yleiskielen mukainen ts : ts-vaihtelu toteutuu 24 %:ssa tapauksista. t:n heikon asteen vastineisiin verrattuna yleiskielinen variantti on siis ts-yhtymän kohdalla huomattavasti harvinaisempi. Yleiskielisen variantin pientä osuutta voisi selittää sillä, ettei ts:ää Mielikäisen mukaan ole täysin hyväksytty puhekieleen, toisin kuin d.

Nykypuhekielessä hyvin leviämiskykyiseksi ts-yhtymän vastineeksi on muodostunut tyyppi tt : t. Someron lukiolaisten kielenäytteissä sen osuus jäi vielä em. vastineita pienemmäksi, 17 %:iin. Selvää kuitenkin on, että tämä vaihtelutyyppi on leviämässä Somerollekin. Leviäminen tapahtuu sanakohtaisesti, kuten itämurteen kadon tapauksessakin. tt : t-vaihtelua esiintyy katsoa, itse, katsella ja seitsemän-lekseemien kohdalla siten,

että itse-pronominin kohdalla tt:llinen ja t:llinen heikon asteen variantti ovat edustettuina rinnan yleiskielisen variantin kanssa, kun taas loput kolme lekseemiä ovat melkein pä täysin sopeutuneet tt : t -vaihteluun.

Syntyperäisten ja ei-syntyperäisten erot ovat tässä kohtaa hyvin pieniä. Molemmilla n. 60 % kaikista esiintymistä sisältää vaihtelemattoman tt:n. Yleiskielistä ts:ää ei-syntyperäiset käyttävät kymmenen prosenttiyksikköä enemmän kuin syntyperäiset (e 29 % ja s 19 %). tt : t-vaihtelu taas on syntyperäisillä kymmenisen prosenttiyksikköä yleisempi kuin ei-syntyperäisillä (s 21 % ja e 12 %). Tässä kohtaa syntyperäisyys ei siis erityisesti korreloi Someron murteen mukaisen variantin käyttämisen kanssa kuten t:n heikon asteen vastineiden tapauksessa. Ei-syntyperäiset käyttävät vaihtelematonta tt:tä yhtä usein kuin syntyperäisetkin, toisin kuin r:ää. Tässä tuleekin hyvin esille näiden kahden murteen mukaisen variantin ero: siinä missä r on selkeästi murteelliseksi leimautunut, vaihtelematon tt on neutraalimpi ja jopa leviämiskykyinen. Vaihtelemattoman tt:n suurempaa suosiota voisi selittää sillä, että sen alkuperäinen levikkialue on hyvin laaja, paljon laajempi kuin r:n.

ts-yhtymän kohdalla tyttöjen ja poikienkin väliset erot ovat hyvin pienet. Tytöt suosivat yleiskielistä ts:ää kymmenisen prosenttiyksikköä poikia enemmän (t 31 % ja p 20 %). tt : t-vaihtelua esiintyy kummallakin ryhmällä suunnilleen yhtä paljon (t 18 % ja p 16 %). Vaihtelematonta tt:tä pojat sen sijaan käyttävät tyttöjä enemmän, joskaan ero ei ole kovin suuri (p 64 % ja t 51 %). Kumpikaan sukupuoli ei kuitenkaan ole selkeästi yleiskielisellä kannalla, vaan t:lliset variantit ovat selkeästi dominoivassa asemassa. On mielenkiintoista, että pojat tässä kohtaa suosivat Someron murteen mukaista varianttia tyttöjä enemmän, kun t:n heikon asteen vastineiden tapauksessa tilanne oli päinvastainen. Varsinkin kun muistetaan, että tytöistä suuri osa on syntyperäisiä, olisi tässä kohtaa ollut odotuk-

minalaiset kirivät hopealle 993 markalla ja lohjalaiset pronssille 780 markalla. Somero oli 68. tilalla; rahaa käytettiin 499 markkaa. Koko Suomessa lottoa pelattiin 429 markalla per asukas vuonna 1996. Somerolle mahdollisesti tulleita lottomiljoonia Veikkausyhtiön tiedotusosasto ei pystynyt jäljittämään.

Hyvästä yrityksestä huolimatta kaikki ruudukon kruksaajat eivät voi voittaa - eivät vaikka käyttäisivät uusinta tekniikkaa, tietokonetta ja internetiä, hyväkseen. Arvonnan jälkeen suurin osa ihmisistä luonnollisesti pettyy, koska rahahanat eivät auenneetkaan, mutta siitä huolimatta he yrittävät seuraavalla viikolla uudelleen, ehkä samalla hyräillen ja taivutellen Lottotangon askelin:

Kun veikkaa rivin oikean, soi laulu monen miljoonan,

siks arvailemaan noita numeroita joka viikko ryhdytään.

Koko viikon odotan, hetkeä tuon arvannon. Ois lottopotti tarpeen tähän köyhään arkeen, vielä mua onnistaa!

Lotto - se kenties täyttää unelmain.

Lotto - on kohokohta lauantain!

Kun pallot nuo pyörii ja kiitää, jännitys rintaani viiltää.

Vaikka muillakin keinoin rikkautta saa,

Suomi on loton luvattu maa.

Lotto on toivo, joka on kaiken kansan ulottuvilla. Jo 724 suomalaista on 26 vuoden aikana tämän vuoden syyskuun puoleenväliin mennessä onnistunut kahmaisemaan vähin-

tään miljoonan potin kotiin. Oletko sinä seuraava?

Lottoaiheista kirjallisuutta:

Olli Alho 1981: *Uhkapelit*. - Kalevalaseuran vuosikirja.

Pasi Falk - Pasi Mäenpää 1997: *Lottovoittajat*.

Petra Julin 1996: *"Ja sitten se hirtti itsensä" - tarinoita lottovoittajista*. - Tietolipas 146.

Petra Julin 1997: *Tuhat ja yksi konstia voittaa lotossa*.

Veli-Pekka Lehtonen 1995: *Taas jaossa jättipotti*. - Peili n:o 3.

M. Motto 1980: *Lottovoiton arvoitus*.

Lasse Murto - Jorma Niemelä 1993: *Kun on pakko pelata*.

Matti Saari 1991: *Jokamiehen lottopapas*.

Edvard Salin 1980: *Uudet lottosysteemit*.

Juha Siltala 1996: *Haastattelu Ilta-Sanomissa* 18.5.96.

J. Wahlström 1989: *Rahapelien käsikirja*.

Veikkauksen vuosikirja 1997.

Leea Virtanen 1988: *Nykymagian käsikirja*.

Heikki Ylikangas 1990: *Markat miljooniksi*.

Turkulainen Aune Kanerva voitti lotossa päävoiton - 1 620 000 markkaa - vuonna 1976. Ulkonaisesti päättellen setelitukko oli Aunelle todella tarpeen. Hän asui vuokrataksiossa poikansa kanssa ja teki kahta työtä. Aamulla viideltä hän meni leipomoon ja illalla saunottajaksi. Kun voitto tuli, Aunen vaikeudet alkoivat. Työtoverit herjasivat porvariksi ja asiakkaat viskoivat rahoja kysellen: ”Vieläkö sulle pennit kelpaa?” Aune jäi pois töistä, ihmissuhteet katkesivat. Hän koetti elää samoin kuin ennenkin: oli säästeliäs, ei käytellyt taksia eikä kulkenut kampaajalla. Mutta silti elämä meni alamäkeä. ”Jos suoraan sanon, huonompaan päin on mennyt. Silloin minä olin onnellinen, kun sain sen kuukausipalkan ja elämä sujui kivasti”, Aune tilitti.

Tammikuun 23. päivänä 1997 television Hyvät, pahat ja rumat -ohjelmassa lottomiljonääri Risto Kumpulainen - 11,2 miljoonaa plakkarissa - todisti, ettei raha tuo onnea, vaan vie sen. Avioliitto ja perhe hajosivat, ja alkoi armoston taistelu seteleistä. Kumpulaisen jo rakoillutta avioliittoa eivät lottomiljoonatkaan kyenneet tilkitsemään vaan se rävähti julkisesti Ilta-Sanomia myöten levälleen. Lapsetkin joutuivat liiton raunioilla valitsemaan puolensa: toinen isän, toinen äidin huusholliin rahakasoilla leikkimään.

Raha ei todellakaan ole tuonut kaikille voittajille onnea. Veikkausyhtiön edustaja Veikko Tarvainen, joka vei voittajille tiedon onnettaren työtäisystä, tietää kertoa yhdestä, joka hirtti itsensä mutta teki sen Tarvaisen mukaan enemmän muista syistä kuin voiton vuoksi. Toinen sai äkillisestä ilosanomasta sydänkohtauksen ja menehtyi siihen. Hän oli aito lottovoiton uhri. - Murheen murtamaksi lieene tullut myös se lohjalainen kaupunginvaltuutettu, joka ravintolassa pikku huppelissa pilan päiten lottosi kaupungin nimissä ja hankki tälle 642 000 markkaa ylimääräistä kassavarantoa.

Tutkija Petra Julinin haastattelumat ihmiset tiesivät kertoa tuttavistaan, työtovereistaan tai sukulaisistaan,

jotka olivat voittaneet läjäpäin rahaa lotossa. Näiden tarinoiden avulla arvosteltiin suuren summan saaneiden kitsautta ja kauhisteltiin rahan aikaansaamaa epärealistista käytöstä. Eräs sipoolainen eläkeläisnainen kertoi, että kun hän työskenteli Helsingin palolaitoksella, oli palomiehillä lottokimppa. Kerran nämä miehet sitten voittivatkin rutosti rahaa ja antoivat lehdistölle lausunnon, jonka mukaan jokainen voittaja lahjoittaa syöpälästen hoitoon 500 markkaa. Loppujen lopuksi harva 15 voittaneesta antoi tätä summaa. Kertojan kommentin mukaan ”raha tuo mukanaan vain kitsautta”.

Samantapainen kertomus pihiksi muuttumisesta oli tamperelaisella betonityöntekijällä: ”Eräs työkaverini voitti lotossa päävoiton ja muuttui täysin luonteeltaan. Ennen hän oli ollut reilu kaveri, lainasi työpaikalakin omia työkalujaan muille. Voiton jälkeen hänen tavaroihinsa ei saanut koskea ja hän alkoi haalia romua itselleen, vei työpaikaltakin tiilet. Hän alkoi puhua takanapäin pahaa ja valetta muista. Osti itselleen heti veneen ja mersun ja Porista merenrannalta itselleen mökin. Hän osti myös pojalleen mersun. Miehestä tuli täysi mulkku.”

Mainio esimerkki on myös se, miten lottomiljoonat muuttivat ideologian. Muuan yli kahden miljoonan voittaja, nuori opiskelijapoika mallia 1977, lukeutui palavasilmäisiin opiskelijaradikaaleihin. Hän piti lottoa yhtenä tyypillisimmistä porvarillisen järjestelmän mädännäisyyksistä. Sehän tuuditti kansan uskomaan parempaan huomispäivään - kapitalismissa! Miten poika erehtyikään moiseen humpuukiin - ja voitti! Rahalla on kuitenkin taivaallinen voima. Radikalismista tuli pian normaali nuoruuden hairahdus niin kuin ”taistolaisuudesta” yleensä. Mies osti voittorahoillaan Hyvinkäältä seitsemän osakehuoneistoa ja itselleen Haukilahdesta sadan neliön rivitalon. Juuasta, vaimonsa kotikylästä, hän hankki huvilan. Voitto innosti avoliitossa eläneen pojan kirkkohäihin ja hankkimaan lapsia. Myös opinnot jatkuivat

ripeästi filosofian kandidaatin tutkintoon asti. Se siitä radikalismista!

Suosittu keskustelunaihe suomalaisten pelaajien keskuudessa on voitto, joka jostakin syystä ”tekee oharit”. Yhtenä syynä on voinut olla se, että lottoaja on unohtanut palauttaa kupongin. Yhteistä tarinoille on se, että voitto sattuu juuri sille viikolle, jolloin lottolappua ei ole palautettu. Juttujen dramaattisuutta lisätään sillä, että kupongintäyttäjä, joka unohduksensa takia ei voittanutkaan, sairastuu, menettää mielenterveytensä tai ajautuu muuhun onnettomuuteen. Voiton menetyksen pelko on monilla syynä siihen, ettei vanhaa lottoriviä uskalleta vaihtaa, vaan sillä pelataan pakonomaisesti vuodesta toiseen. Kupongin palautus pyritään varmistamaan monen viikon pituisilla kestolotoilla. Tamperelaisella miesleipurilla oli kestolotto, jottei hänelle kävisi kuten eräälle naiselle, jonka hän oli kerran nähnyt tulevan perkeleellisesti kiroillen kioskille. Naisella oli lottovoitto mennyt sivu suun, sillä hän oli ollut mökillänsä eikä ollut saanut kuljetusta kaupunkiin, jonne olisi voinut palauttaa vakiorivinsä.

Joka viikko 40 % suomalaisista muistaa palauttaa lottolappunsa, ja kun pelaaja kierrosta kohden polttaa rahaa keskimäärin 13 markkaa, siitä kertyy valtiolle sievoinen summa vuoden mittaan. Loton liikevaihto ylsi viime vuonna kaikkien aikojen ennätykseen, noin 2,2 miljardiin markkaan. Ilmankos Veikkausyhtiön tiedottaja Virve Vainikka toteaaakin hyvillään: ”Suomalaiset ovat lottohullua kansaa.” Vain 17 % kansalaisista ei kuuna päivänä hairahdu tuhlaamaan rahojaan lottoon.

Lottoamisen päämotiivina on tietenkin voitto. Veikkauksen asiakaskyselyssä vastaajista 91 % uskoi voittavansa. Päävoittoon uskoi peräti 13 %, ”suureen voittoon” 18 %. Innokkaimmin voittoa metsästetään Suomensuomella, joka onkin Suomen ”lottohulluin” kunta, Etelä-Suomen Las Vegas. Tuolla ykköstiön varressa lotottiin asukasta kohden 1014 markalla, ha-

senmukaista, että he käyttäisivät t:tä. Paunosen mukaan Helsingin puhekielessä ts-yhtymän ja t:n heikon asteen vastineiden välillä tuntuu valitsevan yhteisvariaatio, ts. yleiskielisen d:n käyttäjä suosii myös yleiskielistä ts:ää. Somerolla ei näin tuntuisi olevan ainakaan sukupuolten edustusta tarkasteltaessa. Mielestäni tässä pitääkin ottaa huomioon se, etteivät erilaiset kielen piirteet koskaan ole täysin vertailukelpoisia, sillä niihin liittyy aina erilaista leimautumista tai prestiisiä.

Eräs yhteneväisyys tyttöjen ja poikien t:n heikon asteen ja ts-yhtymän vastineiden välillä kuitenkin on. Molemmissa tapauksissa tytöt suosivat hieman poikia enemmän uutta, muista murteista peräisin olevaa varianttia (itämurteinen kato ja tt : t). Näin ollen Someron suhteenkin voidaan luultavasti todeta, että juuri nuoret tytöt käyttävät ja levittävät näitä leviämiskykyisiä yleispuhekielisiä piirteitä.

Lopuksi

Tämän aineiston valossa näyttäisi

Katos, kärpänen on katos; nyt se katos.

LÄHTEITÄ:

Coates, Jennifer 1986: *Women, men and language. A sociolinguistic account of sex differences in language.* Longman.

Kettunen, Lauri 1940: Suomen murteet III B. Selityksiä murrekartastoon. SKST 188.

Mantila, Harri 1993: Onko puhe-suomi yhtenäistynyt? Virke 2/93.

Mielikäinen, Aila 1991: Murteiden murros. Levikkikarttoja nykypuhekielen piirteistä. Jyväskylän yliopiston Suomen kielen laitoksen julkaisuja 36.

Nahkola, Kari 1987: Yläsatakuntalaisen murteen uusia kehityslinjoja. - Nahkola (toim.), *Folia fennistica & linguistica, Kirjoituksia kansanmurteista ja kirjakielistä.* Tampereen yliopiston Suomen kielen ja yleisen kielitieteen julkaisuja 14.

Nahkola, Kari ja Saanilahti, Marja 1991: Sukupolvien välinen kuilu. - Saanilahti & Nahkola (toim.), *Koululaislangi Virroilla.* Tampereen yliopiston Virtain tutkimuksia 11.

Nuolijärvi, Pirkko 1986: Kolmannen sukupolven kieli. Helsinkiin muuttaneiden suurten ikäluokkien eteläpohjalaisten ja pohjoissavolaisten kielellinen sopeutuminen. SKST 436.

Nykysuomalaisen puhekielen murros Jyväskylän osatutkimus. Raportit 1 & 2. Toim. Mielikäinen. Jyväskylän yliopiston Suomen kielen ja viestinnän laitoksen julkaisuja.

Paunonen, Heikki 1982: Muuttuvat puhe-suomen muodot. - Larmola (toim.), *Koulukäisten kieli.* Tietolipas 88.

Paunonen, Heikki 1995: Suomen kieli Helsingissä. Huomioita Helsingin puhekielen historiallisesta taustasta ja nykyvariaatiosta. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

Rapola, Martti 1969: Johdatus suomen murteisiin. Tietolipas 4.

Suojanen, M.K. 1985: Mitä Turussa puhutaan? Raportti Turun puhekielen tutkimuksesta. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen julkaisuja 23.

Thelander, Mats 1979: Språkliga variationsmodeller tillämpade på nutida Burträsktal. Acta Universitatis Upsaliensis.

Virtaranta, Pertti 1973: Someron murrekirja. SKST 309.

Ylioppilastutkintolautakunnan tehtävänanto:

Tässä on otteita sopeutumista käsittelevistä tietosanakirja-artikkeleista. Sovella niiden tietoja ja tarkastele kysymystä ihmisen sopeutumisesta maapallon vaihteleviin oloihin.

Tuomas Fjällström 31.5.1997

Adaptaatio (<lat.). 1. Mukautuminen, mukauttaminen; sopeutuminen, sopeuttaminen, sovittaminen.

– 2. Sopeutuminen, sopeutuma, biologiassa eliön rakenteessa tai toiminnassa tapahtuva muutos, jonka tuloksena eliö sopeutuu paremmin tiettyyn ympäristöön. Pitkäaikainen, perinnöllinen adaptaatio on sukupolvesta toiseen siirtyvää ja johtaa -> evoluutioon. Sen perustana ovat muuntelu ja luonnonvalinta. Mutaatioiden ansiosta eliöissä voi syntyä sopeutumia, jotka parantavat niiden mahdollisuuksia pysyä hengissä ja lisääntyä, ts. lisäävät eliöiden biol. menestyvyyttä eli kelpoisuutta. Lyhytaikainen adaptaatio on yksilön elinaikana tapahtuvaa sopeutumista, ja se on riippuvainen eliön sopeutuvuudesta eli adaptabiliteetista, joka ainakin osittain on perinnöllisesti määräytynyt. Adaptabiliteetti edellyttää, ettei lajin geneettinen sopeutuminen ole edistynyt äärimmilleen, mikä antaa lajille paremman mahdollisuuden kestää elinympäristön muutoksia. Esim. kasveilla on sellaisia mukaumia eli muovaumia, jotka eivät ole perinnöllisiä. Eläinkunnassa on tavallista tilapäinen, palautuva sopeutuminen, joka katoaa, kun olot muuttuvat ennalleen. Fysiol. tasolla elimistö sopeutuu jatkuvasti erilaisiin tilanteisiin. Sensorisella adaptaatiolla tarkoitetaan aistinelimien taipumusta mukauttaa tietyt ärsytys- ja erotuskynnykset kulloinkin vallitseviin ärsykeolosuhteisiin. Esim. näkö-

aisti mukautuu valaistusvaihteluihin siirryttäessä valoisasta hämärään. Kun kättä pidetään kylmässä vedessä, tottuu sen tuntoaisti kylmään niin, että jos käsi siirretään haaleaan veteen, tuntuu vesi hetken aikaa kuumalta.

–3. Psykologiassa yksilön tai ryhmän mukautuminen tilanteeseen tai sopeutuminen fyysiseen, sos. tai kulttuuriseen ympäristöön eli tietynlainen tasapainon palauttamispyrkimys. Eräiden tutkijoiden mukaan tämä pyrkimys tasapainon palauttamiseen on psyykkisen tapahtuman ja sos. käyttäytymisen keskeisiä selittäjiä.

– 4. Sanataideteoksen toisenlajinen muunnelma, esim. romaanin sovitus elokuvakäsikirjoitukseksi tai klassisen draaman kansantajuinen versio. Vars. lapsille ja nuorille sovitettua kirjallisuutta adaptoidaan eli mukautetaan kieleltään ja maailmaltaan tietyille ikäkaudelle sopivaksi.

adaptaatio

1 sosiologia, 2 biologia, 3 psykologia

Käsitteellä adaptaatio tarkoitetaan sellaisia organismeissa tapahtuvia muutoksia, joiden avulla nämä pystyvät tulemaan toimeen ympäristössään. Aluksi termiä käytettiin vain biologiassa; myöhemmin se on otettu käyttöön myös sosiologiassa ja psykologiassa.

Biologiassa adaptaatiolla tarkoitetaan kasvin, eläimen tai ihmisen yksilöllisten tai lajin tyypillisten elinmahdollisuuksien lisääntymistä. Eliäkanaan organismin täytyy lakkaamatta sopeutua ympäristön muutoksiin (ympäristö muuttuu esim. valoisammaksi, kylmemmäksi tai kostemmaksi). Yksilöllisen adaptaation lisäksi on olemassa myös kauemmin kuin yhden sukupolven ajan kestävä adaptaation muoto. Se oli perustana Charles Darwinin (1809–82) esittämässä evoluutioteoriassa: hyvin sopeutuneet eläimet välittävät hyvän sopeutumiskykynsä jälkeläisilleen perinnöllisyyden kautta; huonosti sopeutuneet eläimet karsii luonnollinen valinta. Uudet adaptaatiomuodot ovat jatkuvasti mahdollisia perityissä piirteissä tapahtuvien muutosten vuoksi.

Darwinin teoriaa yritettiin 1800-luvulla soveltaa sosiologiassa ja sosiäalifilosofiassa yhteiskunnallisiin ilmiöihin. Osittain sen takia, että sosiäalidarwinismiin kuului avoimesti rasistisia näkemyksiä, se on tällä vuosisadalla menettänyt merkityksensä lähes kokonaan. Nykyisin sosiologiassa käytetään adapataation tai sopeutumisen käsitettä varsinkin eritellessä kahden kulttuurin kohtaamiseen kuuluvia ilmiöitä. Esimerkkinä voi mainita siirtolaisuuden. Psykologiassa adaptaation käsitettä on sovellettu tutkittaessa yksilön ja ympäristön vuorovaikutukseen perustuvaa käyttäytymistä.

nen. Uhkasipa eräs sähköasentajan vaimo voiton saatuaan haistattaa pomolleen pitkät paskat! Loton jättipotti tekee tällaisen nautiskelun kuin sallitummaksi, koska voitonmahdollisuus on kuitenkin olemassa, vaikka kuinka pieni. Tämä etukäteismahdollisuus on osa arpapeliä tuottamassa huvia.

Vaikeassa taloudellisessa tilanteessa lotosta on tullut toivon ja tulevaisuudenuskon symboli monille ihmisille. Lotto on osoitus siitä, että maailmassa on vielä olemassa jotain hyvääkin, vaikka lama ja työttömyys kurittavat kansalaisia. Tutkija Juha Siltalan mukaan lottovoitosta unelmoiva ihminen haluaa tulla hoide- tuksi ilman omia ansioitaan. Lottovoitto merkitsee siis sitä, että jokin ylimaallinen mahti kiinnittää minuun huomiota ja antaa hoivaa.

Lottoruudukon rakentamiseen sovelletaan monenlaista arkkitehtuuria. Viikoittain seitsemän ensimmäisen numeron suoraan uskoo kaikkiaan runsaat 5000 pelaajaa. Lottolapun ensimmäinen pystyrivi on myös suomalaisten lottoajien erityissuosiossa. Viiden kertotaulu 5:stä 35:een vetoaa niin ikään lottokansaansa. Ylipäätään pienet numerot ovat suosituja - 3, 7, 8, 9, 10, 13, 17 - mutta toki mitkä tahansa luvut 1 ja 39 välillä voivat olla itseksunkin onnennumeroita: nimi-, syntymä- ja vihkipäivän luku, mukaan vaikka koko suku! Jonkun mielestä tähtien asennot määräävät loton numerot, joku toinen taas näkee unessa sopivat kruksaamisen kohteet, joku on telepatian avulla hankkinut täsmänumerot, joku muu taas tiedustellut niitä puhelimitse selvänäkijältä. Lotossa voittamisen taito perustuu osaltaan kykyyn välttää niitä numeroita, joita ihmiset pelaavat runsaasti. Pitää siis kyetä arvioimaan, minkätyyppisiä rivejä kansalaiset rastivat paljon ja minkälaisia vähemmän. Varsinainen tekijämies rakentaa tosivaikean rivin esimerkiksi isoista numeroista - ja kahmaisee superjättipotin.

Entä sitten, kun onni potkaisee? ”Liian paljon rahaa, hyvää vaiko pahaa...?” kysyttiin takavuosina suosikki-iskelmässä. Uusimman tutkimuk-

sen mukaan näyttää siltä, että lottomiljonääri ei suin surmin uskalla tunnustaa rypevänsä rahassa. Voittaja noudattaa kirjaimellisesti Eino Leinon neuvoa: kel onni on, se onnen kätkeköön, kel aarre on, se aarteiden peittäköön. Kaikkein tärkeintä on, ettei hänen rikkautensa tule ilmi. Muiden ihmisten pelko on suunnaton: miljonääri pelkää juoruja, häirintäsoittoja, kerjuukirjeitä ja siipiveikkoja, sitä että kateelliset ja rahanhimoiset ihmiset vahingoittavat. Siksi hän tallettaa rahansa huomaamattomasti määräaikaistilille, jonka korkoja pidetään ikään kuin yhtenä uutena tilipussina. Koko voittosumma suhteutetaan järkeen käyväksi jakamalla se jo valmiiksi tuleville vuosille. Ja kun mukaan laskee vanhuudenpäivät, voi jo alkaa epäillä koko summan riittävyttä. Tutkija Pasi Mäenpään haastattelemat lottovoittajat alkoivat huolehtia rahoistaan jopa liioitellun varovaisesti. He muistivat mainita kysymättäkin, että entinen säästäväinen linja jatkuu. Ruokalasku kasvoi aluksi, mutta pieneni pian entiselle tasolle. Kahvikermaksikin eräs miljonääri korosti ostavansa juuri vanhaksi menevän purkin puoleen hintaan.

Pelkkää ruusuilla tanssimista lottovoittajan elämä ei siis ole, vaikka kateellinen niin luulisi. - Ensimmäisen lottomiljoonapotin kahmaisi nivalalainen Hilikka Pyllkö vuonna 1973. Hän ei pihistellyt rahojen käytössä, vaan rakennutti Nivalaan paikakunnan komeimman yksityisasunnon uima-altaineen. Lisäksi perheellä oli luksushuvila Pyhäjärven rannalla. Rakennusinvestoinneista jäljelle jääneen, tuottavasti sijoitetun rahan koroilla elettiin. Ainoa harmi oli siinä, että julkisuus - Pyllköt antoivat auliisti haastatteluja Veikkausyhtiön tarpeisiin - toi joukon uhkauskirjeitä perheen postilaatikkoon ja kaiken maailman kerjäläisiä rynkyttämään ulko-ovea aina riesaksi asti. Muuan nainen tunki väkisin itsensä ja neli-vuotiaan lapsensa ovenrakoon ja liivahti siitä sisälle eikä heitä onnistuttu toimittamaan matkoihinsa kuin vasta seuraavana päivänä ulkopuolisten avustuksella.

”Ainoa oikea” lottotyttö Hilikka Kotamäki viekoitteli Suomen kansan kruksaamaan lottolappuja - ja onnistui erinomaisesti.

Lauantai-illan huumaa - seitsemän rastia onneen

Lauantai-illan jännittävin hetki: lottoarvonta alkaa.

”Hyvää iltaa, arvotaan seitsemän numeroa ja kolme lisänumeroa.” Laajimmin tunnettu ja seurattu tv-pelimme on lotto. Vuonna 1971 Suomessa aloittanut lotto on itse asiassa tärkeimpiä tv-ohjelmiamme. Arvonta on sijoitettu erittäin hyvälle ohjelmapaikalle lauantai-iltaan. Se yhdistää suomalaiset koko maassa niin tiilitalossa kuin yömajassa. ”Lotto ruokkii nykyaikana yksinkertaisten ihmisten toiveunia”, saksalainen tutkija väittää ja huomauttaa, että myös sikäläisen television tärkein neljännestunti on lottoarvonta. Toki lottoa ja muita onnenpelejä harrastavat ”yksinkertaisten” ohella myös normaalilahjaiset ihmiset, joilla on melko reaalin käsitys voitonmahdollisuuksista. ”Monille kansalaisille on lottokupongin täyttö ja arvannon seuraaminen televisiosta se elämän suola, joka on tarpeen itse kullekin arkisen vaelluksen höysteenä”, väittää lottosysteemiä tutkinut Edvard Salin. Lotto on todella kansallinen ikoni ja traditio siinä missä lavatanssit, sauna ja lenkimakkara.

Mikä on loton sanoma? Kuten kaikki rahapelit lotto kyseenalaistaa luterilaisen, ahkeraan työntekoon perustuvan yhteiskuntafilosofian. Lotto lupaa lauantaina, työviikon päätteeksi, rikastumista ilman työntekoa. Perusajatukseltaan se kyseenalaistaa koko arvojärjestelmämme - se irrottaa rahan työnteosta. Kerran-kin voi sumeilematta haluta miljoonia itselleen. Suoraan sanoen: kyse on uhkapelistä. Siinä varallisuutta siirretään henkilöltä toiselle ilman, että vaihtoon liittyy välittävää työpanosta tai muita taloudellisen vaihdon välineitä. Kapitalistisen talousjärjestelmän näkökulmasta uhkapeli onkin poikkeus: se tekee mahdolliseksi pääoman hankkimisen ilman työpanosta tai jo ennen pankissa ollutta setelitikkoa. Lottoaja saattaa voittaa yhdellä ruudukolla omaisuuden, jonka hankkiminen muutoin olisi mahdotonta, vaikka hän myisi työtään koko elämänsä ajan. Puhuessamme uhkapelistä ja uhkapelureista emme niinkään pidä yllä mielikuvaa bingoruudukon ääressä kyhöttävästä eläkeläis-

sestä, vakiokuponkeja täyttävästä perheenisästä tai työpaikkojen lottoporukoista, vaan mielessämme ovat pikemminkin savuisten peliluolien korttihait tai Monte Carlon kasinon smokkipukuiset ruletin orjat. Lotto, laillinen uhkapeli, tekee käytännössä mahdolliseksi kohdistaa kansalaisyhteiskuntaan tehokas ylimääräinen verotus. Valtio ei kysy, ovatko lottoajien tappiot tai voitot epäsuhteessa näiden varallisuuteen ja tuloihin vai eivät; verokarhulle riittää, että se saa pelirahoista oman osuutensa - 60 %. Lotosta - ja veikkauksesta yleensä - saaduista tuloista rahoitetaan laajasti urheilua ja kulttuuria. Kuka kehtaisikaan leimautua kulttuurin viholliseksi ja ruveta mankumaan lisää rahaa voittopotteihin?

Sen sijaan jättipottia hamuileva kehtaa kyllä unelmoida monenmoisesta ja ihan julkisesti. Lukuisat haastattelut, kyselyt ja gallupit kertovat, miten haaveissa pyörivät pramea omakotitalo, sulavalinjainen Cadillac, parin vuoden maailmanympärimatka tai varhaiseläkkeelle siirtymi-

Mutta sopeutuuko maapallo?

- Ihmisen mukautuminen Ison tietosanakirjan mukaan

1. luku: mukautuminen

Kehdossaan ihminen kiikkui Afrikan lämmössä. Sinne evoluutio hänet synnytti, joten sinne hän ainakin joksikin aikaa - jäi. Tai väittävähän jotkut, että suuri ja mahtava Jumala hänet loi. Mutta kenenköhän itsetunto kestäisi moisen räpäleen omanakuvana?

Sen ajan luonnon hierarkisessa rakenteessa ihminen oli saalis: hevosvoimat eivät kiidättäneet eikä ollut punttisaleja karhunvoimien kasvattamiseen.

Ihminen ei kuitenkaan halunnut mukautua tilanteeseen; status quo piti murtaa.

2. luku: sopeutuminen

Onneksi ihmisellä sattui olemaan ennennäkemättömän hyvä kyky sopeutua, adaptoitua, kuten kolossaalinen Iso tietosanakirja haluaa vierasperäisesti hienostella.

Muut eläimet luottivat fyysisiin voimavaroihinsa ja valitsivat uhreikseen itseään heikompia saalisyksilöitä. Ihmisen loputon kunninahimo ei kuitenkaan sulattanut koppakuoriaisten napostelua, joten sukumme siirtyi älyllisen puolen kehittelyyn.

Tietenkään ihan aluksi ei perustettu shakkikerhoja tai partiolaisalasoasto Maarian kammeköitä kulttuuriperintöä vaalimaan, vaan keskityttiin perusasioihin. Siirryttiin vauvasta varhaislapsuuteen; konttaukselta kahdelle jalalle.

Näin syntyi pitkäaikainen adaptaatio, jonka seurauksena evoluutio otti aimo askeleen eteenpäin, kuten massiivinen Iso tietosanakirjakin tietää.

Tämän seurauksena kaksi rajaa jäi tarpeettomina heilumaan. Leikkiaässä kehitys kuitenkin oli nopeaa: toinen määrättiin oikeaksi ja toinen vääräksi käsivarreksi. Pian aloitettiin myös ulokkeiden hyödyntäminen.

Aivan ensimmäisiä keksintöjä oli tikku, jolla oli kiva tökkiä nälkäisiä

hyeenoja siikemmäs. Alku aina kankeaa, mutta kepeä hiukkasfysiikka urkenee. Näiden yksinkertaisten oivallusten ansiosta ihminen näet selätti luonnonvalinnan ja jäi henkiin.

Vähitellen syntyi ihmisen teknillis-tieteellinen yhteiskunta, joka alkoi - luultavasti jo hyvin varhaisessa vaiheessa - terrorisoida muita eläinlajeja: tapahtui siirtyminen feminiinistä kasvisravinnosta miehisiin liharuokiin.

Lopulta ihmiskunta suorastaan syöksyi lapsuuteen ja koki kaikkien älynväläysten äidin: syntyi puhe. Vauvan jokelluksesta kehitettiin monipuolinen ja ilmaisurikas tapa viestiä. Näin muhkean Ison tietosanakirjan ylpeänä esittelemät lyhytaikaiset adaptaatiot - elintärkeät selviytymiskeinot - pystyttiin tiedottamaan niin luomatovereille kuin jälkipolvillekin.

Sosiaalisen yhteiskunnan synnyn jälkeen ei mikään enää pystynyt estämään ihmisen suvun voittokulkua. Kyky kommunikoida lajikumppanien kanssa abstraktisti, myös taktisella tasolla, synnytti Homo sapiensin, ovelan ihmisen.

Kaikki näytti hyvältä - kunnes koulu alkoi. Nopeasti lisääntyvä yksilömäärä pakotti aloittamaan laajoja muuttoretkiä uusille alueille. Näin elämän kova oppimäärä levitti esiamme koko maakakulle. Onneksi ihminen ei ollut geneettisesti aivan äärimmilleen trimmattu. Perintötekijöiden ylimalkaisuus on nimittäin valtavahkon Ison tietosanakirjan mukaan adaptabiliteetin, sopeutuvuuden edellytys.

3. luku: yksilön mukautuminen tilanteeseen

Yksilöä kohti lasketun elintilan kaventuessa ja ikävuosien karttuessa ilmaantuivat kasvukivut: naapurin pärstä alkoi näyttää yököttävältä ja elintavatkin sietämättömän häiritseviltä. Oli kysymys äärimmäisen Ison tietosanakirjan mainitsemasta pyrki-

myksestä palauttaa kauhun tasapaino: oma, henkilökohtainen asema kukkulan kuninkaana. Eli ihmiskunta saavutti psykiatrian murrosiäksi nimeämän vaiheen, jossa yksilön on vaikea sopeutua ryhmään ja päinvaltoin.

Samoihin aikoihin ensimmäiset kokelaat läpäisivät peruskoulun ja siirtyivät korkeamman asteen oppilaitoksiin. Alkuajoista lähtien vallinneen teknillis-tieteellisen sosiaalisen suuntauksen mukaan nopeimmin kehittyvät ns. hyödylliset kovan teknologian alat. Alituisista riidoista johtuen asetekniikka tietenkin kärjessä.

Vasta kahdeksannentoista syntymäpäivän lähestyessä ihmiskunta teki ensimmäisen kerran arvioita saavutuksistaan: Se oli pystynyt levittämään alueille, joilla ei minkään älyllisen pitäisi elää. Se oli valjastanut käyttöönsä kaiken mahdollisen bakteerikasvustosta sähkömagneettiseen säteilyyn. Kuitenkin se huomasi aikansa olevan täysi, odotettavissa oleva elinikä oli laskenut huolestuttavasti.

4. luku: klassisen draaman kansantajuinen versio

Ihmiskunta on pystynyt mukauttamaan maapallon omiin tarpeisiinsa, mutta pystyykö maapallo sopeutumaan ihmiskunnan vaatimuksiin?

Julkaistu YTL:n luvalla.

Tuomas Fjällström sai kirjoitelmastaan maksimipisteet: 99.

Oliko se joulu musta vai valkea?

Jäljempänä oleva luettelonomainen kertomus menneiden joulujen sääoloista on syntynyt päiväkirjamerkintöjeni sivutuotteena. Kuten tunnettua, on ihmisen muisti lyhyt ja hatara, niin myös niin sanottu ”miesmuisti” ja siksi olen ”sääherkkänä” muistini tueksi kirjannut vuosikymmenien ajan kulloinkin vallinneita sääsuhteita. Kun sitten joskus muiden ihmisten seurassa on tullut esiin kysymys: Oliko silloin joulu musta vai valkea, niin selvitin asiaa itselleni tällä tavalla. Mutta nyt on huomattava, että selvitykseni ovat vain tavallisen kansanmiehen merkintöjä sisältämättä mitään ”tieteellistä totuutta”. Kuitenkin ne saattavat sellaisenakin kiinnostaa muitakin kuin vain minua.

1950 Joulukuu oli tavattoman sateinen. Sen ensimmäinen kolmannes piti pientä pakkasta sateiden tullessa lumena. Toisen kolmanneksen suojakausi vei vesisateissa lumet. Viimeisellä kolmanneksella sää kylmeni rajusti, mutta lumeton joulu valkeni vasta tapanina.

1951 Sateinen oli tämäkin joulukuu, ja lämmin. Kovat tuulet yltivät itsenäisyyspäivän myrskyksi tuoden muutaman sentin lunta pakkasenkin yltäessä 10 asteeseen. Kuun jälkipuoliskon vesisateet tekivät talven aiheet tyhjiksi tuoden mustan sulan maan joulun.

1952 Tänä olympiavuonna tuli aikainen talvi ja joulukuussa oli jo lunta niin, että heikkorakenteisemmilta katoilta oli luotava lunta alas ja jo itsenäisyyspäivänä kylätiet tukkeutuivat. Jouluksi sää suojautui, puhdisti tavattoman lumisen metsän, jossa jo lumituhoja – puiden taittumista – ehti tapahtua.

1953 Joulukuu varsin lämmin. Oli Jokioisissa lämpimin joulukuussa mitattu päiväkin +8,4 astetta! Näin tuli ja oli sula ja musta joulu, mutta hiven lunta ja pakkasta sen jälkeen.

1954 Joulukuussa taas kerran todettiin: ”Marraskuun talvi ei pysy.” Kolmantena päivänä alkanut vesisade +3-6 asteen lämmössä vei jo vakiintuneen talven. Ja lämpimät vesisade- ja poutapäivät vuorottelivat jouluun, josta sentään tuli valkea. Pieni talvi kasvoi vuoden vaihteeseen 10 asteen pakkaseen.

1955 Joulukuu tavattoman kylmä. Sen keskilämpökin jäi Jokioisissa -10,2 asteeseen (-4,0°) ja pakkasennätys -30,7 astetta pysyi voimassa vuoteen 1978. Sademäärä nousi yli keskimääräisen, ja kun se tuli lumena, oli sitä kuun lopussa 30 senttiä.

1956 Lämpötila sohlasi joulukuussa edestakaisin, keskilämmön jäädessä yli normaalin. Puolivälissä kuuta +5 asteeseen yltänyt lämpö vei lumet jättäen paljaat maat joulun ajaksi pakkasten armoille. Niinpä routa ylettyikin jo 50 senttiin kuun lopussa.

1957 Joulukuun ensimmäisen viikon vesisuoja vei talvenalun, mutta sitten ilma jäähtyi rajusti aina 12. päivän -25 asteen pakkaseen, josta heitti yhtä rajusti takaisin suojasäähän. Joulukuu oli Jokioisissa mitatuista sateisin: 79 mm. Suojasäiden vesisateet veivät pakkassäillä saadut lumet. 20. päivästä pellot olivat käytännöllisesti katsoen lumettomia kuun loppuun.

1958 Jouluksi tuli kylmä talvi lumineen ja pakkasineen. Alkukuussa lämpötila kyllä ”sahasi” nollasta aina puoliväliin kuuta -25 asteeseen. Sademäärä 46 mm tuli kuitenkin kaikki lumena ja kertyi sitä puihinkin lumituhovaaraksi asti.

1959 Joulukuu päätti ja jätti ikimuistoon yhden vuosisatamme kuivimmista poutavuosista. Koko vuoden sademäärä Jokioisissa vain 368 mm! Pakkassäät alkoivat itsenäisyyspäivästä, mutta lunta saatiin merkittävämmän vasta jouluksi.

1960 Sateet ja lämpö veivät jo marraskuussa saadun talven. Ikäviä räntäsadeilmoja oli ja jatkui koko kuun. Lämpötila vaihteli nollan molemmin puolin ja maa pysyi sulana, niin että jouluviikolla vielä jotkut kyntöjä lopettelivat. Joulu oli lauha, vähäluminen, tihkusateinen, pihat ja polut olivat liukkaita.

1961 Alkukuun epävakaisuus huipentui itsenäisyyspäivän vesisateeseen; Helsingin puolella oli ukkosta ja myrskyinen rajuilma. 11.-16. päivänä pakkasta oli reilu 10 astetta, mutta se lauhtui pian. Talvea aina välillä oireillen se saatiin jouluksi niin, että voitiin puhua valkeasta joulusta koko maassa.

1962 Joulukuun alkuun saatu ”talvenpoikanen” oli ja meni. Kyntöjäkin vielä tehtiin. 11. päivänä pakastui ja vähän luntakin saatiin. Pakkanen kiristeli sitten otetaan kuun loppuun jäädyttäen maatkin kovasti. Jouluksi kuitenkin vähän lauhtui ja tapanina saatiin lunta entisen lisäksi.

1963 Vähäsateinen joulukuu (10 mm) ja siten vähäluminen. Ohut kerros jäätä ja kovettunutta lunta tekivät siistit metsätyökelit. Joulusää oli kaunis, lauha ja lähes lumeton ja se pysyi sellaisena uuteen vuoteen.

1964 Joulukuun alkupuolella vielä vahvistunut marraskuun talvi oli ja meni vesisateissa ja +6 asteen lämmössä. Se nostattikin tulvat ojiin ja jokiin, jotka jouluksi asettuivat uomiinsa. Oli pakkasta 10 asteeseen; joulu jäi lumettomaksi, mutta huurre valkaisi.

1965 Jos pakkaset vähän hellitivät, niin lunta tuli sitten ennenkokemattomasti. Itsenäisyyspäivänä oli lunta jo normaalitalvinen määrä ja lisää tuli päivä päivältä. 15. päivä lunta oli jo 50-65 cm, jolloin sitä oli katoiltakin alas luotava. Näin jatkui jouluun ja aina kuun loppuun asti: lunta ja taas lunta! Helsinki oli joulun lumisin: lentoasemalla 80 cm!

1966 Joulukuu jatkoi syksyn sateita taukoamatta. Lämpöasteita piti itsenäisyyspäivään, jolloin tuli hiven pakkasta ja ”härmää” maahan. Tästä sitten pikkuhiljaa talvi kasvoi aina 17. päivän 23 asteen pakkaseen. Mutta seuraavaksi päiväksi tuli yksi ”kaikkien aikojen” pyry kinosten sulkiessa

Hämeenlinnan maakunta-arkisto

Tammelan tuomiokunta. Varsinaisten asiain pöytäkirjat 1913.

Turun maakunta-arkisto

Turun hovioikeus.

Valitukset 1913.

Päätösnide 1918 I-XII.

Helsingin yliopiston kirjasto

Arkhiveisut. Laulut (mikrofilmit).

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, kansanrunousarkisto

Somero-Seura. Pilkkalaulut. SKS 1977.

Yksittäisiä numeroita seuraavista sanomalehdistä

Helsingin Sanomat.

Hufvudstadsbladet.

Uusi Suometar, Uusi Suomi.

Åbo Underrättelser.

Doris May Wreden hautamuistomerkki Somerniemen hautausmaalla.

Kuva: Manu Kärki.

Ja se Linteri käytti keinoa kun aikoi se viedä neitoa. Sen bentsiini hevosen hankki juu kun juostessa hirnasi tuu, tuu, tuu.

Oli likan ja Linterin sopimus se ulkomaillen matkustus että bentsiini hevonen kun hirnajaa niin likka sen lähtömerkin saa.

Niin syyskuulla neljä ja kolmatta juu illalla Palikaisten läheltä tuu se bentsiini hevonen jo hirnasi ja likalle lähdön ilmaisi.

Kun bentsiini hevonen se hirnahti niin likka se kamarista livahti ja pihallen ajopeliin muhkeihin sen Linteri sulhon turkkeihin.

Ja ilman mamman tietoa se likka teki matkaan rientoa se lähteissä luikata vuovasi niin jotta sen mammakin huomasi.

Ja mamma kun huomasi sen asian se bentsiini hevosen matkahan laitti jo raittia ravaaman ja Linteriä takaa ajamaan.

Ja matkaan se mamma Vahreenin vielä kaupungista Helsingin telehvoonilla tilasi sen poliisi auton vislasi.

Oli komento Linterin kuskilla nyt ajaa kyytillä pulskilla ja raitilla täydellä tahtilla kun mamma ajo perä jahtilla.

Ja ne bentsinihepon kengät oli kum-mista ja kulki se penikulmia tunnissa. Niin jolla nyt Linteri ajeli rinnalla neiti Toris Vahreeni.

Se bentsihepo ravasi niin hurjasti ja Tammisaareen se suunnattiin kun likan kanssa aikoi Hankohon se Linteri mammaa pakohon.

Rupes ennen Tammisaarta jo se Linterin pentsihepo lakkohon ja humman rautakenkäisen nyt Linteri valjasti etehen.

Ja se humma nyt hurjasti nelisti kun Linteri ohjista helisti ja takana se kuski vahtasi jos mamma jo likellä jahtasi.

Niin Tammisaaren rantahan ajoi Linteri hyyry varsallaan ja josta se likan kanssa merillen aikoi moottori veneellä.

Vaan se moottori vene oli vikuri ja eikä se jättänyt tisurii kun veneestä puuttui pentsiini ja mamma jo paikalle ennätti.

Niin mamma se mahtilla poliisin Linterin matkalla kohtaskin se Linterin tuhosi toiveen niin ja likka tuli mammansa hoivihin.

Lähteitä:
Aaltonen, Esko: Somerniemen historia. Forssa 1945.
Carpelan, Tor: Ättartavlor för de på Finlands Riddarhus inskrivna efter 1809 adlade, naturaliserade, eller adopterade ätterna. Helsingfors 1942.
Carpelan, Tor: Ättartavlor. Tredje bandet S-Ö. Helsingfors 1965.
Horila, Tapio: Lehtori ja hänen syrjähyppynsä. Kirjoituksia kansanperinteestä ja kotiseututyöstä, äidinkielestä, ihmisistä. Somero 1990.
Linder, Paul: Keisarillisen kaartin upseerina. Helsinki 1938.
Paikallislehti Someron seitsemän vuosikymmentä. Salo 1994.
Someron Joulukuukalenteri 1996.

Sai neiton ryöstöstä Linteri nyt manifestin mammalta Vahreenin se manifesti Linterin määräs niin Someron syyskäräjiin.

Ja puhemiehiä kaksikin riijausjuttuun hankittiin oli mammalla Karl von Venttiini ja Linterillä Sourantherin Arviitti.

Niin mamman ja tyttären riijarin ratsumestari Linderin se riijausjuttu oli juhlaista Someron laki tuvassa.

Kun lautakunta ja tuomari riijausjuttua suoritti ja vallesmanni se vapaaksi sen riijausjutun vuovasi.

Piti mamman puolesta Venttiini jutussa puheen ensiksi se sano on Linteri liijaksi noin nuorelle likalle mieheksi.

Ja rikoslain pykälien nojalla ja viites kolmatta luvulla se Karl von Venttiin viisaili se Linteri vikaan riijaili.

Vaan Sourantherin Arviitti se avioliittoa kannatti se arveli tyttö kehittyntyn on ja avioliittoon menemään jo.

Niin rikoslakia kun urkittiin ja riijauspykälää tutkittiin oli Linterin autoriijastus se linnan tuomio kuukautta kuus’.

kylätiet. Ja jouluna oli edelleen vallan mahdotonta lumentuloa. Vaikka teitä yhtenään aurattiin, tukkeentuivat ne paikoin sittenkin.

1967 Sää jäähtyi joulukuuhun päästyä ja muutti veden lumeksi. Viides päivä saatiin kovalla tuulella ensi lumi ja sitten Suomen 50-vuotispäiväksi talvi: lunta oli jo 15-20 cm, ja pakkasta 8 astetta. Jatkossakin piti lumista talvea pakkasen kiristytessä 13. päivänä jo 25 asteeseen. Kovat pakkaset sitten jatkuivat yli joulun.

1968 Joulukuun ensimmäinen viikko oli lämmin ja märkä. Vasta 9. päivänä pakkasen kuivasi ilman ja kelit, mutta vain tilapäisesti. Maa pysyi lumettomana ja pakkaset vähäisinä. Vain hiven räntää tuli joulua valkaisemaan. Kuun loppuun tuli lunta kyllä sitten jo paljonkin.

1969 Heti joulukuussa satoi lunta päivä päivältä kiusaksi asti; ja pakkasen kiristyi itsenäisyyspäivästä yli 20 asteen. Talvi hellitti otetta sentään, mutta joulua edeltävät päivät olivat taas ankaran kylmiä. Jouluksi lahtui.

1970 Joulukuussa saatiin talvea odottaa. Aluksi se vähän oireili tullakseen, mutta lämpimät, harvinaisen kauniit aurinkoiset päivät tekivät talven aiheet tyhjiksi. Lumentonta kesti kuukauden päivät, kunnes 21. päivänä satoi 10 cm, tuoden valkean joulun ja uuden vuoden.

1971 Kuun alku oli lumetonta ja lämpötila nollan kahta puolen. Lunta tuli 10. päivä, mutta kuten monesti, se ei pysynyt. Sateet, niin vedet kuin lumetkin, tulivat koko syksyn myrskyisellä tuulella. Jouluksi saatiin hiven räntälunta, niin että luonto joulupäivän 2 asteen pakkasella vähän talviselta näytti.

1972 Joulukuussa oli lämmintä 4-6 astetta yötä päivää, ja sateista. Itsenäisyyspäivänä myrskyinen vesisade piiskasi ja repi lippuja. 16. päivä oli ensimmäinen ”hallayö”: ruoho jäässä, joka heti päivän tullen sulii pois. Sula ja lumeton oli edelleen joulukin; pyhät olivat kauniit ja aurinkoiset. Lunta ei nähty koko kuussa! (Niinpä keskilämpö oli korkein ajanjaksolla 1928-1995: Jokioisissa +1,5 astetta, Helsingissä +2,8 astetta.)

1973 Joulukuun alku oli tavattoman kovaa talvea! Itsenäisyyspäivän aikaan pakkasta reilut 25 astetta; kylmyys kiristyi 9. päivänä 30 asteeseen. Niinpä pudotus oli huima seuraavan päivän vesisateeseen. Tiilimuuntajat huurtuivat aiheuttaen pahoja sähköhäiriöitä. Täysi talvi taas saatiin jouluksi, luntakin 25-30 cm, mutta ehti se kuun lopun vesisateissa huveta jäätiköiksi.

1974 Itsenäisyyspäivän ajan lämpösiin sateisiin hukkui talvenpoikanen. Sataminen olikin sitten vertaansa vailla: vettä, välillä räntää ja yhtä mittaa. Tulvia oli Pohjanmaalla ja Pori oli hukkua Kokemäenjoen vesiin. Niinpä tuli sitten +5 lämpöasteinen musta jouluku. Vasta kuun lopussa kura hyytyi pienellä pakkasella.

1975 Lauha joulukuun, mutta itsenäisyyspäivästä alkaen syntyi talvista säättä pikkupakkasineen lauhtuen 15. päivän myrskyyn. Myrskyt jatkossakin tekivät suurta vahinkoa, esim. puita nurin kymmenintuhansin. Ennätysellisen kuiva ja lämmin vuosi päättyi lumettomana.

1976 Joulukuun alku oli sateinen, sula ja lumeton. Kaivoihin saatiin talveksi vettä; pohjavedet olivatkin pelottavan alhaalla. Puolesta kuuta saatiin talvi uudemman kerran. Vähin erin lumimäärä eneni pakkasenkin kiristytessä. Jouluna puhalsi kylmä pohjoinen viima. Pyhien mentyä ankara pakka-nen lauhtui kuitenkin vuoden loppuun.

1977 Oli ”pientä talvea”, kauniita, vähäsateisia päiviä joulukuun alkupuoliskolla. Puolivälistä lämpeni liukastaen jäiset tiet ja pihat. Jouluksi pakasti sää talviseksi. Oli luntakin, joskin vähän: pakkasta reilut 10 astetta. Sellainen vähäsateinen, keskilämmöltään -4,3 asteinen sää vallitsi kuun loppuun.

1978 Tämän joulukuun kylmyys löi kaikki entiset ennätykset. Varsinkin sen jälkipuolisko oli hirmukylmä! Viimeinen päivä joulukuussa mitatuista oli vuosisadan kylmin: Helsingissä, Turussa, Tampereella, Kauhajoella -37 astetta: Jokioisissa -33,4, jossa kuun keskilämmöksi tuli -13,1 astetta! (On kyllä tietoja, että Lauttakylässä ja Tampereella olisi joulukuussa vuonna 1915 keskilämmöksi mitattu -15 astetta!) 10 cm:n lumihanki valkaisi joulua.

1979 Joulukuun alku oli sula ja surkean sateinen. Matalapaineita sadealueineen vyöryi yli päivittäin. Itsenäisyyspäivästä pakastui: kurainen maa kuivui. Pakkanen kiristyi päivä päivältä, mutta 16. päivänä vasta saatiin lunta pakkasen samalla lauhtuessa. Jouluaaton +2 asteinen lämpö sulatti n. 10 senttisen lumen puoleen ja liukastutti tiet ja pihat.

1980 Alkukuusta pakkaspäivät lomittivat lauhoja, kunnes 13. päivänä lämmin vesisade vei lumia paljastaen teiden, pihojen ja polkujen jäätiköt hirmu liukkaiksi. Jatkossa lämpötila ”sahasi” nollan kahta puolen, ja satoi vettä, räntää ja lunta vuoroin. Somerolla oli valkea jouluku, rannikolla ei.

1981 Talvi tuli täytenä 10. päivän tienoissa jatkuen pyryineen ja pakkasineen. Jokioisissa mitatuista toiseksi sateisin vuosi (709 mm, Helsingissä 860 mm!) päättyi paljoon lumeen ja vielä viimeisen päivän pyryyn.

1982 Joulukuun (koko vuoden tavoin) oli lämmin ja märkä. Säätila sohlasi joka tavalla. 10. päivän tienoilla alkoi sadella lunta ja sitä tuli 17. päivään mennessä jo 31 cm! Sää säilyi talvisena joulukuun, jolloin pyhät sateli vettä yhteensä 10 mm. Kun esim. tapaninpäivänä oli lämmintä +3,3 astetta, oli talvesta vain rippeet jäljellä.

1983 Lunta ja vettä satoi vuoroin joulukuussa lähes päivittäin. Sittenpä sademäärää kertyikin Jokioisissa 73 mm, Somerolla 90 mm. Lämpötila vaihteli +3 ja -20 asteen välillä. Jouluviikolla oli lauhaa, tiet ja pihat liukkaaita. Tapaniksi pakastui ja tuli lunta, teettäen näin arjen tullen ensimmäiset lumityöt. Viimeisenä päivänä räntäpyry valkaisi seudun.

1984 Vähemmän sateinen mutta lämmin joulukuun. Jouluku oli lähes musta. Kuun lopussa lunta jäljellä vaivaiset 2 senttiä. Maa alkoi jäätyä puolivälis-tä kuuta ja routaantui kuun loppuun 14 senttiin.

1985 Joulukuun alkoi 20 asteen pakkasella ja kun luntakin saatiin lisää, oli talvi täysi: routaakin 40 cm. Talven katkaisi 13.-14. päivän vesisade, mutta sen jälkeen saatiin taas pyryä ja pakkasta. 22. päivästä lähtien tuuli ja vesisateet kolmen asteen lämmössä söivät lumet teiltä ja pihoilta: seurauksena

liukkaus. Jouluna talvesta vain riekaleet jäljellä.

1986 Joulukuu viitisen astetta 30-vuotista keskiarvoa kylmempi. Kuun ensimmäisen päivän +6,7 asteen lämmöstä pakastui viimeisen päivän lähes 30 asteeseen. Oli valkea jouluku, vaikka ei lunta vuoden päätyessäkään ollut 8 senttiä enempää, routaa sitävastoin jo 42 cm.

1987 Täysin talvinen joulukuu lumineen ja pakkasineen. 10 päivän lumipyry teetti auraskalustolla varsinaiset ensimmäiset lumityöt. Jouluksi pakkakanen lauhtui lähelle nollaa, mutta kiristyi jälleen sen jälkeen ja edelleen vuoden viime tunneille 22 asteeseen.

1988 Joulukuu oli kylmä ja luminen. Itsenäisyyspäivästä alkaen lumisateita saatiin vähän väliä; sitä kertyi jouluksi mahdottomasti. Kuun päätyessä oli lunta Jokioisissa 41 cm. Keskilämmöksi tuli -7,0 astetta.

1989 Vuosi otti vuosisadan toiseksi lämpimimmän sijan (ensimmäinen 1938), mutta joulukuu oli kyllä keskimääräistä kylmempi. Varsinkin pakkasjakso 10.-15. päivänä oli ankaran kylmä ja luntakin oli enimmillään 33 cm. Jouluku oli valkea, mutta lumi kyllä hupeni loppukuulla 14 senttiin.

1990 Joulukuu, kuten koko vuosikin, oli normaalia lämpimämpi ja tavanomaista sateisempi. Lunta kyllä tuli ja oli, mutta vesisade ehti huuhtoa juuri jouluksi luonnosta pois kauniin talvipuvun, mutta jätti liukkaat jäätiköt pihaille ja poluille. Lunta kuun päätyessä oli 27 cm.

1991 Normaalia lämpimämpi joulukuu oli alkupuoleltaan sateeton, vaikka muuten märkä. Puolesta kuuta satoi lunta, sitten vettä ja lunta vuoroin kuun loppuun. Joulunaaton vastaisena yönä satoi 3 cm lunta jäätikköisille teille ja pihaille, tehden liikkumisen petolliseksi; muuten pikkupakkasta valtakunnassa.

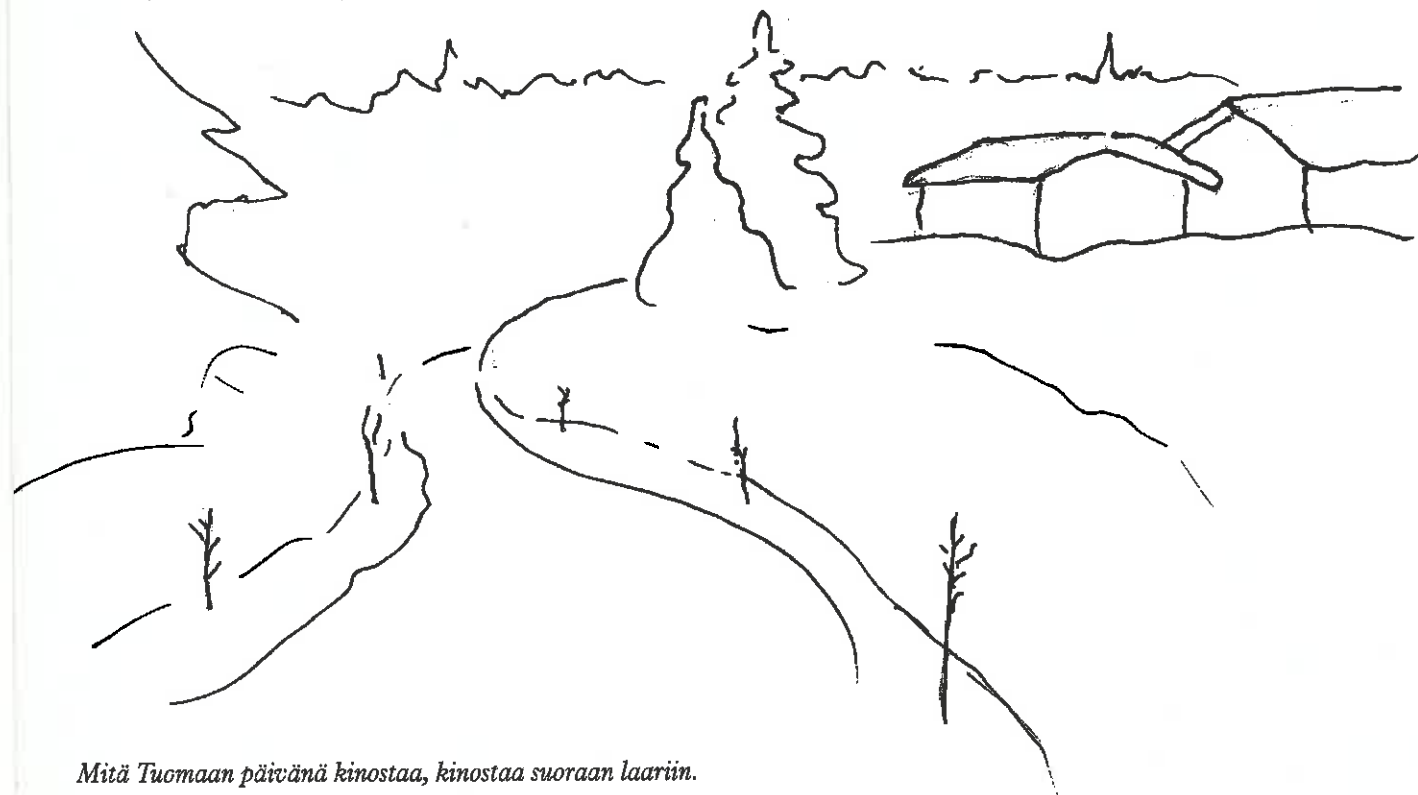
1992 Joulukuun alku vei jo vakiintuneen talven tuulisiin ja lämpimiin vesisateisiin, jolloin lumimassat esim. Pohjanmaalla sulieessaan aiheuttivat ennätystulvat. Talvipäivän seisauksesta vallitsivat kauniit, aurinkoiset, lämpimät ja lumettomat päivät yli joulun, aina vuoden loppuun.

1993 Jos joulukuu ei ollut kovin lämmin, niin kuitenkin harvinaisesti marraskuuta lämpimämpi ja yllättävän suuret sademäärät mitattiin, Jokioisissa 61 mm, mutta esim. Kemissä vuosisadan ennätyksenä 102 mm. Tasainen pikkutalvi täällä poikkosi 19.-20. päivän vesisateista 28. päivän 20 asteen pakkaseen. Jouluku oli valkea ja lunta kuun lopussa 11 cm.

1994 Tämä oli epätavallisen lämmin joulukuu, pilvinen ja sateinen. Alkukuusta oli 9 vuorokautta, jolloin ei "kylmämittaaja" kertaakaan painunut nollaan, saati sen alle. Loppukuu oli tavattoman vaihtelevainen vesi- ja räntäsateineen. Ei valkeasta joulusta voinut puhua. Vuosikin vaihtui täysin lumettomana.

1995 Joulukuusta muodostui kylmä ja vähäsateinen. Kylmyyttä kesti koko kuun, niin ettei vesitippaa saatu, vain vähän lunta, vesimilleiksi Jokioisissa laskettuna 19. Lopulla kuuta harvinaisen paljon kauniita aurinkoisia päiviä pakkasen huurruttaessa luonnon hienoon talvipukuun. Joulun ajan pakkasista kirjattiin jouluaamuna ennätykset: etelärannikkoa myöden 30-34 astetta. Kyllä siinä sai nenänsä punaiseksi, joulupukin tavoin.

1996 Joulukuu jakaantui lämpötilansa puolesta kahtia toistensa vastaisiin osiin. Alusta 13. päivään tavattoman lauhaa + asteista lämpötilaa. Sitten sään pakastuessa saatiin vähän lunta. Jatkossa vähäisten pyryjen välillä pakkakanen kiristeli, äitien jouluksi tapaninpäivänaamun ennätykseen: Jokioisissa -28,4°C. Kuun keskilämpötilaksi tuli -6,1°C. Sademäärä 28 mm, josta lunta kuun lopussa Jokioisissa 11 cm.

Mitä Tuomaan päivänä kinostaa, kinostaa suoraan laariin.

UUSI JUHLALLINEN PULSKA LAULU

**Mamman ja Ilkan riija-
rista ratsumestari Lin-
teristä, joka leskimam-
maa riijasi ja mammalta
: : Ilkan keljasi : :**

**Ikäiseksi ilopilleriksi
sepitti
ENOKALLE**

Jälkipainos kielletty.

**Osoite: Eno Kalle.
Otalampi, Lepsämä.**

Hinta 25 p.

(Sävel: "Kotoisin olen minä Porista")

Suomen Nappertuunassa
sulhasmies on kuuluisa
mamman ja tyttären riijari
se ratsumestari Linteri.

Oli mamman ja tyttären sulhasna
se Someron seurakunnassa
Palikaisten leskirouvalle
ja rouvan työllä nuorella.

Ja välit oli rakkaat vallalla
Linterillä ja Vahreenin mammalla.
Oli Linteri herra hienoinen
Vahreenin mammalle mieluinen.

Ja Vahreenin mamma se ihaili
sulhasmies se on Linteri.
Hienonlainen kosimaan
ja lempiväinen tosiaan.

Ja lemmenlahjat oli tosiaan
Linteri herralla kosija.
Kun sitä niin helli ja rakasti
se mamma ja tytärkin halasi.

Sillä Vahreenin mammalla kasvava
se likka oli viisitoista astuva
ja sitähän se Linteri ihaili
ja vaikka se mammaa riijaili.

Ja kun likka se varttu ja vanheni
se seitsentoista jo asteli
niin Linteri mamman hyljäsi
ja likalle rupesi se yljäksi.

Kun Linteri likkaa likiintyi
niin likka jo Herraan pikiintyi
Oli Linteri herralla heila nyt uus'
ja mammalla mustasukkaisuus.

Se Vahreenin mamma ajo harmissaan
likkansa kanssa jo Ranskahan
kun Linteri herraa ja hienoa
se likasta aikoi vieroa.

Vaan mamma kun Ranskasta palasi
sen Linterin matkalla tapasi
ja jatkui se jälleen se riijaus
sen Linterin likan rakkaus.

Ja se Vahreenin mamma tuli häijyksi
kun sulhanen vaihtui vävyksi
kun miestä se mammakin harrasti
ja Linteri herraa rakasti.

Ja kun likka ja Linteri nyt pyyteli
ja mammalta naimalupaa kyseli
niin eihän se mamma siihen suostu-
nut
kun oli siitä rakkaus ruostunut.

Tuli ulkomaillen nyt likallen
se lähtö ja Linteri herrallen
niin kun ei ole mamma siellä esteenä
saa solmia kaupat keskenään.

ri Hjalmar Linder (1862-1921), joka oli teollisuusmies ja suurmaanomis-taja. Hän oli aikanaan Suomen suu-rin yksityinen maanomistaja: hänen tai hänen yhtiöidensä sanotaan omis-taneen 1/500 Suomen pinta-alasta. Alueita oli Uudenmaan ja Hämeen lääneissä Kytäjältä Karkkilan-Pyhä-järven ja Lohjan kautta Mustioon. Eräässä vaiheessa hän omisti mm. Mäyrämäen Somerniemellä.

Paul Linderin sisar Emilie Linder oli naimisissa somerolaissyntyisen kenraalimajuri Kasten de Pontin kanssa. Kun de Pont lahjoitti mm. Lahden kartanon arkiston sisältä-neen asiakirjakokoelman valtionar-kistolle 1928, lahjakirjassa toisena to-distajana oli Paul Linder.

★★★

Doris May Wahren avioitui 20-vuotiaana 1916 tehtaanisännöitsijä, vapaaherra Rabbe Vilhelm Wreden (1887-1938) kanssa. Tämä toimi Oy Crichton Ab:n toimitusjohtajana Tu-russa 1917-22. Perheeseen syntyi kak-si lasta. Doris Wrede kuoli vain 23-vuotiaana 1919 lyhyen, mutta anka-ran sairauden jälkeen. Nuorimman lapsen syntymästä oli kulunut vain runsas kuukausi. Muistitiedon mu-kaan Doris Wrede kuoli siihen aikaan raivonneeseen espahjantautiin. Hä-net on haudattu sukuhautaan Somer-niemellä. Åbo Underrättelser -lehdes-sä oli 26.4.1919 muistokirjoitus, jos-sa todettiin mm., että hänen kauniin kasvojensa takana oli enemmän syvällisyyttä kuin ulkopuoliset aavis-tivatkaan; hän sekä ajatteli että tunsi vakavammin kuin moni ymmärsi-kään.

Anna Wahren solmi jouluaattona 1918 uuden avioliiton liikemies Jo-han Axel Magnus Björkenheimin (1870-1940) kanssa. Avioliitto päättyi eroon jo 1923. Anna Wahren kuoli Somerniemellä lokakuussa 1949.

Someron syyskäräjillä 1913 hänen asiamiehenään toiminut asianajaja, varatuomari Carl von Wendt (1881-1925) oli hänen serkkunsa. Molem-mat olivat Palikaisten kenraalin Ale-

xander Jacob von Wendtin lastenlap-sia.

★ ★ ★

Ratsumestari Linderin tekemä neidonryöstö muistetaan Someron seudulla ennen kaikkea tapauksesta sepitetyn ja kansan suussa kulkeneen arkkiyeisun ansiosta. Tämä pilkka-laulu ilmestyi 8-sivuisena arkkina heti tapausta seuraavana vuotena 1914 nimellä ”Uusi juhmallinen pul-skalaulu Mamman ja likan riijarista ratsumestari Linteristä, joka leski-mammaa riijasi ja mammalta likan keijasi. Ikuiseksi ilopilleriksi sepitti Enokalle”. Siinä on 36 säkeistöä. Tä-män tapaiset arkkijulkaisut olivat vielä siihen aikaan suosittuja tiedon välittäjiä. Enokallen painotuotetta on varmaan myyty Someron seudulla-kin. Sen hinta oli 25 penniä. Ohjeek-si, jonka mukaan runoa lauletaan, on annettu sävel ”Kotoisin olen minä Porista”.

Salanimellä kirjoittanut Enokal-le (nimilehdellä myös muodossa Eno Kalle) on varsin hyvin saanut värs-syihinsä esille tapauksen juonen ja yksityiskohdat. Hän esittää omat, aika uskottavilta tuntuvat päätelmän-sä päähenkilöiden motiiveista. Ta-pahtuman kuvaus vastaa oikeuden-käyntiasiakirjoista ja lehtikirjoituk-sista ilmeneviä tosiseikkoja.

Kun Somero-Seura järjesti pilkka-laulujen keruukilpailun 1975, viidel-tä vastaajalta tuli tämä laulu tai sen katkelma. Yksi vastaaja muisti kaik-ki säkeistöt. Kysymyksessä on selväs-ti Enokallen kirjallisen tuotteen toi-sinnot. Laulun niminä mainittiin:

Ratsumestari Linteenin riiauslau-lu (Palikaisten tyttären ryöstö)
Neidonryöstö
Laulu Palikaisten kartanosta
Immenryöstö

Someron Joulussa 1996 Lisa de Gorog (Soini) kertoo lapsuudessaan Somerolla kuulemistaan kertomuk-sista ja puheenaiheista. Hänen mie-leensä on jäänyt Korkealan (Ali-Oja-lan) Helmin puoleksi laulama kan-san suussa kulkenut ”värsy”, joka kertoi Palikaisten kartanon rouvan

ihastumisesta kamariherra Lintee-niin: ”Linteeni herra ja hianoinen ja Vahreenin mammalle mialuinen.” Kysymyksessä on jälleen saman pilk-kalaulun toisinto, vaikka Paul Linder onkin nyt saanut veljensä kamariher-ran tittelin.

Eno Kalle (Enokalle, Eno-Kalle) on ollut aikanaan tuottelias arkkikir-jailija. Helsingin yliopiston kirjaston arkkiyeisujen ja laulujen mikrofil-millä olevasta kokoelmasta ilmenee, että häneltä on ilmestynyt useita ker-tomalauluja tai -runoja aikana 1913-1940. Vuonna 1914 on ilmestynyt mm. edellä mainitun arkin lisäksi samalla sävelellä laulettava ”Uusi naurua tuottava laulu eli Suojärven sulhas Paavalin pulska kupekeikka vihkipallilta” sekä ”Uusi ja huvitta-va laulu: Pulskan likan pusumatka Punkalaitumelta Helsinkiin”. Hän on sepittänyt runoja mm. Turkin sodas-ta, kulkuripojan muistoista, kielto-laista ja viinan villityksestä, Suomen luokkasodasta, itsemurhasta Imatran koskella ja monesta muusta aihees-ta, viimeisenä 1940 laulu Suomen ja Venäjän sodasta.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seu-ran tiedostojen mukaan salanimen Eno Kalle takana on Kalle Johansson -niminen henkilö. Mitään tarkempia henkilötietoja ei kuitenkaan ole. Rat-sumestari Linderistä kertovassa ar-kissa Eno Kalle mainitsee osoitteek-seen Otalampi, Lepsämä. Lepsämä on kylä Nurmijärvellä. Eräässä toises-sa julkaisussa sepittäjä on ”Eno Kal-le Nurmijärveltä”. Useimmiten jul-kaisuissa ei ole viitettä tekijän hen-kilöllisyydestä tai kotipaikasta. Täs-sä yhteydessä ei ole ollut mahdolli-suuksia tarkemmin selvittää nimi-merkin henkilöllisyyttä.

★ ★ ★

HELGA LAAKSO

Sadepisara

Hienen sadepisaran kaunis koti sijaitsee avaruudessa leijaille-vassa pilvilinnassa. Oi, miten kaunista siellä onkaan. Pöydät ovat hopeanhoitoisia kaarevia ja pyöreitä pilvenhattaroita, istuimet ovat pumpuliakin pehmeämmät, vuode on niin pehmeistä pilviuntuvista, että sadepisara aivan hukkuu sinne.

On kaunis ja tyyni kesäpäivä. Hil-jainen tuuli kuljettaa pilvilinnaa, sa-depisara istuu nojatuolissaan verann-alla ja katselee alas maahan. Hän nä-kee kuinka ihmiset, maankamaralla asuvat työmuurahaiset, tuolla alhaal-la ahkerasti puuhaavat.

Alhaalla maassa on kuumaa ja helteistä, siellä odotetaan sadetta. Syyttävin katsein seurataan pilvilin-nan leijailua taivaan rannalla, mutta mitäpä siitä huolisi vapaa ja iloinen sadepisara. Hän kyllä tietää kohtalon-sa, sen, että jonakin päivänä hän jou-tuu luovuttamaan paikkansa toiselle sadepisaralle. Silloin hänen elämän-sä pilvilinnassa lakkaa ja hänet tulee hakemaan mahtava tuuliherra, joka vie hänet tuonne alas, jossa hänen pitää ryhtyä raskaaseen työhön. Näin ovat sadepisaran siskot ja serkut ker-toneet, jotka ovat jo käyneet maassa.

Käsi poskella hän katselee ja miet-tii... Mistä mahtaakaan johtua, että hän tänään on niin alakuloinen? Täl-laisina kauniina päivinä hän on en-nen jaksanut iloita muiden sadepisa-roiden kanssa, mutta nyt maistuu kaikki puulta. Samassa hän kuulee mahtavan tuuliherran äänen, hän kuulee lueteltavan suuren määrän sadepisaroiden nimiä ja aivan viimei-senä kuulee lausuttavan oman ni-mensä. Sen takia hän olikin niin ala-kuloinen, hän aavisti tämän päivän; nyt oli koittanut hänenkin vuoronsa lähteä alas maan päälle.

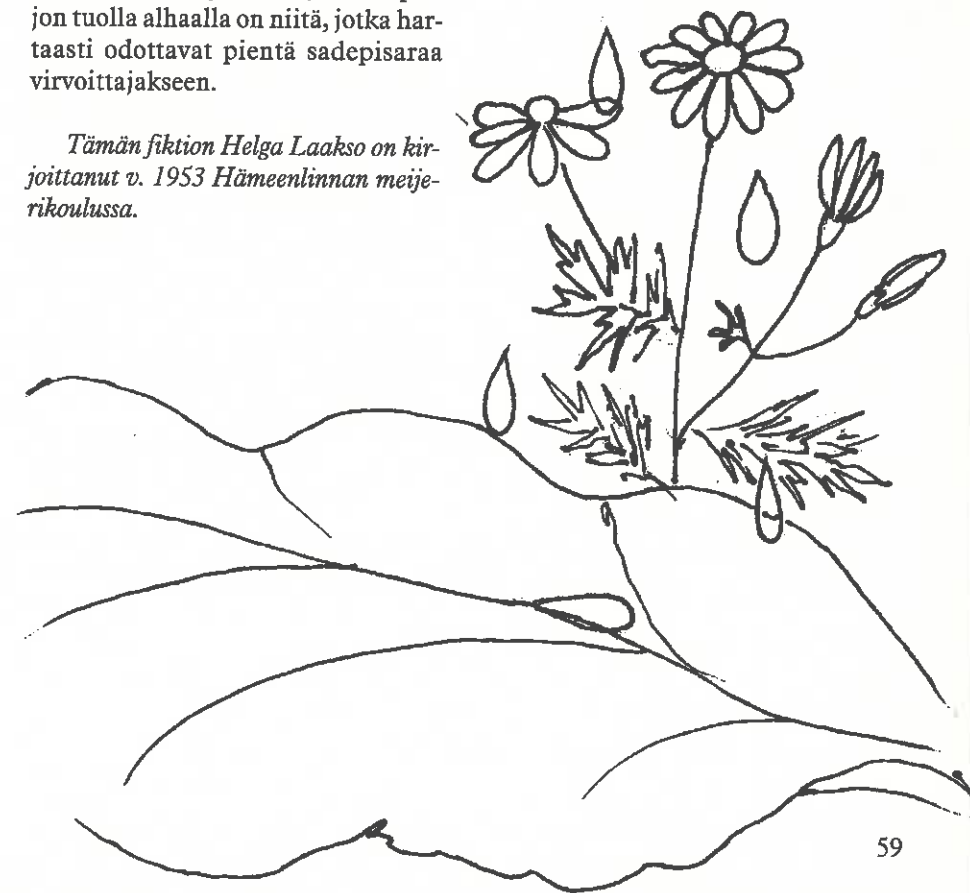
Miten ikävältä tuntuikaan jättää tämä rakas ja kaunis pilvilinna, mut-ta ei auta, totella täytyi, jos aikoi elää sadepisaroiden valtakunnassa. Nyt he

jo istuvat kaikki vierivieressä tuuli-herran ratsun selässä. Kylläpä tuuli-herra oli suutuksissaan, kun yksi ko-haus vain kuului ja sadepisara löysi itsensä janoon nääntymäisillään ole-van juurikkaan lehdtä. Heti ensi-töikseen hän vilpoisella kädellään si-veli juurikkaan otsaa ja huomasi ilok-seen, miten hänelle hymyiltiin. Eihän tämä niin ikävää puuhaa taida olla-kaan, kuin hänelle oli kuvailtu.

Ensin sadepisara reippaasti ko-hotteli nääntyvien kasvien lehtiä ja virvoitteli kasveja kylmällä vedellä, mutta mitä enempi hän teki työtä, sitä enempi oli apua tarvitsevia. Lo-pulta sadepisara loppuun asti uupu-neena vieri juurikkaan lehdtä maa-han. Nielikö maa hänet syvyysiin-sä, vai pääsikö hän vielä takaisin pil-vilinnaansa, sitä emme tiedä.

Toivottavasti hän vielä kerran pääsi katselemaan pilvilinnansa reu-nalta alas maahan ja silloin hän var-masti myöskin ymmärsi, miten pal-jon tuolla alhaalla on niitä, jotka har-taasti odottavat pientä sadepisaraa virvoittajakseen.

Tämän fiktion Helga Laakso on kir-joitannut v. 1953 Hämeenlinnan meije-rikoulussa.

Valokuvauskilpailun vaiheilta

Somero-Seuran johtokunnan kokouksessa 28.11.1996 pohdittiin mm. seuran seuraavan vuoden toimintasuunnitelmaa. Ehdotin, että järjestettäisiin valokuvauskilpailu yhdessä Somero-lehden kanssa aiheesta Somero vuonna 1997. Johtokunta hyväksyi ehdotukseni.

Myös Somero-lehden päätoimittaja Teuvo Nurmi suhtautui kilpailu-ideaan myönteisesti. Sovittiin, että lehti antaa ilmaista palstatilaa kilpailukutsulle ja ylläkejutuille kilpailun kuluessa sekä osallistuu yhdessä Somero-Seuran kanssa palkintokustannuksiin.

Laatimani kilpailukutsu, jonka Somero-Seura ja Somero-lehti olivat ensin sellaisenaan hyväksyneet, julkaistiin ensimmäisen kerran Somero-lehdessä jo helmikuussa 1997. Alku näytti tahmealta. Ilmeni, etteivät ihmiset kovinkaan tarkkaan seurata, mitä paikallislehden painetaan. Suurin syy alkukankeuteen lienee kuitenkin ollut kilpailukutsun vaatimus, että kilpailukuvien on oltava mustavalkoisia, koska tarkoituksena oli saada kestäviä dokumenttikuvia Somero-Seuran kuva-arkistoon. Näppäilijät olivat jo tottuneet värikuviin. Ei auttanut muu kuin ryhtyä värväämään tuttuja kameranomistajia kilpailun osallistujiksi. Tämä ja yli kesän jatkuneet lehtijutut saivat aikaan sen, että kilpailuun lopulta osallistui 19 näppäilijää, joista miltei puolet oli niitä "värvättyjä".

Vaikka Somero-lehti on selostanut kilpailua (ja julkaissut jokaisen kil-

pailijan kokoelmasta valitsemansa yhden valokuvan) kerrottakoon tässä ainakin palkintojärjestys.

1. palkinto: Tuomo Grönholm, Manu Kärki, Tuulikki Pirttilä, Satu Ruostela, Seija Sirkka Sirro, Aila Talonen, kukin 700 mk.

2. palkinto: Heikki Erkinaro, Ella Grönholm, Maija-Liisa Hyytiäinen, Eino Lähteenkorva, Seppo Niiranen, Kauko Partanen, kukin 500 mk.

3. palkinto: Heimo Aaltonen, Leena Eino, Pekka Ervamaa, Lyyli Honkio, Reima Ruokonen, Kaisa Roto, Taina Veikkolin. 3. ryhmän palkinnoiksi Somero-Seura oli jo talvella hankkinut joukon arvokkaita kirjoja.

Kilpailun runsas sato, 526 kuvaa, oli iloinen yllätys. Kuvasaalista kartuttivat etenkin naispuoliset valokuvaajat. Heistä nuorin, Satu Ruostela, on 56 kuvallaan eräiden läntisten kylien jälkeen tehnyt valloitusretken pohjoisempiin kyliin Laitiaisiin, Sylvälle, Ollilaan, Palttaan ja Koisthuhtaan. Aila Talonen taas on 94 otoksellaan selvittänyt paitsi Jaatilaa, Pitkäjärveä ja Vilukselaa myös eteläisiä Ihamäkeä, Terttilää ja Lautelaa. Seija Sirkka Sirro on lehahtanut lentoon 188 kuvallaan Kerkolasta, Syvänojalta ja Häntälästä.

Yksi tämän kilpailun positiivisia saavutuksia oli se, että kotiseutumme mainitut maalaiskylät tallentuvat valokuviiin sellaisina, kuin ne nykyään ovat. Aiemmin niitä ei ole näin kattavasti dokumentoitu. Kuvateksteissä mainitaan vanhojen rakennus-

ten nykyiset omistajat, mitkä tiedot puuttuvat teoksesta "Someron ja Somerniemen kulttuurimaisema ja vanha rakennuskanta".

Samantapaisen kilpailun Somero-Seura ja Somero-lehti järjestivät edellisen kerran v. 1960. Silloin osanottajia oli 21, kuvia kertyi 140. Nyt nämä Somero-Seuran arkistoimat kuvat ovat paikallishistoriallisia aarteita. Monilla aloilla muutos on ollut 37 vuodessa huikaisevan suuri. Uskon, että näkymät suuressa osassa vuoden 1997 kilpailukuvista ovat seuraavan 30 vuoden aikana myös suuresti muuttuneet. Varmaa on, että Someron keskustaajama Maija-Liisa Hyytiäisen parvekkeelta näyttää v. 2027 toisenlaiselta kuin tänään. Manu Kärjen mainiosta henkilögalleriasta ehkä vain osa on tuolloin enää hengissä, mutta hänen valokuvistaan näkee esim. sen, millaisia kulttuuriharrastuksia somerolaisilla on ollut v. 1997. Tai onko Tuulikki Pirttilän Vesajärven maisemassa "Väärä koivu" jäljellä vielä 30 vuoden kuluttua? Kyselyä voisi jatkaa miltei mistä kuvasta tahansa.

Somero-Seura kiittää kaikkia kilpailijoita heidän harrastuksestaan. Jokainen kilpailuun lähetetty valokuva tallentaa nykyistä kotiseutuamme tulevaisuudelle.

Seuraavassa kilpailukuvia eri puolelta Someroa.

yritys uusiutuisi. Linder sanoi myös käyneensä Palikaisissa ja saaneensa saman tiedon ja vahvistuksen suvun päätökselle sekä Anna että Doris May Wahrenilta. Linder lisäsi, ettei ole mitenkään ennenkuulumatonta, että neljäkymmentävuotias mies pyrkii naimisiin seitsemäntoista ikäisen naisen kanssa. Hän kiisti jyrkästi, että hän olisi vienyt tyttären intohimojaan tyydyttääkseen. Hän toimi vakavassa mielessä ottaakseen Doris Mayn aviovaimokseen saatuaan asianomistajan suostumuksen.

Asiamies von Wendt kiisti tiedon sukukokouksesta. Linderin puolustus esitti Doris Mayn kuulemista todistajana tässä kohdin. Oikeus ei kuitenkaan tähän suostunut.

Kihlakunnanoikeus tuli siihen tulokseen, että rikos oli tapahtunut ja tuomitsi Paul Linderin kuudeksi kuukaudeksi vankeuteen. Päätöksen perusteluissa viitataan Doris May Wahrenin nuoreen ikään ja luonnolliseen kokemattomuuteen. Lisäksi Linderin olisi tullut osoittaa enemmän huomiota äidin ilmoittamalle tahdolle, koska hän oli tämän kodissa pitkät ajat nauttinut vieraanvaraisuutta.

Linder ilmoitti heti tyytymättömyytensä päätökseen ja valitti asiassa Turun hovioikeuteen. Jutun käsittely lykkääntyi hovioikeudessa monella vuodella, kun Linder kutsuttiin asepalvelukseen ensimmäisen maailmansodan alkaessa 1914. Valitusasiakirjoihin on merkitty, että juttua ei esitellä niin kauan kuin Linder on aktiivipalveluksessa armeijassa. Hovioikeuden päätös annettiin vasta 29. marraskuuta 1918. Alioikeuden päätöstä muutettiin niin, että Linderin rangaistus alennettiin yhdeksi kuukaudeksi vankeutta. Linder ei koskaan joutunut istumaan tuomiotaan. Sillä välillä oli Venäjällä tapahtunut maaliskuun vallankumous ja maan väliaikainen hallitus oli jo touku-kuussa 1917 antanut yleisen armahduskirjan, jonka mukaan ennen vallankumousta vuoden tai sitä lyhyemmän vankeustuomion saaneet vapautetaan kokonaan rangaistuksesta. Hovioikeus toteaa tämän päätöksensä.

Paul Linderin rahatilanne ei enää vuonna 1913 ollut kehuttava. Ennen niin menestynyt kartanonomistaja oli velkainen mies. Valituksen johdosta hovioikeuteen antamassaan vastineessa Anna Wahrenin asiamies Carl von Wendt mainitseekin, ettei Linderin taloudellinen tilanne sallisi perheen perustamista. Vastineeseen on liitetty ote ulosottoluettelosta, josta ilmenee Linderin monet velat. Edelleen vastineeseen on liitetty lehdestä leikatut viralliset ilmoitukset, joiden mukaan Linderin irtain omaisuus myytiin pakkohuutokaupalla marraskuussa 1913, ja hänen omistamansa Horsbäckin tila joutui vasaran alle tammikuun alussa 1914.

Anna Wahrenilla oli Someron syyskäräjillä 1913 vireillä muitakin juttuja, tosin merkitykseltään aivan toisenlaisia kuin edellä selostettu tapaus. Hän oli haastanut käräjille seitsemän torppariaan päivätyön hintaa koskevassa asiassa. Juttu jäi sillensä. Asia lienee sovittu, koska ketään ei ilmaantunut paikalle, kun juttu huu- dettiin esiin. Hänen toinen kanteensa koski luvatonta heinämyyntiä Nikkarin torpasta. Asiaa käsiteltiin, mutta päätös lykättiin myöhemmäksi.

Paul Linder palveli ensimmäisessä maailmansodassa Venäjän armeijassa Kubanin kasakkajoukoissa. Hän taisteli Itävallan rintamalla. Hän sai useita kunniamerkkejä, mm. yljönmiekan urhoollisuudesta 1916. Hänet ylennettiin everstiksi joulukuussa 1916. Vallankumouksen alkaessa hänen johtamansa rykmentti oli Persi- an rajalla. Hän palveli vielä armeijan vastavakoilujärjestössä, ennen kuin palasi Suomeen joulukuussa 1917. Saamatta jäänyt kenraaliylennys jäi häntä vähän harmittamaan. Muistelmissaan hän kirjoittaa: "Oli annettu päiväkäsky, jonka mukaan 16 kuukautta rintamalla palvelleilla oli oikeus saada korotus seuraavaan arvoasteeseen. Vallankumouksen vuoksi minua ei ehditty korottaa kenraaliksi, vaikka minulla olikin takanani paljon enemmän kuin 16 kk:n rinta-

mapalvelus. Sillä lailla maailmansota minun osaltani päättyi."

Maailmansodan aikana Romaniassa Linder tapasi puolalaissyntyisen Zinaida (Zizi) Ossowskan, joka työskenteli sairaanhoitajana Punaisten Ristin sairaalassa. He solmivat avio- liiton Helsingissä joulukuun 22. päivänä 1918.

Rauhan tultua Paul Linder ei oikein löytänyt paikkaansa Suomessa. Joulukuussa 1918 hän muutti Brasili- laan, jossa hän elätti itseään mm. kalastamatoimintaa harjoittamalla ja käännöstöitä tekemällä. Noin viiden vuoden kuluttua hän palasi Suomeen, mutta muutti jonkin ajan päästä taas muutamaksi vuodeksi Ranskaan. Loppuelämänsä hän vietti jälleen Suomessa, jossa hän kuoli 67-vuotiaana 1940. Hänen vaimonsa Zizi Lin- der kuoli 1960-luvun puolivälissä. Heidän ainoa lapsensa oli kuollut vain kolmen päivän ikäisenä 1926.

Paul Linder julkaisi 1938 Otavan kustantamana muistelmansa "Keisari- rillisen kaartin upseerina", jossa hän kertoo elämänvaiheistaan. Kirja on mielenkiintoinen ja antaa värikkään kuvan varsinkin tsaarinaajan ratsuvä- enupseerin elämästä. Teos on siinä mielessä tavanomainen muistelmakirja, että tekijä kertoo vain niistä asioista, joissa itse on myönteisessä valossa, kehuu itseään ja on useim- miten ollut oikeassa. Hän kertoo pal- jon nuorten upseerien seuraelämästä, hovitanssiaisista, metsästysretkis- tä ja ratsastuskilpailuista. Teoksesta tulee esille rikkaan perheen poika, jolla on ollut varaa omiin kalliisiin kilpahevosiiin ja joka on yleensä tot- tunut saamaan kaiken haluamansa. Linder oli komea mies, hän mainit- see pituudekseen 186 cm. Ohimen- nen hän kertoo maailmansodan aika- na tavanneensa tulevan vaimonsa Zizi Ossowskan. Vaikka Pietarin vuo- sia käsitellään meiko laajasti, muis- teilmista ei sanallakaan käy ilmi, että Linder olisi jo silloin ollut naimisis- sa ensimmäisen kerran. Sanomatta- kin on selvää, että Somerniemen reis- sut ovat kokonaan unohtuneet.

Ehkä Paul Linderiä tunnetumpi on hänen 11 vuotta vanhempi veli- puolensa, kamariherra ja varatuoma-

koslain 25. luvun 8. pykälän mukaan se, joka on poisvienyt naisen, joka on täyttänyt 15 vuotta, hänen suostumuksellaan, mutta ilman naittajan suostumusta, mennäkseen hänen kanssaan avioliittoon, rangaistaan korkeintaan yhden vuoden vankeudella taikka vähintään 50 markan sakolla. Tällainen naisenryöstö eli enleveeraus oli asianomistajarikos, joka olisi voitu siis sopiaikin. Anna Wahren kuitenkin teki ilmiannon, jonka perusteella nimismies Otto Stålhammar haastoi Paul Linderin Someron syyskäräjille 1913.

Kihlakunnanoikeuden istunto pidettiin 20.-29. päivänä lokakuuta. Käräjätalona oli Härkälä. Puheenjohtajana oli Tammelan tuomiokunnan tuomari Elis Furuholm ja lautamiehinä Juho Seppälä, Aapeli Kaapo, Kaarlo Rauhankallio, Vihtori Kajander, Elias Juselius, Vihtori Kylä-Tee-ri ja Juho Koskinen. Linderin juttu oli esillä 28. lokakuuta. Nimismies luki yleisenä syyttäjänä virkansa puolesta ilmiannon perusteella nostetun syytteen. Hän ei enempää kommentoinut syytettä, sanoi vain Doris May Wahrenin vapaaehtoisesti seuranneen Linderiä, ja lisäsi, ettei tiennyt missä tarkoituksessa.

Anna Wahrenin asiamiehenä oli paikalla helsinkiläinen varatuomari Carl von Wendt, joka vaati Linderille ankarinta rangaistusta. Hän luki oikeudelle laatimansa muistion, jossa kerrottiin tapahtumien kulku. Anna Wahren oli vuosien kuluessa huomannut Linderissä sellaisia arveluttavia luonteenpiirteitä, että hän ei missään nimessä tulisi antamaan lupaa avioliitolle niin kauan kuin tytär oli hänen holhouksensa alaisena. Linderin menettelytavat ovat sellaiset, että kukaan lapsensa parasta katsova äiti ei uskaltaisi antaa tyttärtään hänelle. Henkilö, joka on nelikymmenvuotiaaksi elänyt eikä ole oppinut hillitsemään itseään, ei ole aviomieheksi sopiva. Kun vielä ottaa huomioon, että Linder kuuluu kunnialliseen sukuun, on hänen katsottava täydelleen käsittäneen tekonsa rikollisuuden.

Linder ja hänen asianajajansa Arvid Sourander saapuivat käräjäpai-

Paul Linder kasakkajoukkojen ratsumestarina ensimmäisen maailmansodan alussa. Kuva julkaistu Linderin muistelmateoksessa "Keisarillisen kaartin upseerina".

kalle myöhästyneinä. He myönsivät naittajaoikeuden loukkauksen, mutta katsoivat sen hyvin lieväksi. Linderin aikomus ei ollut viedä Doris Mayta mennäkseen hänen kanssaan avioliittoon, eli kysymys ei ollut rikoslaissa tarkoitettusta tapauksesta. Hän aikoi ainoastaan paeta ulkomaille painostaakseen äitiä antamaan naimaluvan. Sourander mainitsi, että Doris May Wahrenilla oli ikäisekseen hyvin kehittyneet järjenlahjat ja hän täyttää tulevana joulukuuna jo 18 vuotta, ja näin Anna Wahren oli aiheettomasti estänyt avioliiton. Asian

saamaan julkisuuteen vedoten syytetyt puolustus esitti, että kukaan lapsensa parasta katsova äiti ei vetäisi tyttärtään tällaiseen juttuun. Puolustuksen mielestä oikeusjutun nostamisen motiivi oli puhtaasti Anna Wahrenin halu kostaa Linderille. Osa Linderiä vastaan esitetyistä väitteistä oli aivan vääriä ja kunnialle meneviä. Linder kertoi oikeudelle, että Wahrenin suvun piirissä oli pidetty neuvotteleva kokous, jonka päätöksen mukaisesti hän saisi mennä Doris Mayn kanssa naimisiin seuraavan vuoden toukokuussa, ellei karkaus-

Somero, Joensuu. Näkymä kerrostalo Peipontien tuuletusparvekkeelta. Edessä kahdelle kerrostalolle kaarvoitettu tontti. Ohitustien takana ns. Teurastamon tontti. Ent. Oraksen varastoalue, teurastamo, keskusvarasto, leipomo, viljavarasto. Nesteen kylmäsema ent. Finnoilin paikalla. Oikealla Tapio Horilan koti. Kuva: Maija Liisa Hyttiäinen 11.7.1997.

70 vuotta 26.8.97 täyttänyt Lasse Santakangas käy edelleen keikoilla, on käynyt jo runsaat 50 vuotta. Kuva on Kaupunginhotelli Satumaasta 9.7.1997 Unto Monosen muistoillasta, solistina Hellin Laine, taustalla rummuissa Hannu Karvia. Kuva: Manu Kärki.

Somerolainen lehtori Leeni Tuirakari väitteli itsensä tohtoriksi v. 1997 kirjailija Minna Canthista. Samana vuonna Leeni valittiin Somerniemen torineuvokseksi Voitto Ollongvistin jälkeen. Kuva: Manu Kärki Somerniemen torilta 19.6.1997. Teksti: Tapio Horila.

"Vesaranta ja Väärä koivu" Somerniemen Vesajärvellä. Tässä koivussa ovat lapset kiipeilleet yli 30 vuotta, eikä se vielä ole mennyt järveen. Kuva: Tiulikki Pirttilä heinäkuussa 1997.

bäckin tilalla Snappertunassa Tammissaaren lähellä. Seudulle vähän aikaisemmin rakennettujen Dragsvikin kasarmien venäläinen sotaväki tarvitsi suuret määrät maataloustuotteita. Linder erikoistui mm. kaalin viljelyyn ja perusti ison sikalan, joka käytti varuskunnan keittiöjätteitä. Linderin venäläinen vaimo ei luultavasti muuttanut miehensä mukana Suomeen. Someron syyskäräjillä 1913 esitetyn virkatodistuksen mukaan avioliitto oli sinä vuonna laillisesti purkautunut. Joissakin lähteissä avioerovuodeksi mainitaan 1914.

Palikaisten kartanoa emännöi 1910-luvulla leskirouva Anna Wahren, o.s. von Wendt, joka oli syntynyt 2.4.1872. Hänen miehensä, insinööri Ivar Wahren (1870-1908) oli kuollut muutamia vuosia aikaisemmin. Hänellä oli kaksi tytärtä, joista vanhempi oli 6.12.1895 syntynyt Doris May.

Joskus vuoden 1909 paikkeilla Paul Linder alkaa käydä Palikaisissa, ensi alkuun "mieluisana vieraina", kuten myöhemmin käräjillä mainittiin. Ei ole tarkemmin tietoa siitä, kuinka usein Linder kävi Somerniemellä. Hänen vierailuistaan on muistitietoa. Rauhankalliossa mm. autonkuljettajana ollut Jalmari Pohjavuori muisteli 1967 Somerolehdessä, että hän oli ensimmäisen kerran auton kyydissä vuonna 1910 Palikaisissa, kun Linderin autonkuljettaja ajelutti ihmisiä. Oskari Wahlsten taas on kertonut olleensa Ävikin mailla riistankantajana, kun Linder oli siellä metsästävässä (Somero-Seuran pilkkalaulukilpailun 1975 yhteydessä annettu tieto).

Aluksi Paul Linder oli siis tervehtynyt vieras Palikaisissa. Anna Wahrenin asianajajan Someron käräjillä esittämän muistion mukaan hyviin suhteisiin tuli särö, kun Linder noin pari vuotta sitten (noin 1911) alkoi luoda silmäyksiä hänen tyttärensä Doris Mayhin, joka oli vielä aivan lapsi, ja harjoittaa salaista kurtiisia tämän kanssa. Anna Wahren kertoo huomauttaneensa Linderille tämän sopimattomasta käytöksestä ja sanelleensa hänelle, ettei hyväksy tällaista. Kun tilanne jatkui samanlaisena, Linderiä jopa kiellettiin käymästä

Palikaisissa. Linder oli kuitenkin silmittömän rakastunut tyttäreensä, ilmeisesti ei ilman vastakaikua, ja jatkoi vierailujaan.

Lopettaakseen epätoivottavan romanssin ja päästäkseen eroon Linderistä Anna Wahren matkusti tyttärensä kanssa Ranskaan syksyllä 1912. Linder ilmaantu perässä sinnekin ja pyytää taas tyttärentä, mutta saa kieltävän vastauksen. Kun äiti ja tytär seuraavana keväänä (1913) ovat palaamassa Euroopasta kotiin, niin junan lähtiessä Venetsian asemalta Linder istuu samassa vaunuosastossa. Pysähtymiset väliasemilla ja junan vaihdot eivät auta, Linder seuraa koko matkan aina Tukholmaan saakka. Kun äidin silmä välttää, Linder ja tytär "luovat katseita ja kuisuttelevat keskenään". Linder ei anna periksi. Myöhemmin käräjillä esitetyn muistion mukaan Linder oli jo silloin sanonut ryöstävänsä tytön, ja erään kerran jopa ase kädessä uhannut ampua itsensä, ellei hänen pyyntönsä suostuttaisi.

Tämän jälkeen kotona Palikaisissa koetettiin kaikin tavoin varautua siihen, ettei Linder pääsisi viemään tytärtä. Doris May Wahrenin sanottiin olleen silmällä pidon alla päivin ja öin. Oli huhuja, että Linder oli nähty kartanon lähellä. Vartiointista huolimatta Linder onnistuu lähettämään sanan Doris Maylle, että tulee tätä hakemaan illalla syyskuun 24. päivänä. Tytär pääsee livahtamaan ulos ja kävelee noin parin kilometrin päähän maantielle, jossa Linder kuljettajan kanssa odottaa autossaan. Pakomatka alkaa. Paul Linderin ja Doris May Wahrenin tarkoitus on lähteä ulkomaille.

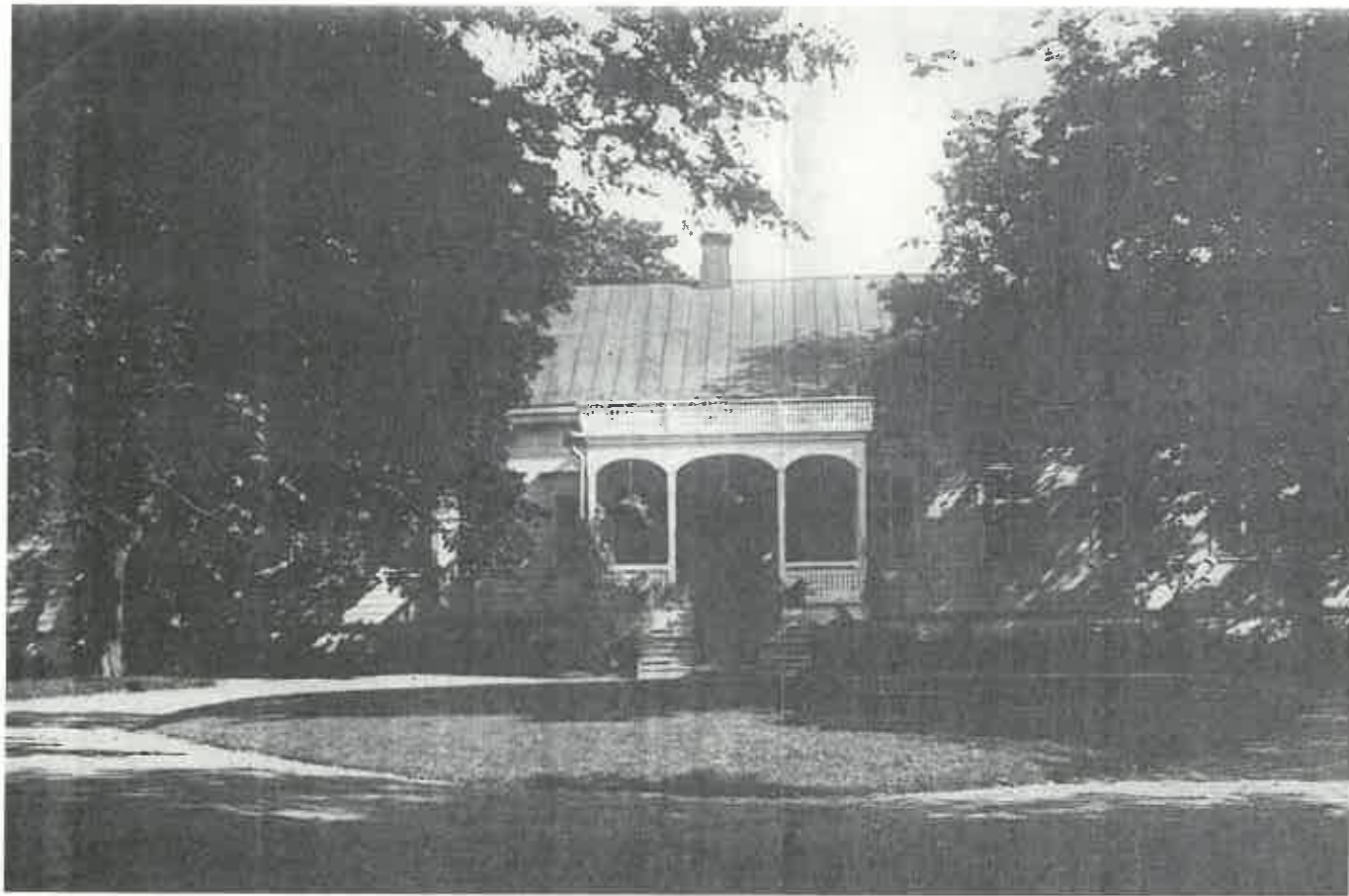
Kartanossa tyttären poistuminen huomataan kuitenkin pian. Palikaisista lähdetään autolla karkulaisten perään. Alkaa takaa-ajo, josta oikeudenkäyntiasiakirjojen ja lehtikirjoitusten mukaan ei puuttunut draamatiikkaa. Takaa-ajosta on myös vauhdikas kuvaus pilkkalaulussa, joka on sepitetty pian tapauksen jälkeen. Linder yrittää mm. harhauttaa takaa-ajajat poikkeamalla tien vieressä olevaan taloon valot sammuksissa. Juoni kuitenkin huomataan. Linder ja Doris

May poistuvat kävellen metsään. Anna Wahren hälyttää Helsingistä poliisit ja poliisikoirat. Ennen kuin apuvoimat saapuvat, onnistuu Linderin kuitenkin antaa merkki kuljettajalleen, ja he pääsevät jatkamaan matkaa autolla. Onni ei kuitenkaan suosi Linderin yritystä: autosta loppuu polttoaine. Hevospelillä päästään kuitenkin Snappertunaan ja täältä merelle. Linder oli hyvin suunnitellut pakomatkan. Tammisaareissa oli nähty ulkomaista lippua käyttävä moottorivene, joka nyt odotti merellä. Veneessä oli kuitenkin niin vähän polttoainetta, että sen oli poikettava Hankoon. Siellä karkulaiset saatiin kiinni, ja Anna Wahren sai takaisin tyttärensä.

Paul Linderin tekemä neidonryöstö tuli heti yleiseen tietoisuuteen ja päivän puheenaiheeksi. Nykyisenä lehdistön aikakautena voi hyvin ymmärtää, kuinka kiitollinen aihe tapaus oli julkiselle sanalle. Ensin levisi huhu, että Lohjalta olisi kadonnut 11-vuotias tyttö, joka luultavasti oli ryöstetty. Mm. Uusi Suometar ja Helsingin Sanomat julkaisivat tämän tiedon. Seuraavana päivänä asia oikaistaan ja kerrotaan koko tapausten kulku. Helsingin Sanomat otsikoi jutunsa 27.9.1913: "Ritari ja linnanneito. Tositarina hurjasta rakkaudesta, neidonryöstöstä syysyönä, automobieleista, poliiseista, moottoreista y.m." Uudessa Suometassa oli kirjoitus "Neidon ryöstö (Tositapaus)", jossa tapaus esitetään Tolstoin Sota ja rauha-teoksen naisenryöstön inspiroimana tekona, ja lopuksi todetaan, että romantiikka ei ole vielä kuollut Pohjolasta. Asianomaisten nimiä ei tässä vaiheessa mainita. Tapahtumapaikana on eräs S:n pitäjä Lounais-Hämeessä. Helsingin Sanomat olettaa, että juttu päättynee tähän, "kun ei tällaisista asioista kernaasti käräjäidä eikä kaksintaistelut enää kuulu maan tapoihin".

Tapauksesta tuli kuitenkin oikeusjuttu, jota lehdistö selosti hyvin tarkkaan ja nyt kaikkien asianosaisten nimet mainiten. Doris May Wahren oli alaikäinen ja Paul Linder oli vienyt hänet pois kotoaan ilman äidin lupaa. Silloin voimassa olleen ri-

Ratsumestari Linderin naisenryöstö

Palikaisten kartano. Museovirasto, Historian kuva-arkisto. Valok. Signe Brander n. 1910-1920-luvulla.

Keskiviikkoiltana 24. päivänä syyskuuta 1913 tapahtui Someron seudulla aikanaan suurta huomiota herättänyt ”naisenryöstö”. Ratsumestari Paul Linder vei Palikaisista kartanon tyttären aikomuksenaan lähteä tämän kanssa ulkomaille. Karkumatka päättyi kuitenkin takaa-ajon jälkeen Hangon satamassa. Linderin tekoa käsiteltiin Someron käräjillä ja myöhemmin Turun hovioikeudessa. Linder sai vankeustuomion. Tapaus ja sen oikeuskäsittely sai paljon palstatilaa lehdistössä. Paikkakunnalla tapaus on myös kauan säilynyt ihmisten muistissa, erityisesti siitä tehdyn arkhiveisun ansiosta. Tätä kirjoitettaessa 1997

kaikki asianomaiset ovat olleet kuolleina jo vuosikymmeniä.

Päähenkilö, jutun sankari ja konna, Carl Magnus Paul Linder oli syntynyt 4.12.1873, joten hän oli tapahtuman aikoihin neljissäkymmenissä. Hän kuului tunnettuun aatelissukuun. Isä, ylihovijahtimestari Constantin Linder (1836-1908) toimi mm. Suomen senaatin talousosaston puheenjohtajana, jossa ominaisuudessa hän on mm. ensimmäisenä allekirjoittanut itsenäisen Somerniemen seurakunnan perustamispäätöksen 1901. Myöhemmin hän toimi Suomen ministerivaltiosihteerinä.

Paul Linder palveli ylioppilastutkinnon jälkeen ensin Suomen kaar-

tissa ja kävi sen jälkeen Nikolajevin ratsuväkikoulun Pietarissa. Suhteiden avulla järjestyi vakanssi valiojoukoissa, henkikaartin keisarinnan nimeä kantavassa ulaanirykmentissä. Linder osallistui Venäjän-Japanin sotaan. Hän erosi vakinaisesta palveluksesta ratsumestarin arvoisena 1907 – palvelun yksitoikkoisuuden takia, kuten hän itse muistelmissaan mainitsee. Hän oli 1902 Pietarissa mennyt naimisiin Nina Chanchievin (nimi esiintyy myös muodossa Schanschieff) kanssa. Avioliitto oli lapseton.

Eronsa jälkeen Paul Linder asetui asumaan Suomeen ja ryhtyi maanviljelijäksi ostamallaan Hors-

Näkymä Ojalankulmantieltä. Taustalla Ojalan talo, om. Arvo Ojala. Oik. Harri Kalinin tilan maita. Kuva: Satu Ruostela 8.9.1997.

Kerkola. Kerkon talo, om. Aulis Kerko. Aittarakennuksen katolla sukuviiri, jossa on vuosiluku 1540. Kuva: Seija Sirkka Sirro. 5.9.1997.

Syvänoja. Vähä-Mannin notko. Sakari Oksasen lehmä. Notkojen laiduntamista on viime aikoina elvytetty. Kuva: Seija Sirkka Sirro 5.9.1997.

Häntälä. Talo kalliolla. Elomaa, om. Paavo Kerko. Kuva: Seija Sirkka Sirro 11.9.1997.

Teräsen talo Kultelassa. Vanhempi osa yläkuvassa etukulmassa rakennettu 1870-luvulla. Alakuvassa etukulma on rakennettu myöhemmin. Tässä osassa ovat toimineet Kallion "puori", Teräsen kauppa ja Someron Osuuskauppa. Valok. Kalle Pirttilä.

Känkänen-Suonpää ja viimeksi Hakamaen Lahja, ehkä joku muukin välissä. 60-luvun alussa kauppatoiminta siinä loppui ja Teräset ostivat talon takaisin itselleen.

Todennäköisesti taloon on tehty

lisärakennelmia jo Nikolai Kallion aikana, mutta suurimmat muutokset teki Teränen. Vuonna 1919, kun mäkitypa-alueet myytiin Kultelassakin itsenäisiksi, hän sai ostaa tontin omakseen. Sen jälkeen siihen tehtiin

itäpäätyyn uusi kauppahuone, yksi kamari ja kuisti. Silloin on myös kattorakennelmat tehty uudestaan, koska talo tuli pidemmäksi ja leveämmäksi.

Viime kesänä kun taloa taas korjattiin ja entisöitiin, saattoi puretuista kohdista tehdä havaintoja talon useista rakennus- ja korjausvaiheista. Nyt väliseinänä ollut kamarin sisäseinä oli joskus ollut ulkoseinää, kun näkyville tuli harmaantunutta hirsiseinää. Hyvin oli tehty hirsiseinän jatkokset ja myös "krunti" oli pysynyt paikoillaan. Ei ollut suuria rakoja eri osien välillä. Varmaan oli ollut järkeviä rakentamassa. Lahoa ei ollut paljon, koska rakennus oli ymmärretty tehdä irti maasta.

Ymmärsipä myös kultelalainen rakennusmies Timo Kinnunen, joka nyttemmin, saatuaan talon haltuunsa, että sitä ei kannatakaan hävittää, vaan se pitää entisöidä ja saattaa taas käyttökuntoon. Paljon siinä kuitenkin on tarvittu harrastusta, sillä eihän vanhan korjaus ole koskaan sellaista työtä kuin uuden teko, josta voi laskea mitä se maksaa ja mitä siitä saa. Museovirasto antoi entisöintiin pienen apurahankin osoittaen sillä, että talon säilyttäminen on jonkinlainen kulttuuriteko. Talon hävittäminen olisi käynyt paljon helpommin kuin sen korjaaminen, mutta kylän maisemaan olisi tullut julma reikä. Hattua pitää nostaa Timolle. Nyt talon säilyminen on turvattu taas pitkäksi aikaa eteenpäin.

Tässä kirjoituksessa olevat tiedot talon historiasta ja sen asukkaista on saatu Teräsen talosta löytyneistä papereista ja asiakirjoista, jotka Timo Kinnunen oli ottanut talteen. Osan olen kuullut vanhoilta kyläläisiltä.

Talo on siis jo 120 vuotta vanha vanhimmalta osaltaan. Liekö Kultelan vanhin?

Somero, Joensuun kylän keskustaa. Kirjakaupan lisärakennus 1959. Vasemmalla Lasten Asuste (Pirkko Piekkanen kauppa), Kukkaset (Liisa Roos), Kirjakauppa (Hulda Soini), Sofia Nordlundin talo (entinen puhelinkeskus), Ahola. Somero-Seuran kuvakilpaa 1984 Lahja Aukio. Kuva: Someron Kuva, Aukio. Teksti: Kyllikki Kujanpää ja Tapio Horila. Somero-Seuran kuva-arkisto.

hoitaja oli kauppias Helenius. Kerran Pajulan koulun opettaja Kustaa Hossi soitti säästöpankkiin, mutta huono sää aiheutti lankojen huminaa, eikä iäkkään Heleniuksen raskas hengittäminen suinkaan parantanut tilannetta. Huudeltuaan aikansa "haloo, haloo" Hossi totesi lopulta tuskastuneena: "Paneepas Helenius sen torven pois, että minäkin kuulen", jolloin Helenius tuiki rehellisenä miehenä vastasi: "Jaaha" ja kilautti torven koukkuun.

Joensuun pitkäaikaisia välittäjiä olivat Tyyne Paikkari ja Alma Tamminen, jonka selvä kielenkäyttö ja iloinen ääni tekivät hänestä suosittu toimihenkilön. Monet kerrat isäni Toivo Soinin halutessa soittaa pankin asiakkaalle sattui vallankin heinänteon tai elonkorjuun aikaan, ettei ollut vastaajaa puhelimen lähettyvillä. Alman yritettyä parhaansa hän lohdutti isääni: "Minä soitan vielä kerran." Jos hänen oli lopulta luovuttava yrityksestä, totesi Alma: "Voi, voi sentään, kun ne eivät vastaa; kyllä ne ovat varmaan kaikki heinäpellolla."

Puhelunvälittäjän oli oltava valmiina palvelukseen ympäri vuorokauden. Saatamme arvata hänen ärtymyksensä, jos joku soitti yöllä tar-

peettomasti kuten äijä, joka istui iltaa ryypiskellen kaveriensä kanssa. Keskiyön aikaan jouduttiin riitaan siitä, kuka oli sakin vanhin. Kun asiaa ei voitu ratkaista, päätettiin soittaa rovasti Sulo Tasangolle: "Meitilä tässä hiukka känninä, onks toi Ville kaikkee vanhempi..." Tarina ei kerro "kirkkoisän" reaktiosta, mutta tuskin hän rupesi tutkistelevaan pampkirjaa siihen vuorokauden aikaan.

Useimmiten sentään yölliset puhelut olivat tositarpeeseen. Joskus sattui tulipalo; vallankin lauantaiöinen hiukan liikaa lämmitetyn saunan palo ei ollut niinkään harvinaisen eikä riihen palo syyskesällä riihen "tappamisen" aikaan. Toisinaan taas tarvittiin eläinlääkärinä nopeasti, jos lehmä oli päässyt apilanurmelle ja syönyt "liika älmäkseltäs".

Usein oli pakko herättää kunnanlääkäri, kättilö, terveyssisar tai diakonissa. Tohtori Torsten Lindblad-Lahermaan Marja-tyttären mukaan Aholan – aikaisemmin kunnanlääkärin asunnon – keittiön ovenpielessä on vieläkin hänen lapsuutensa aikainen yökello "paina nappia" ohjeineen. Vähitellen kuitenkin puhelimesta tuli tärkeä hätätapauksissa, ja silloin tarvittiin välittäjän kärsivälli-

syyttä ja myötätuntoista asennetta. Toisinaan hänen oli toimittava miltei etsivänä poliisina saadakseen tohtorin "lankan päähän" kuultuaan, että hän oli jo lähtenyt "Hinkistön kulmalt" toiselle sairausmatkalle. Ellei lääkärinä saatu käsille, joutui välittäjä ehkä neuvottelevaan tilaajan kanssa mahdollisesta sairaanhoitajan apuun turvautumisesta.

Sattui kerran keskiyön aikaan, että muutamien äijien istuskeltua saunan lauteilla ryypiskelemässä tunsi eräs heistä tarvetta "veten heittoon". Kompuroidessaan alas lauteilta äijä tunsi "ryypin" vaikutuksen heikosti kantavissa polvissaan ja putosi muutaman askeleen verran. Toipuessaan kolahduksesta hän totesi, ettei "veten heitost" tullutkaan mitään. Soitettiin kunnanlääkäri Lindblad-Lahermaalle: "Tarvittais tohtori kiirustas, kun yhrelt hukkus värkit" – kuulemma melko harvinaisen lääketieteen ilmiö. Tohtori pukeutui, nouti lääkärin laukunsa ja oli menossa ulos panemaan autonsa käyntiin, kun puhelin kilautti uudelleen. "Löytys jo!" kuului helpottunut ääni langan päästä, eikä "tohtorin" tarvinnut sillä kertaa tehdä yöllistä matkaa.

Ennen 30-lukua puhelin ei suin-

Jouluvirsi

sotatalvelta 1942

Yks' kynttilä palamaan pantu
on kiväärin pistimeen.
Iso lyhty on sammutettu
nyt jäljestä korvikkeen.

On avatut paketit kodin
tahi tuntemattomien.
Ja on tutkittu sisällys niitten
ja sisällys kirjeitten –.

Ihan kohta se hälinän alle
ja juttuun kätkettiin.
Ei sopinut heltyä miesten,
sävell' kosketti sydämiin.

Kai pastori tuskin joutaa
tähän korsuun syrjäiseen,
tähän kauas korven reunaan
taa hankalan taipaleen

"Pojat, otetaan Enkeli taivaan",
sanoo korpraali rykäisten.
Pian nousee römeä virsi
vähän käreitten äänien.

Mutt' rintaan jäi jokin soimaan,
jokin lämmin juhlavuus.
Kademieltä ei ollut kellään.
Vain hyvä joulun salaisuus.

Mutt' kenttäposti on tuonut
joka pojalle jotakin.
Jäi kaikki hetkeksi hiljaa,
häly vaimeni mietteisiin.

Matalasta se katosta taittuu,
se ilmaa paksua ui.
Niin korsuun kirkasta jotain,
näkyvätöntä tunkeutui.

Ja muistoja mieleen nousee,
niin kumman tuoreita nyt.
Isän ilme ja äidin ääni,
valot lapsena sytytettyt –!

TÄMÄ RUNO on kirjoitettu Syvärillä "Haamun" lohkolla 1942 korsussa. Julkaistu rintamalehdessä "PUOMI" jouluna 1942. Lähettänyt Kirsti Nuolijärvi, joka ei tiedä runon tekijää.

Muistoja nuoruusvuosilta

Oli kaunis alkutalven päivä. Lumihuutaleita satoi hiljalleen ja pakkasta oli muutama aste. Istuimme kolmisin veljeni, siskoni ja minä keittiön pöydän ympärillä, josta oli hyvä näköala ulos. Huomasimme että kotiamme kohti tiellä oli tulossa pienikokoinen vanhempi nainen saaliin kääriytyneenä. Tunsimme hänet heti mamமாகsi eli äitimme äidiksi. Hän oli hyvin tehokas ihminen kaikissa töissään ja liikkeissään. Hetken kuluttua hän astui ovesta sisään, toivotti hyvät päivät ja riisui takkinsa sekä saalinsa naulaan. Sitten hän otti hameensa taskusta kolmiosaisen lompakon, avasi sen ja sanoi: "Kun sinä Niilo tänään vietät viisivuotissyntymäpäivääsi ja nimepäivääsi, niin minä annan sinulle tämän rahan lahjaksi, mutta muista että et saa tuhlat sitä mihinkään turhuuteen." Hän otti siitä lompakostaan vihreän viiden markan setelin ja antoi sen minulle. Otin rahan ja katselin sitä tarkasti, koska minulla ei koskaan aikaisemmin ollut niin suurta seteliä ollut. Se päivä oli Suomen kahdestoista itsenäisyyspäivä ja vuosi 1929 ja minun ensimmäinen syntymäpäiväni, jonka muistan hyvin. Annoin sen viitosen äidilleni säilytettäväksi ja hän laitoi sen Raamatun väliin sinne loppupäähän, mistä otti sen ja antoi minulle itsenäisyyspäivänä vuonna 1944, kun olin palannut sotareissulta kotiin. Tämä raha on minulla tallessa vieläkin enkä aio luopua siitä koskaan. Olen ollut rahamies lähes koko ikäni.

Muistan myös hyvin saman vuoden joulun, kun sain lahjaksi pellistä tehdyn pienen auton ja karamellirasian, jonka kannessa juoksijan kuva ja nimi Paavo Nurmi. Ne olivat mie-luisat lahjat ja niitä ei ollutkaan joka pojalla. Illalla nukkumaan mennessäni kätkin nämä aarteeni lipaston

laatikkoon, vaatteitten alle, jossa luulin niiden olevan turvassa. Toisin kuitenkin kävi. Kun jouluaamuna heräsin, huomasin että autostani oli pyörät varastettu ja kaikki karkit syöty. Sen rikoksen oli aiheuttanut suuri kateus ja tekijöiksi paljastuivat myöhemmin rakas siskoni sekä naapurin poika. Oli kurja joulupäivä.

Muistan lapsuudestani vieläkin vanhempia asioita, joista ihmeellisin oli radio, jonka isä oli ostanut jo vuoden 1927 alussa. Siinä oli sellainen pohjalauta, jossa oli pari lamppua pystyssä ja muutama pyöreä johtoke-la. Ääni tuli käyrästä torvesta, joka oli pöydällä. Yleisradio oli perustettu ja aloittanut lähetyksensä jo vuotta aikaisemmin. Alussa yleisradiossa oli vain yksi kuuluttaja, joka teki lähes kaikki työt. Hän oli Markus Rautio eli Markus-setä. Hän kuulutti, lauloi

ja välillä luki runoja. Joskus oli myös joku orkesteri soittamassa. Tuure Ara myös lauleli Emma-valssia ja Villiruusua. Kaikki lähetykset olivat suoria. Ohjelma lähetettiin vain muutama tunti kerrallaan. Kerran Markus-setä lauleli, kun kai ei keksinyt muuta-kaan ohjelmaa: "Ukolla ja akalla oli sonnivasikka ja yhdessä he ruokkivat sitä sonnivasikkaa ja jos tämä laulu on vähän lyhykäinen niin laulan sen vielä kerran uudelleen että ukolla ja akalla..."

Kun ensimmäinen jumalanpalvelus radioitiin, oli se tapahtuma meidän pihapiirissä. Naapurit ja kyläläiset kokoontuivat hyvissä ajoin meil-le ennen lähetyksen alkua. Pihalle vietiin tuoleja ja penkkejä että vanhemmat pääsivät istumaan. Radion väärä torvi laitettiin avoimelle ikku-

Niilo Tainio sota-aikana n.1943.

"Mää otanki sit ton puheliinin!" Tarinaa tiedotustoiminnan laajenemisesta Somerolla

"Mitä onkaan Jumala luonut!" oli Samuel F. B. Morsen sanoma Washingtonista Baltimoreen hänen avatessaan virallisesti Amerikan ensimmäisen lennätinlinjan v. 1844. Kek-sintö teki mahdolliseksi sähkösanomien välittämisen joko sähkölinjojen tai radion avulla morseaakkosia käyttäen. Sitten kaukokirjoitin pystyi siirtämään sanoman suoraan luettavaan muotoon ja se johti telex-verkkoon, josta tuli tärkeä erityisesti liiketoiminnan palveluksessa. Suomen postin ja lennätin yhdistyttyä v. 1927 sähkösanomista tuli tärkeä nopean kommunikoinnin muoto, joka jäi kuitenkin melko etäiseksi tavallisille kansalaisille, kun taas puhelimen yleistyminen toi uuden kanssakäymisen muodon koteihin.

Tuskinpa Alexander Graham Bell¹⁾ – tiettävästi ensimmäisen puhelimen rakentaja – hänen todettu-aan v. 1876 puhelimitse avustajalleen: "Mr. Watson, tulkaa tänne; tarvitsen teitä", saattoi aavistaa, miten hänen aloitteensa tulisi mullistamaan tiedotustoiminnan. Monet keksijät lisäsivät panoksensa systeemin parantamiseksi ja v. 1884 urauurtava pitkänmatkan puhelu tehtiin New Yorkin ja Bostonin välillä. Tämän perusteella tuntuu miltei ihmeeltä, että Forssassa sanotaan suoritetun puhelinkokeita jo v. 1878.²⁾

Ensimmäiset viralliset Someroa koskevat tiedot puhelintoiminnasta ovat vuodelta 1890, jolloin turkulainen mekaanikko Paul Schoultz anoi lupaa puhelinlinjan perustamiseksi Turku-Kaarina-Lieto-Marttila-Koski-Somero-Forssan alueelle Palikaisten, Jokioisten, Ypäjän ja Loimaan sivulinjoineen. Hanke viivästyi kuitenkin Schoultzin konkurssin johdosta, ja vasta Henrik Ahlgrenin ostettua Turku-Somero linjan "Åbo-Somero Telefonbolag" perustettiin osakkeen omistajien maksaessa 92,5 mk osuudesta. "Someron telefoni-osuus-

kunnan" perustamisen aikaan v. 1910 siihen kuului 30 tilaajaa.

Joensuun pieni keskus sijaitsi alkuaikoina Nordlundin talossa Aholan vieressä, mistä se siirrettiin Someron Puhelinosuuskunnan taloon Heikintielle vasta 1950-luvulla. Monet sivukulmien kaupat, jotka hoitelivat postin jakelua, toimivat myös alueensa puhelinkeskuksina.

Alkuaikojen Joensuun keskuksen koostakin voimme päätellä, että puhelimen käyttö levisi hitaasti, mikä teki tietysti toiminnan kalliiksi tilaajille, eikä verkostoon pystytty tekemään parannuksia varojen puutteen vuoksi. Vasta v. 1919 yhtiö sai ensimmäisen monttöörin, Edvard Heinon. V. 1924 virasta tehtiin vakinainen ja sen monivuotinen haltija oli Abel Niskanen.

Tällainen oli tilanne puhelintoiminnan alalla Somerolla v. 1920, kun Lammin sillan korvassa sijainneeseen Maanviljelijäin kauppaan tuli nuori kirjanpitäjä, josta tuli myöhemmin äitini Hulda Soini. Mainittu liike oli alueen harvoja puhelintilaajia. Toinen puhelimen käyttäjä oli Svenssonin perhe tien vastakkaisella puolella, ja Svenssonin mamma oli varmasti Someron uranuurtaja kekseliäisyydessään puhelimen käytössä.

Tuohon aikaan halvaus oli tehnyt Svenssonin mamman jokseenkin liikuntakyvyttömäksi, mutta hän ei suostunut istumaan joutilaana kiireisinä kausina kuten heinänteon ja elonkorjuun aikana, jolloin tarvittiin kaikki miehet pellolle niittämään ja naiset haravoimaan ja panemaan heinät seipäälle tai sitomaan viljat lyhteille. Niinpä mamma pantiin istumaan tuvan viereisen peräkamarin pöydän ääreen, jossa puhelin oli hänen ulottuvillaan. Siinä hän vietti päivän laskien maitotilejä tai kutoen sukkaa. Iltapäivällä oli "viritettävä valkja soppaparan alla" ja liikuntakyvön mamma tarvitsi apua. Mitä

tehdä? Hän soitti Maanviljelijäin kauppaan, ja jos kirjanpitäjä vastasi konttorihuoneen puhelimeen, tokaisi mamma ilman mitään esittelyä: "Tul muuttamaan muu tuvan puole!" Jos joku muu – useasti liikkeen johtaja Holopainen – sattui vastaamaan puhelimeen, sanoi mamma muutta mutkitta: "Sanokas sil pitkäl likal, et se tullee muuttamaan muu tuvan puole!" Ilmeisesti mamman mielestä isonkokoinen "likka" oli sopivin avustaja. Ehkäpä pelko juoksutytön menetyksestä aiheutti mamman reaktion "likan" kihlauduttua Toivo Finni-Soinin kanssa: "Ei siit mittään tul, kun kaks köyhää mennee yhteen; mää olen katonnu tol Vinnin Toivol talon tyttären!"

Koska nuo varhaiset puhelinverkot eivät olleet automatisoituja, tarvittiin välittäjän apua yhdistämään puhelun osapuolet "käsi-peli". Kilahduksen kuultuaan urkupöydän tapaisen vehkeen edessä istuva välittäjä otti vastaan tilaajan pyynnön ja siirsi hänen lankansa haluttuun yhteyteen. Välittäjän oli myös pidettävä silmällä puhelun päättymistä yhteyden lopettamiseksi, jotta kummallekin osapuolelle avautui mahdollisuus uusiin yhteyksiin.

Puhelunvälittäjät olivat taitavia ja muistivat tarkalleen, mihin numeroon oli yhdistettävä, jos tilaaja halusi soittaa "Svenssonil" tai "pankkiin". Joskus sentään sattui kuten isoäidilleni Hilda Finnille, joka halusi puhua puhelimitse, muttei hän päässyt edes "sentraalin keskukseen". Harmistuneena "Vinnin mamma" totesi: "Voi, voi sentään, sentraalin likat on taas unhottannu tapil läppeen!"

Koska välittäjän oli pidettävä silmällä puhelun päättymistä, kuuli hän monet kerrat keskustelun paloja, ja toisinaan keskuksia kutsuttiin leikkilisesti tietotoimistoiksi.

Pajulan keskuksen monivuotinen

tävää.” Niittomiesten jäljessä tulivat naiset haravoineen ja luokosivat niitetyn heinän karheille. Sateen uhatessa ja muutenkin, ellei heiniä voitu korjata suoraan karheista, ne pantiin lappoisiin, joista ne seuraavana poutapäivänä hajotettiin kuivumaan; jo iltapäivällä ne olivat valmiita korjattavaksi latoon.

Niittyheinä menetti merkitystään siinä tahdissa kun kylvöheinän viljelys yleistyi viime vuosisadan lopulta alkaen ja niittokoneiden tultua käyttöön. Ensimmäinen niittokone paikakunnalla oli suuri ihmettelyn aihe, jota kaukaakin tultiin katsomaan: ”Ja pahus, sutsuttamalla se viäkin, ja mää kun luulin et se hutkii.”

Niittyjen, myöhemmin heinämaiden jälkikasvua laidunnettiin syksyisin karjalle, jota kylän talot toivat takamailleen Koistuhuhtaan. Kun tämä laiduntaminen oli toistuvaa syksystä toiseen, rakennettiin murjun yhteyteen karjatarha, jossa lehmien lypsy ja yöpyminen tapahtui. Tällöin myös lypsäjät saattoivat yöpyä murjussa ja vasta seuraavana päivänä karjan päästessä laitumelleen kuljettivat maidot taloon.

Kun heinää viljelemällä oli päästy suurempiin ja laadukkaampiin sa-toihin, niityt vähitellen tulivat kaikki otetuksi viljelykseen. Niissä kylvöheinän lisäksi viljeltiin pääasiassa kauraa. Keväisin kylvötoissa ja syksyisin korjuu- ja kyntötoissa olleet talojen työmiehet asuivat murjussa ja asuivatpa Hakalan murjussa sota-ajan talvena 1944 Ferarian tehtaiden halonhakkuumiehetkin. (Muistan näiden kertoneen, miten heillä paloi kynttilä murjun pöydällä Helsingin suurpommitusyönä 27. helmikuuta ja miten se kynttilän liekki vienosti lehahteli pommien putoamisen tahdis-sa.)

1920-luku oli koko maassa, niin myös Koistuhdassa voimakasta, sekä henkisen että aineellisen rakentumisen aikaa. Torpat olivat itsenäistyneet ja näille talojen takamaille syntyi varsinainen asutus uusien tilojen myötä. Elämä vireytyi, vahvistui ja vaurastui. Koistuhda ikään kuin konkretisoitui ja tuli ulkopuoliseenkin tietoisuuteen saatuaan

1920-luvun rakentamista vauhditti jo siirrettävä ns. kenttäsiirkeli. Kuvassa seppämestari Juho Jaakkola Koistuhdasta (neljäs oikealta) sirkeleineen ja toisena sahurina Oskari Elomaa (toinen oikealta).

Koistuhdan koulupiiri koolla äitienpäivänä 1933 edellisenä vuonna valmistuneen koulutalonsa edustalla.

oman koulunsa ja koulupiirinsä v. 1924. Sitten tuli vireästi toimintansa aloittaneen pienviljelijäyhdistyksen perustamisen vuoro v. 1928.

Omakohvaisia ovat muistot vielä ajoilta, jolloin muutamilla kylien taloilla oli Koistuhdassa peltolaitoihin kerättyinä vuotuiset heinä- ja viljasadot ja joita sitten pitkin talvea vedettiin kotiin, heiniä karjalle ja viljoja puintiin. Talvitie, ns. Putinkiventie kulki Vanhalan kujasta läpi

metsän Palttaan. Sitä tietä käyttivät esim. Hakalan miehet yksinomaan heiniä ja viljoja ajaessaan. Metsän eläimet, niin jänikset kuin linnutkin, saivat eineensä pensaiden ja puiden oksien repiessä kuormasta oman osansa.

Ja juuri nämä Hakalan miehet toivat Koistuhuhtaan joulun, kun he jo kuudelta aattoamuna tulivat aiskellot helisten hakemaan jouluheiniä karjalle.

nalle ja mummot istuivat liina toisen korvan päältä poissa ja kyselivät, joko se pian alkaa. Kun se sitten alkoi, kävelivät miehet kauemmaksi, kuuntelivat ja ihmettelivät hyvää kuuluvuutta. Mummot siunailivat ja kyselivät, mahtaako tämä olla jumalanpilkkua koko homma.

Oli meillä muitakin ihmeitä: auto joka oli samaa ikäluokkaa kuin minäkin. Isä ajeli sillä ja olin usein mukana. Sain vähän ajella sillä jo seitsemänvuotiaana. Kolmekymmentäluvun alku meni siinä kanoja ruokkien ja välillä pellolla seisten, kun odotimme ilmalaiva Zeppeliiniä, kun sen oli määrä saapua Suomeen vierailulle. Kyllä se tulikin, mutta ei me sitä nähty, kun se kääntyi Helsingistä takaisin Saksaan. Näimme sentään lentokoneen, joka laskeutui läheiselle pellolle ja teki yleisölenätyksiä.

Kaikki sujui hyvin kauniissa kodissamme, kunnes kesäkuun kymmenes päivä 1931 tapahtui kauheita asioita. Perheemme herätettiin klo 23.20 ohikulkijan toimesta. Isän avattua eteisen oven huomasimme, että kaikki piharakennukset olivat kauttaaltaan tulossa. Koetimme pelastaa tavaroita mitä ehdimme. Isä sai naapurin avustamana lipaston ja vähän muita huonekaluja ikkunasta ulos sekä vaatteita, jotka kuitenkin paloi-
vat ulkona maassa, kun kukaan ei ehtinyt niitä pelastaa asuinrakennuksen sytyttyä räjähdysmäisesti palaamaan. Lipasto sentään säilyi ja on poikani asunnossa parhaalla paikalla muistuttamassa menneistä ajoista. Muistan kauhulla sen aamun, kun kaikki rakennukset olivat palaneet, kellari joka oli vähän kauempana seisoi edelleen paikallaan. Minä kävelin aamulla naapuriin suojaan yöpukeissani kolme karvalakkia kainalosani, kun joku oli heittänyt ne kome-rosta ulos ja minä kaappasin ne. Oli onni sentään, kun se lipasto säästy palosta, koska sen laatikossa oli se Raamattu ja sen välissä minun vito-seni. Eläimistä lehmät ja hevoset ehtivät naapurit pelastaa; kaikki pikkukarja, siat, lampaat ja kanat paloi-vat. Auto sentään säilyi, koska sen takarengas oli illalla räjähtänyt ja isällä oli tarkoitus vasta aamulla kor-

jata se tiellä, minne se oli jäänyt.

Siitä se elämä kaikesta huolimatta jatkui. Ostettiin naapurista talo velaksi, koska palaneen omaisuuden vakuutukset olivat pienet. Uuteen kotiimme muutettuamme minä löysin tien varresta pienen kuusentaimen. Sanoin äidilleni, että istutan tämän pihalle, mutta hän sanoi sen olevan kaksihaarainen. Istutin sen kuitenkin ja ihmettelin mikä mahtakaan olla kaksihaarainen, mutta nyt sen tiedän, koska sillä paikalla kasvaa kaksi kuusta, joista kummastakin saisi kolme isoa tukkia.

Koulunkäyntini aloitin syvän laman keskellä. Koulumatkat tehtiin kävellen ja talvella hiihtäen. Ei silloin kuljetettu lapsia taksilla kouluun niin kuin nykyään tehdään. Eväät oli mukana repussa, kuivaa leipää ja maitopullo. En ole koskaan syönyt yhteiskunnan tarjoamaa ruokaa koulussa.

Muistan kolmekymmentäluvulta myös kaiken sotaan valmistumisen. Meitä koulussa opetettiin, että ainoa vihollinen on idässä ja sieltä ne pahat ilmatkin tulevat. Pidettiin myös koulun pihalla jalkaväkiharjoituksia, koska opettajamme oli suojeluskuntaupseeri. Kansallissocialismia ihailtiin ja puhuttiin isänmaallisen kansanliikkeen ja lapuanliikkeen tavoitteista. Kävin kuuntelemassa suojeluskuntatalon avoimesta ikkunasta, kun Vihtori Kosola piti puhetta ja huutavalla äänellä sanoi: ”Vienen merestä Laatokkaan me miekalla piirrämmen rajan.” Näin myös sen kun vaalipaikan pihalla tapeltiin, kun toiset estivät toisia menemästä äänestämään. Näissä sekavissa tunnelmissa kasvoi tämä poika sotaan puolustamaan Suomen itsenäisyyttä.

Isäni oli hyvin perillä kaikista asioista. Meillä oli se radio, puhelin ja tuli useita sanomalehtiä. Naapurit kokoontuivat iltaisin meille kuulemaan, mitä maailmalla tapahtuu ja tuleeko sota. Vanhempani sanoivat, että ei siitä varmaankaan sotaa tule. Toivomme että järki voittaa. Jos sota kuitenkin sytyy, niin Suomen itsenäisyyttä on kaikin mahdollisin keinoin puolustettava. Pysyvää rauhaa ei kuitenkaan saada aseilla vaan neuvot-

telemalla ja koko kansamme tuella. Pienen kansan on oltava yksimielinen.

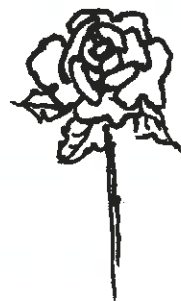
Talvisota alkoi kuitenkin 30.11.39 kaikkien kauhuksi. Minä jouduin ottamaan ensimmäisiä siirtolaisia vastaan, kun niitä alkoi tulla monta junalastia vuorokaudessa. Minut määrättiin 7.12.39 aseelliseen vartiointitehtävään. Yhden päivän aseenkäsittelyharjoituksen jälkeen olin valmis seisomaan yöt vuoroin elintarvikevarikolla tai rautatiesillalla vartioidessa, että desantit eivät voineet tehdä tuhojaan. Tästä se sitten alkoi se Niilon ura maanpuolustustehtävissä, joka kesti monta vuotta. Nykyajan nuoret ovat stressaantuneita ja heiltä tuntuu puuttuvan kaikki. Kuten huomaatte, minulla oli kaikkea ja vielä toivorikas ja iloinen mieli.

Veteraaneille

On menneet vuodet, muistot vain mielissä elää. Ne unissa usein, kuin totena toistuvat kuvat. Kun heräät ja silmäsi avaat ole onnellinen, kun olet tallella vielä, etkä kivääri kourassa Raatteen tai Aunuksen tiellä, tai muualla jossain Karjalan kunnailla siellä.

Silloin vaarassa kun oli rakas Isänmaa, sitä joukolla lähditte heti puolustamaan. Ei kysytty silloin, tahdotko lähteä mukaan. Ei sellaiseen matkaan kai mieliisti lähtenyt kukaan. Kävi käsky ja kutsu: taisteluun nyt jokamies! ja mukaan lähdit. Jäi koti, vaimo ja lapset ja rakas lämmin kotilies. Koit nuorena miehenä sodan tuskan, hädän ja kauhun. Monet pitkät vuodet siellä armeijan harmaissa kuljit, usein koti-ikävän kaipuuseen kyynelin silmäsi suljit. Isänmaallesi annoit elosi parhaat päivät, jotka ikuisesti mieleesi muistoina jäivät. Mitä palkakses sait? Ehkä ristin rintaasi sieltä, tai kepin kätees, jonka kanssa kuljet nyt vielä. Moni aseveljesi lepää jo nurmen alla. On valkoiset ristin pitkät rivit myös täällä Someron kirkkomaalla. Ne kertovat karua kieltä, kuinka kalliit lunnaat on maksettu vapaudesta. Moni muistaa vielä sen valtavan kyynelten tulvan, kun itkivät isäänsä lapset, puoliso, äidit ja mummut jo harmajahapset. Saattoi moni äiti ainoan poikansa rakkaan, josta vanhuuden päivilleen turvaa ja apua toivoi, vaan toisin oli tahto taivahan herran. Kiitän vielä Teitä, te rakkaat veteraanit tästä vapaasta isäimme maasta.

Minun sotaani

Aunuksen kenttäsairaala 14. Arvo Kulmala takana toinen oikealta.

Hoitto Ollonqvist haastattelee 17.8.1996 Ylenjoella Arvo Kulmalaa. Kulmala on syntynyt 2.11.1914 Sylvännän kylässä. Litterointi: Heini Kämi.

– Mistäs sää nyt ensin lährit, lährettiin täältä Somerolt?

– Niin mentiin Hämeenlinnaan, Hämeenlinnaan mentiin ensin. Oltiin siäl Hämeenlinnass pari viikkoo tai jos ei kolmee, Hämeenlinnas, semmosel koulul siäl.

– Hämeenlinnan koulul?

– Ymm. Ja siit sit mentii, monest paikkaa Viipurii saakka. Ensi ja sit Viipurist lähretti ja mentii Kämärän asemal, oltii taas yätä, siäl oli kova keskitys ja sit mentiin Pienperroo ja siäl tultii sit, oltiin simmosel met-

sänvartijan torpalki ja Mualaasee si. Ja mää, mää putosin Mualaas toinen jalka semmoseen kun oli kranaattituli ja jää petti, meni vettä saapas täys ja kova pakkane. Mut mää sain, siin oli korsui, mää tein valkian sinne sit vaa ja kuivasin ne ja kyl net tuli sanomaan ettei saa valkkiaa tehrä mut, täyty pakost tehrä. Eikä siäl korsus ollu kettään, oli kaikki lähteny pois jo. Ja sit mei tultiin takasin, tultiin simmost mettää pitkin siält, oli tota, sanovat et se on neljäkymment hehtaari oli siäl lehtikuusimetää, jumalattomii puita oli. Ja tultiin taas Kämärän asemal ja oltii sii vähä ja siit tultii Kämärän kyllää ja oltii teltois sii ja. Ja ja mei siin kauaa ollu, mul palo toinen saapaski siin kaminan päällä kun olin yällä nostanu siihe ja-

kylän rintapellost ja entinen yhteis-maa metsineen niittyineen lohkottiin osiin kullekin talolle ja nämä osat ulottuivat kylästä pitkinä lohkoina pitäjän rajalle asti. Näin kun talot saivat omat metsälohkonsa, alettiin metsiä säästää kaskeamiselta ja muulta hävitykseltä, ja niittyjen hoito ja arvo korostui.

Mutta kyllä se kaski oli vielä ”pellon äiti” silloin, kun Koisthuhta ensimmäiset asukkaansa sai. Epäilemättä he olivat niitä torppien rakentajia, jotka uskaltautuivat tänne takamaiden kaskiin peltojaan raivamaan 1800-luvun alkupuolelta lähtien. Vaikka kruununtilat saivatkin oikeuden torppien perustamiseen jo v. 1770, niin Someron talonpoikaistalojen torppia alkoi syntyä merkittävämmin vasta isonjaon tultua suoritetuksi ja tilojen perinnöksiösten yleistytyä vuodesta 1789, jolloin kuningas palkitsemalla talonpoikaissäätyä antoi perustuslain pyhydellä kruununtiloille oikeuden tilojensa perinnöksiösoon. Torppien syntymistä vauhditti myös väestön lisääntyminen. Talo kun periytyi vanhimmalle pojalle, sai seuraava viljelijäksi halukas poika, joskus myös vävy, jopa kunnolliseksi osoittautunut renki takamaalta määrään, rakentaakseen sille ja raivatakseen viljelykset määrätyn vuokrahdoin.

Mutta kylän taloilla oli Koistuhdassa torppien perustamisen jälkeenkin runsaat maa-alat metsineen ja niittyineen ja niityillä latonsa, myöhemmin ”murjunsä”. Nämä murjut olivat niitypirttejä, Koistuhdassa varsin myöhäissyntyisinä ”peltopirttejä”, jotka toimivat työaikoina tauko- ja yötupina. Sitten kun rauta-urojen yleistymisen mahdollisti niityjen viljelykseen oton, tarvittiin murjuihin suojat myös hevosille.

Tällaiset murjut ovat jo kaikki hävinneet, mutta itsekkin muistan Jalilin, Hakalan ja Roton murjut. Ne olivat hirrestä salvetut yksi- tai kaksihuoneiset, laudasta rakennetulla eteishuoneella varustetut rakennukset, joissa oli muuratut liedet keitto- ja lämmitysmahdollisuutta varten. Roton peltopirtti toimi vielä vuosia viime sotien jälkeen siirtolaisperheen

Harvakasvuinen niittyheinä niitettiin vääräartisella viikatteella.

väliaikaisena asuntona. Asuntoina ovat toimineet myös Ylöpirtin ja Näykin peltopirtit 1920-luvulla taloista lohkaistujen uudistilojen rakennusvaiheen aikana.

Ennen kylän talojen takamailla olleiden niittyjen merkitystä pidettiin yhtä tärkeänä kuin peltojenkin. Saatiinhan karjalle ja hevosille elintärkeä heinäseos juuri niityistä ja muilta luontaisesti heinää kasvaneilta hahdilta, luhdilta ja pientareilta. Mutta niittyjen hoitoon ei juuri kiinnitetty huomiota: ”Siäl sitä vaan papjupensaitten väleis huiskittiin et sammalat pöllys.” Paltan Alitalon niittyjen hoitoa kuitenkin keuhuttiin muuta paremmaksi v. 1859: ”Oli kaksitoista latoakin tyydyttämässä suurenlaisen tarpeen.”

Harvakasvuinen niittyheinä niitettiin vääräartisella viikatteella, jolla niittäminen oli teknisesti vaateliasta, kaunista ja tehokasta. Sillä niitettiin pitkin huitaisuin ensin oikealta vasemmalle, minkä jälkeen terän annettiin ilmassa kääntyä ympäri vastakkaiseen suuntaan, josta seuraava lyönti kävi vasemmalta oikealle. Joustavasti ja rytmikkäästi sujuakseen työ vaati suurta tottumusta: terän piti osuvasti koskettaa maata, ei painua mättääseen, eikä liioin leikata tyhjää ilmaa. Pään yläpuolella korkeassa kaareissa heilahteleavan aseensa käsittely oli sivullisesta pelottavan tuntuista, mutta taidollisesti kaunista katseltavaa. Sen totesi jo luutnantti Ramsaykin v. 1807: ”Hämäläinen niittotapa on kaunista mutta hirvit-

Muistojeni Koisthuhta

se, että lasitehtaan perustamisprosessin yhteydessä tarkistettiin erikseen, ettei uusi ruukki vaarantanut valtakunnan pääkaupungin Tukholman polttopuun saantia. Toisaalta, kun Ävik paloi vuonna 1833, olivat lähi-seudun metsät jo niin loppuun kulutettuja, ettei tehdasta kannattanut rakentaa uudelleen. Lasitehdas ja vientisahat olivat hävittäneet pääosan metsävaroista.

Erilaisten teollisuuslaitosten perustamisen myötä Somero lähiympäristöineen alkoi 1740-luvulta lähtien siirtyä luontaistaloudesta kohti markkinataloutta, maatalousyhteiskunnasta kohti teollistunutta Suomea. Vaikka lasitehdas paloi 1830-luvulla, ei paluuta entiseen maatalousyhteiskuntaan enää ollut. Uusia teollisuuskeskuksia oli syntynyt lähiseuduille. Jokioisilla oli sahan ohella rauta- ja tekstiiliteollisuutta, joka pian laajeni Forssaan. Karkkilassa oli aloittanut toimintansa rautasulatto, masuuni. Jopa sisä-Hämeen Tampereesta oli alkanut kehittyä tärkeä teollisuuskeskus. Tämä kehitys kiihtyi 1850, -60 ja -70-luvuilla, kun tekniikka kehittyi ja lainsäädäntö liberalisoitui. Useita teollisuutta ja elinkeinovapautta kahlinneita rajoituksia poistettiin. Nyt perustettiin uusia höyrysahoja ja paperitehtaita, syntyi uusia teollisuuspaikkakuntia. Somerollekin perustettiin useita höyrysahoja, joista tärkein oli Kiiruun saha. Suurimittakaavaiseksi vientiteollisuudeksi niillä ei kuitenkaan ollut edellytyksiä, sillä Somerolta ei ollut riittävän hyviä kulkuyhteyksiä. Paimiojoen vesistö ei ollut purjehduskelpoinen ja paikkakuntaa halkova rautatie jäi vain suunnitelmiksi. Vaikka Somero oli 1700-luvulla sisämaan teollisuuden uranuurtaja, paikkakunnasta on 250:n vuoden kuluessa muodostunut teollisuustaaajaman sijaan maatalousvaltainen kaupunki, jonka talousrakennetta rikastuttavat useat pienet ja keskisuuret teollisuuslaitokset.

Esitelmä Someron kotiseutupäivänä 13.7.1997 Someron museolla.

Tämä vanhaan Suur-Tammelan pitäjään rajoittuva Pohjois-Someron kolkka on muinoin ollut lähes asumaton syrjäistä seutua, rintakylien, Sylvänän, Ollilan ja Paltan takamaata, niiden yhteistä jakoaluetta. Täällä on ollut riistamaat ja petojen viimeiset asuinsijat, joiden hävittämisessä aikanaan ansioitui pitäjän jahtivouti Erkki Haka (Haka) Paltasta saaden pitäjän miesten tunnustuksella ansioistaan Kuninkaallisen Isänmaallisen Seuran myöntämän hopeisen hattunauhan v. 1785. Muistoina näiltä ajoilta voi pitää myös aluetta halkovan Peto-ojan nimeä ja kuoppaa, johon susia on pyydystetty.

Alueen maantieteellisenä seikkana on mainittava vedenjakaja, mikä maastossa ei välttämättä ole harjanteella, vaan se saattaa olla jopa suossa. Niinpä ei vesitipalle aina ole itsestään selvää, lähteäkö Poriin vai Paimioon. Ja alueen laittamaata on sivunnut jo ”ikimuistoisista ajoista” Somerolta Jokioisiin suuntautunut maantie, jonka vaikutuksesta sittemmin sen laittamien asukkaat ovat tulleet ”suuren maailman” piiriin. Mutta muita teitä ei sitten ennen ole ollutkaan, vain jokunen polku harvalukuisten torppien välillä. Vanha muistitieto kertoo Ollilan metsäkulmalta seurakunnan kirkolle johtaneen hyvin pitkän, kapean ja kivikkoisen, paikoin karjan tallaaman kirkkopolun metsien halki. Polku lie nee kulkenut Vanhalan Maisankanon laitamaa, jossa suuri Kirkkokiveksi nimetty kivikin sijaitsee. (Kivestä kertoi Ensio Männistö: Someron Joulu 1989).

Koisthuhta-nimen ikä ja synty on menneisyyden hämärässä, mutta sitä hämärää tutkineet ovat esittäneet mielipiteenään, että nimi olisi syntynyt muodosta Koivuhuhta. Huhtapäätteisen nimen täällä ovat saaneetkin monet entiset niityt, todennäköisesti kytömaat, ja Koivuhuhta -olet-

tamus saa vahvistuksen myös tiedoista, miten näitä alueita ennen on vuosisatojen saatossa kaskettu. Huhta oli nimenomaan etäämmälle kylästä vankkaan havumetsään kaadettu ja poltettu kaski, ja tällaiset kasket ja kytömaat jäätyään luonnonvaraana aina metsittyivät luontaisesti koivulle. Koivumetsien runsautta todistaa sekin, ettei kateaineena käytettyä tuohtaa liennyt myyntiin 1700-luvun lopulla muualta Someron kylistä kuin Sylvänän, Ollilan ja Paltan metsistä sekä Tammelan Kapilosta.

Meidän aikanamme on vaikea käsittää, että maamme peltorikkaimman alueen ihmisten on pitänyt siinä määrin kasvattaa leipänsä metsissä kuin on tapahtunut. Viimeksi kaskissa on kasvatettu nauriit, josta kertovat vieläkin metsämaiden etelä-länsirinteillä tavattavat naurishautojen sijat. Kun issosajaossa tehtyjen mitausten kautta saatiin ensimmäisen kerran tiedot kunkin jakoalueen tiluksista, oli tällöin vuonna 1787 Sylvänän - Ollilan - Paltan jakoalueessa peltoa 250, niittyä 1194 ja kaskimetsää 3072 tynnyrin alaa. Tällöin pelot sijaitsivat kylien rintamaalla, niityt Koisthuhdan - Ojalankulman alueelta Laitiaisiin, kaskimetsien jäädessä pääasiassa välialueelle.

Voi vain arvailla, miten oli Koisthuhdan - Paltan välinen metsäalue kaskettu, kun Jokioisten kartanon herra laamanni K. G. Reuterholm matkasi syyskuun alussa vuonna 1784 tirehtööri de Pontin omistamaan Lahden kartanoon Somerolle, mistä matkasta hän kirjeessään kertoo vaimolleen Ruotsiin mm: ”Matkalla sinne sivuutettiin viljavia seutuja, mutta metsiä oli haaskattu ja hävitetty kaskenpoltolla. de Pont omisti Ävikin lasitehtaan, jossa on kolme polttouunia. Siellä valmistettuja laseja pidetään parhaimpina koko valtakunnassa.”

Issosajaossa vanhan sarkajaon tilalle kukin talo sai yhtenäiset alueet

lan ja. Ja sit tuli se autokomppanian vääpeli tahtomaan sinne, heitin porukkaas. Mut Vuorinen sano älä men kun on tuttu porukkaa tää. No ei mei siin ol, lährettiin siit sit sinne Leipäsualle.

– Siäl alko sit oikeen vasta niin kun taistelut siäl Leipäsual?

– Niin, kyl sii oli ennen siäl, Munasuallaki. Misä simmonen oli, em mää tiärä siäl se oli, Kannaksel. Ja sit lährettiin sinne ja siäl ei ollu mittään, kyl täsä enne oli korsui, siäl oli jottain ollu ja, mut em mei saanu sihe jäärä, mei mentii iha suan reunaan ja sit ruvetii yällä tekemään korsui ja. Mitäs ei sitä yhten yänä saanu ja toiset kaivo juaksuhautaa. Ja puita kaarettiin paljon päällä mut ei saanu siit likkiit kaataa ettei näkyny sitä korsuu. Kannettii suuri hirsii siihen päällä monta varvii ja hyvä siit tuli vaikka tuli piäni naku päällä ni san-taa vaa rapisi. Ja mää olin siin sit, vaikka ei se ollu sillon viäl valmis kun mää menin sinne konekiväärimiästen telttaa vähä lämmittelemään ja siit tuli sit se Ramsay vartioon mua.

– Niin sää olit Ramsayn pataljoonas sitten?

– Juu Ramsayn pataljoonas. Ensimmäises komppanias. Siin oli useemman somerniämeläist toises komppanias.

– No mitäs sää siäl Ramsayn korsus sit?

Mää korsus ollu muuta kun sen verran et mää sen kiväärin sain min-kä ne oli viäneet siit, kun mää jätin siihen kun mää menin lämmittelemään sinne. Ja tuata, siit mää sain sit, se piti kolme vuorokautta taikka yätä ni oli määrä Ramsayn korsuu vartioira, mut yhren mää vaan olin sit kun tuli niin kova ja miähet väheni kovi. Ettei net päästäneet ennää lähtemään sinne, sinne sit ja. Sit oltii sii, oltiin, mää olin Sirenin Sulon kans, sit joutusin sel apulaiseks siihen pikakiväriin ja. Mää ollu simmosel koskaan ampunut mut Sulo neuvo eikä siin sit

ollu, paljoo ollukkan, se oli helppo homma mut se piipun vaihto siin sit oli, tunki käret palamaan kun se oli kuuma. No oli simmonen ehto aika myähänen ja siält tuli hyökkäysvaunu sihe sualla ja äijii seas niin pirust ja. Mää ampusin siihen kolme lipast mut ne näkivät siält sit hyökkäysvaunust mist se tuli tuli ja. Ja ampus siihen piänen matkan päähän, mut em-mää sitä sit ottanu oikeen minnään kun mää vaihroin juur piippuu ja. Sit oli toinen tullu, siin oli suuri puu takan, siihen puuhun ja. Siäl mää olin ollut sit montus hoivis.

– Haavottusit sit.

– Nii. Ja net toi, oli Forssast ollu simmonen lääkintämiäs sikkumuu oli tuanu sinne sirontakorsuun ja oli tullu kranaattii ja se oli kuallu sinne ja sit ne mun taas löysivat. Ja mää heräsin siäl sit kun net olivat sitoneet kären ja pään kun reikii oli. Juu. Ja siäl oli sit somerolaisii, voi enempiiki olla mut em mää tuntenu muuta kun Sarvarinteen Manun ja not Pasion veljekset. Jaa ja ne anto mul sit siäl vettä ja anto net jottain vähän parempaaki, piänen ryyppin siäl ja. Vettä taas päällä ja sit mää torkahrin taas siäl ja. Mää sitäkä muista ku mun veljein oli kuullu, siäl ku se sii vähä lähel oli, konekiväärin ja mää haavottusi ja tuli kattomaa ja oli hevosii juur tullu hakemaa, haavottunnei ja oli siapanu mun sylliis ja vei yhtee rekkee ja. Enkä mää sit muista oikeen ennen ku, Rauhan sairaalan permannol taas heräsi. Päivä oltii siäl ja sit laskettii junnaa ja tuatiin Tampereel.

– Olik tää Rauhan sairaala simmonen niinku ensiapusairaala sit vai?

– Juu.

– Olik siit pitkä matka sinnen linjoil?

– En mää siit tiärä, kun mää olin vähän nukuksis taikka simmonen. Ja sit tota, no, kun junas oli kova jano, eikä se, kun siin kulki simmonen miäs ja mää pyysin vettä kun rupes kuimet tulemaan, ei, sanos, koko ju-

nas ei ol vettä mut pian päästään määränpähän sano ja. No päästiin sit, Tampereel se sit oli, em mää sitä tiänny ennen kun jälkeen ja tulin siält junast sit poies ja. Nääskun käret oli tukos, em mää saanu niist sivuist kiin pirettyy ja. Mää pääsin siihen alirap-pusii ja, putosin siit sit lumihankeen ja siit net toi sit siihen linja-autoon ja sinne sairaalaan. Ja mää olin kolme kuukaut siäl sairaalas. Ja mää siält pääsin pois, ni Hämeenlinnaa ja siäl mää olin sit taas sairaalas pari viikkoo viäl, kun net ot sirpaleit pois käsist. No sikkun se sairaalareisu ja oli vähä lomaa ni, ni esikuntaan ja Hämeenlinnas ja, sit net rupes ihmettelemään misä mun sotilaspassi o ja sit ne sano et mun täytyy lähtee Lappeenrantaan ja mää meni sikkun kerran määrättiin, annettiin litterä ja. Siäl ei tiätty sit ja, siält lähetettii Lemmin kirkol, ei siältäkä löyretty. Mää olin yäseen siäl, muutaku annettiin simmonen pape-ri et se oli sinne yhristetty ni pataljoonaan ja sit ku se Ramsayn pataljoona hajotettii.

– No, kuinkas pitkä aika siin sit taas meni kun tää jatkosota sit alko?

– Mitäs siin sit mahto mennä, mun täytyy kattoot passist, mää otan passi...

– Tää toinen sota, taikka niinku jatkosota ni sää olet nyt tän sotilaspassin mukkaa lähteny 17.6.41. Ja kolmas, onks tää sit konekivääri-komppania vai?

– Juu mää olin konekiväärikomppanias.

– JR 23.

– Juu mää joutusin konekivääri-komppaniaan, siit kaatus ja mää joutusin sihe vaikken mää, kyl sitäki oppis hyvin ampuumaan, vaikken mää ikinä ollu ampunu. Mää ampunu sotaväeskän kun viis kiväärin panost, mää sotaväes olin, kun mää autokomppanias olin.

– Mut sitte, tääl on tämmöset kun taistelupaikat Korpiselkä, Ristikan-gas, Jalovaara, Tuulosjoki, Syväri,

ykkönen, kakkonen ja, ja...

– Sekessä.

– Sekessä, juu. Siäl mei vastaiskus oltii se viikko misä toi Yrkkön Manuki kaatus. Sekekses. Mut mei joututtiin kaks reisuu sinne, tekemään.

– Mihis teit nyt, sit ensimmäiseen oikeen taistelupaikkaan kun tää alko niin joutuit?

– Vartoos misäs se sit oli. Ei se sunkaan si nii, Sekekses ni ykköses oltu, eikun Korpiseljäs. Korpiselkä vallattii, ja sit mentii Ristikankaal, sit Jalovaaraa. Jalovaara vallattiin taas, Jalovaaran kylä ja. Ja siit lährettiin sit, mihis mei siit sit mahrettiin mennä...

– Tuulosjoel vai?

– Juu Tuulosjoel, siin mei otettiin joltain muulta se asemat vastaan. Ja siin mää sitä vettäkin kannoin, siält Tuulosjoest kun mei oltiin siin kaks viikkoo asemis ja, sit siäl jokirannas, ja venäläiset oli toispuala ja mää siivoosin ittein. Oli tota mäntysuapaa annettiin ja ajoin partainkin siäl ja pesin oikein ja otin puserot pois ja kaikki ja.

– Olit siin joen rannass sit?

– Juu. Ja ne oli toispualla ja mää olin toispualla. Eikä net ampuneet eikä mei ampunu niit sit. No sit ku mää taas toin, ku mää toin siält monel vettä, sikkun ei net tullu hakemaan, vaikka mää sanoin et: ”Tulka mun kansain.” Mut ei ne tullu, mun täyty vähän matkaa ai tuara siihen mettään ni, kun ei siin rannas puita ollu ni. Juu, ja sit kun mää siält taas toin meitil ittel vettä ja sit se oli se tiato menny et mää siäl rannas käyn ja partain ajan ja kaikki ja. Ja oli luutnantti siin kun mää tuln, ja kysy mult, sano: ”Oletteks tei se Kulmala?” Mää sanoin: ”Kyl mää se olen ja.” Ja tota: ”Te oletten kuulen partannekin siäl ajaneet siäl jokirannass.” Mää sanoin: ”Juu, oli niin pitkä.” ”Ja vetä kannoitte siält toisil ja ittel?” Mää sanoin: ”Tääl on nii huano vesi.” Nääs se oli suavettä siin ylhääl. ”Mut nyt se loppus,” sano ”sit et men sinne jokirantaan ennää ollenkaan.” Mää sanoin: ”Jaa. Täytyy sinne vartioon mennä.” ”Niin, niin, mut ei sinne tartte jokirantaan mennä,” sano. Ku siäl käytiin vartios, oltiin kaks

tuntii ja väliin oltiin poies kolme tuntii ja joskus neljäkin tuntii. Ja, mut kyl mää siält vettä kannoin sentään. Ja sekin kävi siit Venäjän pualta, siit, mahtoks olla keittiömiähii. Se pesi pakkiski, sel oli ympyrkäisii pakkei. Ja se otti ne vettä täys ku lähti poies ja mää lähriin toista päi.

– Kuinkas levjä se joki siit kohralt oli sit?

– Ei se ollu kovi levjä. Se ollu siit kohralt, mahtokse viis metrii olla.

– Ai se oli niin soukka.

– Niin oli siit sillast sinnen ylöspäin.

– Ja tei olitten ihan vastakkain siin sit?

– Niin oltiin, ja siit mei hyäkätettiin ylittenkin sit, ei siin ollu vettä kun tähän saakka suunnilles. Vetest mentiin ylitte.

– Vähä toista metrii vettä sit?

– Nii oli, sen verran siin oli vettä vissiin. Siäl alipuala olikin enempi vettä, sillan alapuala kun täsä. Siit mää sitä sit kannoin ja hyvin meit toimeen tultii. Meitil ollu mittää, kumpanenka ampunu, eikä silläkän ollu kiväärii ainakan, mut jos ei hänel sit ollu pikkuaset. Mut mul ei ollu mittään. Juu, simmonen. No, sit lährettiin siit sikku sinne pioneerit teki sillan, sinne sit et pääsi, tuli kevyt-osasto kymmenen polkupyärii näky menevän, kun mei oltiin ylitte sit jo hyäkätty si. Ja sit siit tuli ja, sit siit tuli hyäkkäysvaunut sitä pitkin yli, ja lähtivät Aunust päi. Ja mei lährettiin jaikasin peräs. Mentiin yhtä mittaa, ensin siin Alavoisten kyllää ja sit Aunukseen ja sit Mäkriäl. Ja siit mentiin sit Syvärin rantaan ja kateltiin sit sitä voimalaitost kun mentiin vallotammaa. Oli kaunis kun aurinko paisti aamul siihen, mei oltiin siin rannas pitkänäs ja syätiinki, meil tuatii ruaka siihen ja. Ja lähetti kävi sanomas ain, niil oli telta sit herroil et, jokane olis omat miähes tällänneet. Siin oli kaks kenraalii ja tais kolmekin olla ja kinasivat et kenen miähet mennee ja ottivat vissii vähä ryyppiinkin ja. Sit lähetti sano meittii es tei jourukka siit hyäkkäämää et. Mut mei sit joututtiin kumminkin, tuli syäksypaatit ja lährettiin viämää ylitte ja ne vei ensimmäisen satsin, siäl

oli sua vastas, mihen mentiin. Ja sikkun ne tuli takasi ja toiset paatit ajo vastaan ni meni yks pohjaa. Siäl keskellä, se oli suuri joki, se Syväri. Ne meni kaikki pohjaan kun niil oli paljon panoksii ja kaikkii ja kuski pääsi pois, paatti jäi sinne ja. Mei mentiin sit jälkeen, kyl ne huusikin siäl, mut mitäs ei niit auttaat voinu. Mentiin mei sit ja, ja sit, ei siin niin paljon aikaa menny, sit päästiin liki sitä voimalaitost, ni voimalaitos rupes palaamaan. Oli ihan musta jonkun ajan päästä, ja se oli kaunis valkonen ja. Ja ja. Sit siäl oli semmonen, mentiin etteenpäin siit voimalaitoksest, oli semmonen. Siin somerolaisiikin kaatus, toi kun tosa piti tota, mikäs sen nimi nyt taas oli, siin talos kun Ensiikin (Vaselius) on ollu, mikäs niitten nimi nyt taas oli ni, sekin kaatus siin. Oli tommonen, ja se alespäin, kaikki puut kaarettu kun siin tään puala oli molemmil pualil sähkölinjat, kun siit meni sähkö Piatariin. Ja oli simmoset tolpat, oli alhaal kaks ja ylhääl yks, simmonen et oli pitkii tehty. Juu ja.

– Mei mentiin sit ja siin oli se sit kun mää sen kasapanoksen menin paiskaamaan sinne ni sit niitten ampuuminen loppus siält. Niil oli suuri, suuri se ja, kun se Ypäjän kompanian päällikkö, se sano onks vapaaehtost, ei kukkaan puhunu, mää sanoin on mullakin aikaa...

– Kukas tää komppanian päällikkö oli?

– Äijälä. Ja mullakin on aikaa mää sanoin. Ja mää menin sit ja otin sen ja, ei siin mittään ollu suajaa, mut ei ne huomanneet siit akkunast kattoo, kun net katteli sinne toistapäi. No kun mää pääsin sinne ni mää verin sen sit virkeen pois ja annoin hetken olla, net käski kolmeen laskemaan, sit mää paiskasin akkunast sisäl sen, mitäs se räjähtikin kohta juur kun se sinne meni ja ovet lenti pois ja akkunat ja sit siält tuli simmosii hoippuvii äijjii. Äijjii sit.

– Tää oli venäläisten simmonen komentokorsu sit?

– Juu. Ja niil oli konekivääri siäl, ne ampus siält siihen ast, kun ei ollu puita kans mittää. Ei sinne meinannu millään sinne takan päästä, kun

nutta kuparimalmilöydöstä. Paikalla louhittiin useina vuosina 1740-luvun jälkipuolella, mutta Tilasinvuoren tai Hopeavuoren nimellä tunnettu malminsuoni ei osoittautunut niin rikkaaksi, että sen varaan olisi kannattanut rakentaa teollisuuslaitoksia. Ruotsin valtiovalan lempilapsi, vuoriteollisuus ei koskaan juurtunut Somerolle tai lounaiseen Hämeeseen..

Merkittävimmäksi 1700-luvun Lounais-Hämeen ja siihen rajoittuneen Varsinais-Suomen sisämaan teollisuuslaitokseksi muodostui kupari- ja rautasulattojen tai vientisahojen sijaan Ävikin lasitehdas. Jo vuonna 1746 oli Ruotsin sotakollegion kanslisti Jakob Reinhold Depong anonut lupaa lasitehtaan perustamiseen Sääksmäen aliseen kihlakuntaan. Seuraavana vuonna 1747 hän sai kruunulta Someron Sillanpään kylän neljä autiotilaa tehdashankettaan varten. Lopullisesti Depong sai luvan tehtaalleen 12.2.1748, kun kuningas Fredrik I myönsi hänelle privilegiokirjan Someron lasitehdasta varten. Yhtiökumppaneinaan J.R.Depongilla oli Tukholmassa asunut lähetystösiahteeri Johann Heinrich Titzchkau sekä isänsä majuri Märten Depong, joka omisti jo Långsjön kartanon. J.R.Depongia voidaan pitää alkujaan somerolaisena, sillä hänen äitinsä oli kirkkoherra Jakob Ritzin tytär.

Lasitehtaan rakennustyöt aloitettiin lokakuussa 1747. Seuraavan vuoden syyskuuhun mennessä Sillanpään kylään oli J.R. Depongin johdolla noussut lasihtyn ohella 15 muuta rakennusta. Joukko Depongin kirjekonsepteja on säilynyt meidän päivimme asti. Nämä kirjeet sisältävät yksityiskohtaista tietoa tehtaan rakentamisesta, rahoitusvaikeuksista ja muista uuden yrityksen perustamiseen liittyneistä ongelmista.

Kirjeissä kerrotaan kuinka lähi-seudun talonpojat osallistuivat tehtaan rakentamiseen. He toivat tukkeja ja kivikuormia sekä tekivät yhden kuparitaalarin päiväpalkalla töitä rakennustyömaalla. Vuoden 1748 keväällä ja kesällä työmaalla oli päivittäin 30-40 miestä töissä. J.R.Depong johti itse rakennustöitä, värväsi ammattitaitoista väkeä avukseen, kiersi

paikkakunnan metsiä etsien sopivaa hiekkaa ja muita raaka-aineita löytäen mm. lupaavia kvartsisuonia. Kuten nyt kuluvana vuonna oli alkukesä 1748 hyvin kuiva ja jo kesäkuun alkuun mennessä pitäjässä oli ollut 4 tai 5 metsäpaloa, joiden sammuttamisen ja vartiointi oli verottanut myös rakennustyömaalla käytettävissä olutta väkeä.

Itse lasiuunien rakentamisesta vastasivat keskenään riitaisat saksalaiset puhaltajamestarit Johann Thomas From ja Enewald Waltzer. Depong oli pestannut heidät lähes päivälleen 250 vuotta sitten, 21.7. 1747 Tukholmassa. Somerolle he lienevät saapuneet saman vuoden syksyllä. Kolmas, suoraan Saksasta värvätty mestari oli sairastunut keväällä 1748 ja joutui palaamaan kotiseudulleen Böömiin.

Elokuussa 1748 lasihty eli varsinainen tehdasrakennus oli valmis. Syyskuun alussa voitiin pienessä koeuunissa valmistaa ensimmäiset lasit, niiden joukossa Suomen kenraalikuvernöörille krevi Gustaf Fredrik von Rosenille puhalletut hänen nimikirjaimillaan varustetut lahjapullot, jotka Depong henkilökohtaisesti toimitti tälle Helsinkiin. Onnistuneen sulatus- ja puhalluskokeen jälkeen tehtailija tarjosi vaelleen pidot, joista muodostui ilmeisesti vuotuinen puhalluskauden taitteeseen liittynyt tapa. Vihdoin 28.11.1748 kaikki oli valmista, ensimmäinen varsinainen sulatus onnistunut ja lasinpuhallus myyntiä varten voitiin aloittaa. Tätä vuonna 1748 rakennettua lasihtyitä ja sen sulatusuunin perustusta tutkitiin 1980-luvun lopussa arkeologisin kaivauksin, jotka liittyivät Suomen lasimuseon varhaista lasiteollisuuttamme selvittäneeseen tutkimusprojektiin.

Vaikka J. R. Depongilla oli alkuaikoina melkoisia rahahuolia, muodostui Ävikin lasitehtaasta pian menestyksekkäs yritys. Ruukkia laajennettiin ja parhaimmillaan siihen kuului kolme lasihtyitä, joita kutakin voitavallaan pitää erillisenä tehtaana. Tehdasyhteisön väkimäärä perheinen nousi lähes 300:aan. Yhteisön kasvassa Ävikiin palkattiin tehtaansaar-

naaja, muodostettiin ruukinseurakunta ja rakennettiin oma kirkko. Parhaina päivinään 1700-luvun lopulla Ävik olikin, ei pelkästään Ruotsin vaan Pohjoismaiden suurin lasitehdas. Suomessa se oli lasiteollisuuden uranuurtaja, josta haettiin ammattitaitoa yhtä lukuunottamatta kaikille muille uusille lasitehtaille, joita Suomeen 1700-luvulla perustettiin. Ävikin markkina-alueena oli koko Suomi sekä Ruotsista erityisesti Tukholma, jossa tehtaalla oli oma myymälä.

Ruotsin ajan lopun Somerolla oli vain harvoja ihmisiä, joiden elämää lasitehdas ei millään tavoin koskettanut. Tehtaaseen kuului Sillanpään kylän ohella taloja Pitkäjärveltä, Vilukselasta, Jurvalasta, Sylvänältä, Talvisillalta ja Häntälästä. Pajulasta puolestaan louhittiin lasin raaka-aineeksi kvartsia. Paikkakuntalaiset myivät tehtaalle puuta, kvartsia, tuhkaa ja viljaa, ajoivat rahtia, myivät lasia, istuivat krouvissa ja kävivät kauppaa tehtaan makasiinissa eli myymälässä. Sieltä he ostivat lasia, mutta ennen kaikkea suolaa, tupakkaa ym. tarvikkeita, joita he eivät itse pystyneet valmistamaan, sekä etenkin katovuosina viljaa. Monet saivat tehtaan töistä tuloja ja leivän lisää, monet myös velkaantuivat sille jäaden siten ruukinpatruunasta taloudellisesti riippuvaisiksi. Viimeistään kaupunkimatkoillaan lähes kaikki somerolaiset joutuivat kulkemaan ruukkialueen halki, sillä maantie Turkuun kulki sen läpi. Tehtaasta muodostuikin etappi Hämeen härkätien varrella.

On vielä syytä kysyä, mikä veti varhaista teollisuutta Somerolle? Vastaus on yksinkertainen ja ytimekäs: metsät. Rannikon metsien vähenemisestä kannettiin suurta huolta jo 1600-luvulla. Sekä asutus että mm. rautateollisuus kuluttivat runsaasti puuvaroja. 1700-luvulla vientisahoja perustettiin sinne, missä riitti järeätä metsää. Vuosisadan puoliväliä lähestyttäessä sahateollisuuden raaka-aineita oli alettava etsiä yhä syvemältä sisämaasta. Ävikin lasitehtaan sijoittumisessa pitäjän runsaat metsävarat näyttelivät keskeistä osaa. Metsien merkityksestä kertoo myös

Häntälän silloinen kansakoulu, edessä opettaja Kaapo ja ruunahevosensa.

murteellaan, jota en enää hallitse, jotenkin näin: ”Ei perkele sust tul hyärääjää.” En tiedä miten heidän elämänsä on myöhemmin pyörinyt, mutta silloin oli henki vaarassa.

Ehkäpä tuo koulunkäynti ansaitsee vielä vähän tarinaa. Koulu aloitettiin kiertokoululla, jota ylläpiti tietääkseni seurakunta. Omalta kohdaltani sain aloittaa sen naapuritalossa Päivärinnassa. Toinen kausi oli Talvisillan Peltolassa. Opettajana oli musikaalinen, mieluista opettaja, joka lauloi kauniisti ja säästi itseään kitarralla. Oletan hänen nimensä olleen Lepänurpu. Kolmas kausi kiertokoulua oli minulla Talvisillan Mäkitereällä, jossa hyvänä kaverina oli Markus Verho. Täällä myöhemminkin monet puuhailimme. Talon henki oli lapsille mieluinen.

Koulunkäynti kansakoulussa oli tärkeää ja siellä ehti tapahtua monenlaisia kommelluksiaikin. Olimme ehkäpä aivan ensimmäisellä luokalla, kun sattui tämä pikku juttu. Istuimme Ahavan Valdemarin kanssa samassa pulpetissa ja Valdemarin nenä tuli niistettäväksi. Sitä varten hän kiskoi taskustaan nenäliinaa. Tuo oli kuitenkin hänen leikkiverinsä Kyllikin räsynukke, jota hän tietämättään kiskoi hameesta ylös ja pää ja kädetkin tulivat siinä näkyviin. Katselein tuota puuhaa enkä voinut pidät-

tää nauruani. Opettaja Rantakari tah toi tietää, mitä varten minä nauroin, mutta en kehdannut sitä selittää. Tästä sitten langetettiin minulle rangaistuksena tytön viereen istuttaminen; tyttö oli Seppälän Taimi. Tuo rangaistus ei ollut kovin pitkä, ja kun käytöksen korjaantui, istumajärjestys tuli entiselleen.

Koulun loppupuolella oli istumakumppaninani opettajan poika, Aimo Kaapo. Aimon kanssa olimme hyviä kavereita hänen elämänsä ajan. – Parhaimpiin tämän ajan ystäviini kuului Salomaan Akusti. Häneltä sain oppia viulunsoittoa, jota vielä tänäänkin harrastan, vieläpä jälkipolvenikin ovat tämän harrastuksen ottaneet omakseen.

Kun Häntälään rakennettiin rukoushuone, olin silloin kansakoulussa ja siellä oli opettajana Kyllikki Seppälä. Opettaja oli mukana rukoushuoneen ohjelmien tekemisessä, ja hän harjoitti meille koululaisille pienen sekakuoron. Tässä sain minäkin laulamisen alkeita. Ehkäpä tuo kuoro täytti silloin paikkansa mm. rukoushuoneen vihkiäisissä.

Keskellä kylää oli mielenkiintoisen pysähdyspaikka, Mäkisen kaupapuoti, omistajana monitoimimies K.R. Mäkinen, joka omisti lisäksi mm. Mäkisen maatilan, joka oli ehkäpä kylän vaurain. Sama Mäkinen

johti talonkin asiat palvelusväkensä kanssa. Tuolla kaupassa tulin tuntemaan lähemmin tuon kauppiaan, jolta jostakin syystä riitti myötätuntoa minullekin. Kerran menin ostamaan pienillä rahoillani lakritsiippiuja ja kauppias antoi vielä kaupanpäällisiäkin, truutin karamelliä.

Muistiini on jäänyt ensimmäiset rukiinleikkuutalkoot, jossa niittäjiä oli noin 20 miestä ja minä. Olin silloin n. 16-ikäinen, mutta menin niittämään kun isäntä kehotti. Tuntui siltä, etten olisi koskaan väsynyt niin perusteellisesti kuin silloin. Kun leikkuut päättyivät, keitettyään kolme päivää, tuli palkanmaksu ja minäkin sain mennä tuohon niittäjien jonoon. Isäntä kysyi palkkaani, ja minä ehdotin pienempää palkkiota kuin toiset niittäjät, mutta Mäkinen sanoi: ”Sinä tarvitset niittäjän palkan.” Täläistä isäntää on hyvä kunnioituksella muistella.

Olen kertonut Ahavan Valdemarista, ja hänen veljestään Ilmarista mainitsen vain sen verran, kun olen mieleeni tallentanut. Usein kuljin tuon Mäkisen liiketalon ohi. Sieltä kuului hyvin usein suviaikaan kunnista viulunsoittoa, soittaja oli Ilmari. Ihailin tuota musiikkia, ja näin tuli Ilmarikin mukaan tähän tuttavieni ympyrään.

En voi olla kertomatta Häntälän Maamiesseurasta, koska sieltä sain hyvin paljon myönteisiä ja tuonaikaiseen elämisen muotoon liittyviä elämisen ohjeita. Tuon pienen maamiesseurantalon näyttämön yläpuolelle oli maalattu hevosvetoisen kyntöauran kuva. Tämä oli silloin ehkäpä tämän väestönsan tutuin työväline. Elettiin agraariyhteiskunnassa. Lauske ”Kun maamies voi hyvin, niin muutkin voivat hyvin” ilmaisee, että maaseudulla arvostettiin talonpoikaista elämäntapaa.

Sain olla tuon talon harrastuksissa mukana. Harjoittelimme yhteisvoimin kylän nuorten kanssa ohjelmia, joihin kuuluivat mm. näytelmät. Yksi on jäänyt mieleeni. Näytelmä päättyi vuorosanoihin: ”Anna anteeksi rakas Amalia.” Männistön Hilma oli vastaanäyttelijä ja meillä oli tässä lopussa hyvä halaaminen. Esirippu

kun sauna selkiintyi ja samalla vietiin toisille tiedoksi, että sopii tulla kylpemään. Neljä viisi miestä meitä oli kun kävelimme saunaan kohti. Äkkiä tuntui outo haju saunan suunnalta; tuuli tuli sieltä päin. Pian selvisi, mistä outo haju johtui, kun saavuttiin lähemmäksi: sauna oli hävinnyt, ei ollut kun syvä monttu sillä kohtaa ja ympärillä kyti ruoho.

Varmaan naapurin miehet tanssivat ripaskaa, jos heidän tähytjänsä sattui näkemään, kun sauna ilmaan lensi. Venäläiset kaiketi luulivat saaneensa paremmankin saaliin. Onneksi tappiomme olivat vain materiaalisia. Pian rakennettiin uusi sauna.

Toinen tapaus sattui melkein samalla kohtaa maantiellä, missä tämä sauna oli siinä vieressä rinteessä. Oltiin taas saman kaverin kanssa kun saunaakin lämmitettiin hakemassa huollosta muonatäydennystä. Olimme tulossa kuorman kanssa majoitusalueelle. Lähestyimme sitä kohtaa missä se kadonnut sauna oli ollut. Silloin kuului siltä suunnalta ilmassa vihellyksiä. Käskin ajomiehen pysähtyä. Hän pysäytti hevosen. Jäimme siihen hetkeksi odottamaan. Sieltä tuli kuorma-auto samasta suunnasta kuin mekin olimme tulleet. Se ajoi meidän ohitsemme. Siinä oli lastina vanhoja hirsiä, oli kai tarkoitus viedä voimalaitokselle joko polttopuita tai rakennusaineita. Kun auto ehti noin sadanviidenkymmenen metrin päähän meistä, kuului pieni risahdus ja auto pysähtyi. Lähdimme liikkeelle. Kun tulimme auton kohdalle, huomasimme, että lasi oli rikki ja ratin takana istui päätön mies. Ammus oli mennyt läpi hytin ja vienyt mensesään kuljettajalta päin. Myöhemmin kuulin, että mies oli jonkin yksikön vääpeli, joka oli matkalla etulinjaan maksamaan sotilaille päivärahoja ja hänen piti viedä samalla kuivaa puutavaraa.

Kirjoittaja on 94-vuotias sotaveteraani.

Kingievasta Syvärin voimalaitokselle

Armas Ojala ”Siellä jossakin” Syvärinseudulla. Suomen puoleisella rannalla 1942.

Elettiin vuotta 1941, asuimme teltoissa Kingievan kylän läheisyydessä. Vuorossa oli lepokausi. Vähän ennen lähtöä Syvärin voimalaitokselle kolmannen joukkueen pojat saivat ammuttua hirven. Kovalta kiireellä hirvestä nahka pois ja lihat palasiksi. Lihat jaettiin joukkueen miesten reppuihin.

Marssimme alkoi kohti Syvärin voimalaitosta ja päättyi sen yläpuolella olevaan metsikköön missä yövyimme. Illalla pojat keittivät pakeisaan hirven lihoja ja minäkin sain kutsun herkutteluun. Naapurin poika Jussi Nieminen oli myöskin saanut osansa lihoista. Siinä syödessä Jussi kertoi, kuinka vuosisadan alus-

sa lihaa syötiin paljon ilman ”peipäkin”, sillä silloin oli leipä piukassa ainakin työläisperheissä, joissa oli monta suuta sitä ottamassa. Istuessamme katseltiin kun autojen perässä tuotiin syöksyveneitä ylityspaikkamme läheisyyteen. Jussi tiedusteli minulta, olenko ollut tuollaisten kyidissä aikaisemmin. Vastasin kieltävästi, mutta lisäsin että aamulla saadaan kokeilla niitäkin.

Syvärin ylitys alkoi aamulla ja ilman peitti sumu harmaana, mikä olikin hyvä, ettei naapuri nähnyt koko ylitystouhua. Sillä varmaankin meitä olisi tultu häiritsemään ilmavoimilla ja kranaateilla.

Ikävyyksiäkin matkalla sattui. Meidän komppanian kolmannen joukkueen vene joutui niin lähelle vastaan tulevaa venettä, että sen laineet aiheuttivat tälle ikävän onnettomuuden. Onnettomuudessa tuli kahdeksan sankarivainajaa. Mukana olleista miehistä osa pelastui uintitaidollaan pysyen pinnalla niin kauan, että tuli pelastusvene. Siinä hukkui minunkin kaverini Jussi, joka oli sitten Syvärin pohjassa seuraavaan kesään. Veden lämmitessä vainajat nousivat veden alta pinnalle ja tuulen kuljettamina aaltojen mukana ajautuivat rannalle. Vainajien matka jatkui kotipitäjän sankarihautaan.

Venematkan jälkeen kuljimme jalkaisin pitkin metsiä ja ylitimme pehmeän suon. Niillä miehillä, joilla oli raskaat kantamukset, saivat rämpöä polvia myöten suoruoissa. Minullakin oli silloin aseistuksena pikakivääri.

Saavuimme lähelle Jandepan siltaa. Itään johtavalle maantielle oli hyvä näköeste, joten voitiin seurata tien liikennettä. Päämiehemme neuvottelivat tehtävistä. Lyhyellä lepotaulla saimme kuivata märkiä jalkineita sekä nauttia leipälaukun antimista. Syyskuun päivä oli oikein kaunis ja aurinko antoi lämpöä.

Iltapäivällä katkaistiin naapurin

miesten liikenne kyseisellä tiellä. Toiset alkoivat vartioida idän suuntaa, ja me lähdimme voimalaitokselle päin. Edessämme oli Jandepan joki, mikä oli uittopuuta ihan täynnä. Osa miehistämme ylitti joen tukkisumaa pitkin. Sillalla oli venäläisten parivartio. Toinen miehistä meni sillan alle pakoon. Toinen lähti tienpenkkaa ylös metsään ampuen meitä kohden kovilla panoksilla muutaman laukauksen. Pakomatka päättyi kuitenkin lyhyeen: meidän luotiin.

Matkamme jatkui ketjussa eteenpäin noin kilometrin verran, kunnes eteemme tuli pieni vastus. Edessämme oli muutama naapurin sotilas meitä vastassa. Joukossa oli kaksi erikoista miestä. Toinen oli oksaisessa kuusessa runkoon kiinnitettynä ja hän lasketteli konepistoolilla ihan meitä kohden, saamatta kuitenkaan suurempaa vahinkoa aikaan. Meikäläisten puuhien ansiosta ampuja jäi kuuseen riippumaan pää alaspäin. Toinen mies oli mättäiden syvennyksessä, ja varmasti vähän pahalla päällä, koska antoi konetuliaseen laulaa täysillä, mutta maasto määräsi, että luodit menivät ylitsemme. Ampujalle tuli myös viimeinen lepopaikka siihen notkelmaan. Muut iivanat lähtivät kiireellä voimalaitosta kohden,

meikäpoikien antaessa vauhtia perään.

Eteneminen jatkui päivän muutuksessa iltapimeäksi. Saapuessamme Lotinapeltoon johtavalle tielle, matkalla tien laidassa oli erimielisyyttä naapurin miesten kanssa. Saimme käskyn perääntyä vähän taaksepäin kuusikkoon, jossa nukuimme ja hyvin. Aamulla herättyäni yllätykseksi huomasin, että olin enoni Stefan Alitalon kanssa nukkunut yön yli samoilla sammalilla – niin kuin kansakoulua käydessäni Alitalon yläsängyssä oikealla petillä.

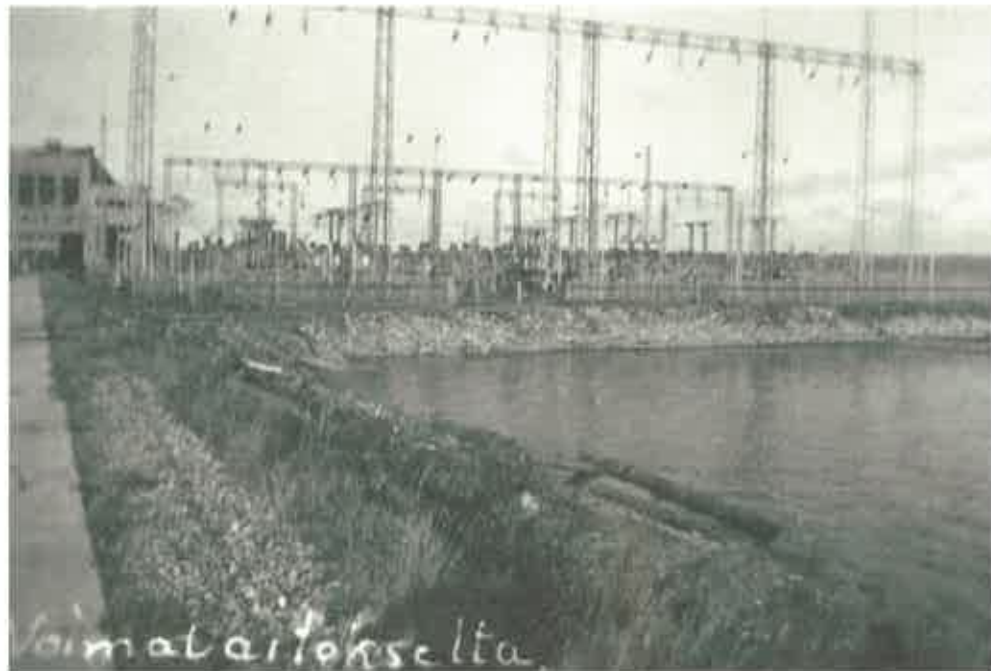
Aamulla jatkoimme matkaamme kohti määränpäättä; Lotinapellon tie oli yön aikana vapautunut. Tien ylitäessämme edessä oli nuorta noin metrin mittaista kuusitaimikkoa. Kuljimme pystyssä kävellen ketjussa, mutta loppumatka piti ryömiä matalana, sittenkään tavoittamaamme voimalaitokseen pääsemättä. Menimme varmasti väärään aikaan, koska vihollinen samanaikaisesti aloitti taimikon tasauksen paikalla olevilla konetuliaseilla ja heitti vielä kranaattejaakin niin että oli turpeet ilmassa. Päivän aikana taistelussa tuli niitä uhreja, joita sota vaatii. Kaikkia sieltä etumaastosta ei saatu heti pois, vasta iltapimeässä heidät noudettiin

taaksepäin kuljetettavaksi.

Iltapäivällä tuli käsky perääntymiseen. Monen piti odottaa pimeää ennen kuin uskalsi lähteä, sillä naapuri oli tarkkana kun näki liikettä: heti alkoi paukkua. Maa missä makasi oli rakasta, vaikka vieraan omistamaa. Kuivamuonatkin olivat lopussa ja nälkä alkoi suolistossa kurnia. Päivä oli siis pitkä ja pelottava.

Illalla venäläissotilaat alkoivat juhlia päivän työn jälkeen. Ottivat votkaa, lauloivat ja pitivät hauskaa. Mukana oli myös naissohilaita. Ilon ollessa ylimmillään meikäläinen komppania hyökkäsi ja onnistui, sillä votkasotilailla vartiointitaito oli vähän heikko. Näin saatiin osa voimalaitoksen alueesta suomalaisten haltuun.

Päivän valjetessa menimme kiireellä kauppaan katsomaan, mitä evakuoitavaa syötäväksi oli. Evakuoimme sokeria, makeisia ja ”liepuskaa”; kyllä nälkä häipyi pois. Siellä oli myöskin hapankaalia ja vahvasti suolattua pukinlihaa. Ne eivät olleet meikäläisten mieleen – olimme tottuneet parempaan.

Syvärin voimalaitos.

Elämänmenoa lapsuuteni Häntälässä

Aholan perheväki (ent. Lindroos), vuosi 1929.
Eturivi: kirjoittaja Arvo Salkolahti (ent. Sulander).
Keskellä: ed. isoäiti Ida Kustaava, oik. Kustaa-eno.
Takarivi: Iida-täti vasemmalla, Niilo-eno ja Lyydi-täti.

Kun liikehdintää havaittiin, muistan tämän Järvisen Urhon olleen valmiina aseella puolustautumaan tarvittaessa. Tämä olisi voinut koitua vakavaksikin yhteenotoksi, mutta onneksi se tuli vältetyksi.

Tähän liittyi aivan samoina päivinä vielä yksi suojaa hakeva tapahdus, kun Nokan Ensio lapsen korissa äitinsä hoivissa asusti meillä pienessä kamarissa. Kapina sitten aikanaan päättyi, ja nämäkin mukana olleet henkilöt säästyivät onnellisesti elämänsä jatkamaan.

Meidän perheestämme jäivät eloon keuhkotaudista veljeni, enoni Niilo ja Kustaa Ahola, jotka joutuivat

Niilo talvisodan ja Kustaa jatkosodan uhreina antamaan henkensä maamme itsenäisyyden puolesta.

Näin itsenäinen Suomi on lunastettu monien raskaiden uhrauksien hinnalla, mikä muistetaan nyt 80 itenäistä vuotta juhlistettaessa.

Lähimmät naapurit ovat maalaiskylän asukkaille tärkeimmät ihmiset, joihin usein otetaan yhteyttä sattui pa myötä- taikka vastoin käymisiä ja näin yhdessä eläen tulee elämä rikkaammaksi ja huoletkin pienemmiksi. Lähin naapurimme oli Jalmary ja Edla Salmisen perhe. Heidän lastensa parissa usein puuhailimme. Pieni joki tuolla notkon pohjalla oli siihen

aikaan hyvin runsasrapuinen ja me pojat ravustimme ja herkuttelimme ollenkaan tietämättä, kuinka arvokasta riistaa söimme aivan vatsan täydeltä. Salmisen Paavo ja Martti olivat kavereitamme hyvinkin pitkään.

Kalojakin oli tuossa joessa ja niitä ongimme hyvin ahkerasti. Kerran sattui ongenkoukku naapurin pojan huuleen, mistä samalla syntyi pieni kärhämä. Koukku irrotettiin aikuisten avustuksella.

Nuo notkot ovat vielä muistelemiseni kohteena. Kerran kansakoulua käydessämme syntyi kova lumisota, jossa oli kaksi puoluetta Häntälän ja Talvisillan poikien kesken. Kummallakin puolen siltaa muodostui oma puolueensa. Silloin oli vielä maantie pienen puusillan varassa. Lumisota tiivistyi lopulta kivien heitoksi, mutta kaikeksi onneksi opettaja Kaapo ilmestyi välittäjäksi ja sota loppui hyvin nopeasti.

Opettaja komensi meidät heti koululle käskynjakoon ja määräsi samalla poikia läheisestä notkosta hakemaan katajakeppejä, joilla sitten raipparangaistus annettaisiin. Raipat haettiin, mutta niitä ei tarvinnut käyttää, kun rauhansopimus tyydytti opettajaa.

Tähän notkomuistelmaan liittyy monia tapahtumia, mutta kerronpa vielä yhden. Meitä oli kolme poikaa, Ahavan Valdemar, Koiviston Sulo ja minä (Aholan Arvo). Valdemar oli tuonut kotoaan laskettelukelkan, johon mukavasti mahtui kolme pikkupoikaa. Tuo äskeinen lumisotareitti oli kelkkapaana ja Talvisillan puolelta lähdimme kelkkamäkeä. Kelkka kiihtyi vauhdissa niin paljon, ettemme pystyneet sitä ohjaamaan, vaan kelkka poikineen pauskautui mäen alla olevan sillan kaiteen yli alla olevan joen jälle.

Me saimme kovat kolhut, mutta lääkäriinkään ei meitä viety. Koiviston Sulo sanoi Valdemarille omalla

lähin naapurimme oli pankinjohtaja Soinin perhe. Aikuisten kanssakäymisistä en sen ajan oloissa muista paljoakaan, mutta perheen Matti osasi pitää meistä nuorista huolta. En varmaankaan koskaan tule unohtamaan niitä hetkiä, kun Matti vei minua ja veljeäni ikkunasta sisään omaan huoneeseensa katsomaan jotain ihmeellistä uutta leikkikaluaan. Miksi emme silloin menneet pääoves-tä? Ikkunareitti oli toki jännittävämpää ja sitä käytettiin muulloinkin, silloin tällöin. Jo silloin ja monesti jälkeenpäinkin olin tuntevinani, että Matti oli ikään kuin opettava veliminulle. Olen ollut kiitollinen hyvä-

tä varhaislapsuuden leikkiverista-ni. Liisa-sisarellani oli tietysti omat leikkinsä Matin Liisa-sisaren kanssa.

Tässä muutama haparoiva mieli-kuvani ensivuositani somerolaisuuteen. Se oli todella kasvamista. Olen myöskin ylpeä tästä kasvuympäristöstä Jaatilan joen kulttuurimaisemassa. Juureni ovat siis melko syvässä somerolaisen maaperän jankossa.

Kasvuni päänäyttämöksi rakentuu kuitenkin Kirkonmäki muutettuamme sinne Joensuusta. Siellä, kirkon juurella, tulin sitten ammentamaan kauhakaupalla tätä somerolaisuuden äidinmaitoa kaikkine hyvine ja huonoine geeneineen.

Entinen Järnströmin liikeytalo, jossa nykyään (1983) on Niilo Kemppaisen omistama matkustajakoti Länsi-Häme, on kokonaan peittynyt rehevän puuston taakse. Uusi silta ilmestyi maisemaan v. 1957. Sillan takana näkyvän taitekattoisen talon rakennutti 1920-luvulla henkilökuntaansa varten Suomen Maanviljelijäin Kauppa, joka osti liikeytalon 1918 Aug. Maleniukselta (joka oli ostanut sen Järnströmiltä). SMK:n jälkeen ovat taitekaton alla asuneet mm. sähkötekniikko Yrjö Hurmerinnan ja rouva Tuovi Kulkin perhe. Kuvan oik. laidan vaalea tornirakennus kuuluu Someron VPK:lle. Takaa pilkottaa Svenssonin päärakennus. Somero-Seuran kuva-arkisto.

Kun saa kauan elää, kertyy paljon muistoja, joita on mukava mielessään kerrata ja vaikkapa kertoa toisillekin sopivan tilaisuuden sattuessa.

Voisin kuvitella katselevani suurta ryhmäkuvaa, johon olisi koottu Häntälän ja lähikylien väkeä noin 80 vuoden takaa. Tuntisin tästä kuvasta suuren määrän hyviä tuttaviani.

Häntälän maisemat ovat vaihtelevia ja mielenkiintoisia. Rakennetut talotkin sulautuvat mielestäni tänne erittäin hyvin. Häntälän kuuluisat notkot ovat erikoisuudessaan hyvin kauniita eikä niitä voi ihailematta katsella. Näiden notkojen tuntumassa sain elää aina vuoteen 1930 asti.

Muistikuvani omasta elämäntarinastani, lapsuuskodistani Häntälän Aholasta, ovat kolmevuotiaasta asti, jolloin silloinen keuhkotauti vei mukanaan molemmat vanhempani. Minun osani oli kasvattipoikana äitini kodissa elää lapsuuteni, kokea siellä eteen tulevat ilot ja surut, joita tuo tautikin valitettavasti silloin aiheutti.

Pienenä poikana aivan ensimmäisiä suuria tapahtumia, jotka ovat jääneet mieleeni, on vuoden 1918 kapina-aika. Muistan kun Talvisillan tie-noilta kuului vilkasta kiväärin pauketta. Silloin en osannut pelätä tuota vaaraa, vaikka nuo tapahtumat koskettivatkin meitä sitten hyvinkin läheltä.

Eräänä päivänä tuolta Talvisillan suunnalta asteli laahustaen Kyläteeren isäntä, joka tuli hakemaan suojaamme sivussa tuosta kylästä. Isäntä sanoi istuneensa tuolla notkossa kannon päässä välillä. ”Ei tässä ole muuta kuin henki vaarassa.” Häneen oli luoti sattunut vatsan tienoille.

Samasta kapinasta meillä oli muutakin toimintaa. Naapurimme poika Urho Järvinen oli punaisten poistolistalla, ja hänkin hädissään haki turvapaikkaa meiltä Aholasta.

Tuuloksen vyörytys

Eino Tamminen 1941.

Kuva: Uusi Valokuvaamo Loimaa.

Titiin Tuulosjoen toisella rannalla, venäläiset olivat toisella. Oma tykistö ampui kovan keskityksen venäläisten puolelle juuri meidän eteemme. Sen jälkeen lähdettiin ylittämään jokea. Siinä oli koskipaikka, josta päästiin yli. Ja niin tultiin sille tielle, joka kulki Tuuloksesta Aunukseen. Meidän osamme päättyi siihen, miehet jäivät ojan penkkaan huilaamaan.

Mutta minun hommani ei jäänyt siihen. Oli sovittu, että tulenjohtueen hevosmiehet tulevat joen toiselle puolelle, ja heitä mennään vastaan. Kun menin, silta oli hajotettu, mutta pioneerit tekivät uutta. Ponttoonit olivat jo paikalla. Hevosilla ei vielä olisi päässyt yli, mutta minä pääsin yli lankkuja pitkin.

Sitten alkoi kovin sataa. Menin jalkaväen korsiun ja mainitsin, että meidän komentaja Jukka Nousiainen kaatui. Siinä oli kapteeni, joka oli tullut seuraamaan tilannetta. Hän sanoi: ”Vai kaatui Jukka.” Tämä oli hänen kadettikaverinsa.

Ja niin vietiin tulenjohtueen kuormasto yli uutta siltaa pitkin. Kirjoitan tässä joen yli menosta ja tielle tulosta. Siinä välissä tapahtui paljon, muun muassa Tapio Horila haavoitui siinä.

Olin tykistössä patterinpäällikön lähettialiupseerina.

Sodassa Kannaksella ja Inkerinmaalla

Olin talvisodassa Viipurin eteläpuolella; sota päättyi Viipuriin. Meidät siirrettiin Ylämaalle 1918 syntyneet ja sitä nuoremmat jäivät palvelukseen koko välirauhan ajaksi. Raja pidettiin miehittettynä toiseen sotaan asti.

Ensimmäiset laukaukset tulivat Säkkijärven suunnalta. Meidän osastomme, joka oli pyörillä, siirrettiin Joutsenoon. Siellä meidät yhdistettiin helsinkiläiseen kevytosasto ykköseen. Taistelut jatkuivat Viipurin ympäristössä. 29. elokuuta venäläiset poistuivat Viipurista. Suomen lippu voitiin vetää linnan torniin samana päivänä. Paraati pidettiin 30. elokuuta. Viipurin eteläpuolella suomalaisjoukot saivat koko sodan suurimman voittonsa. Porlammilla joutui kolme venäläisdivisioonaa mottiin. Vaikka suuri osa miehistä pääsikin pakenemaan, niiden raskas kalusto jäi suomalaisille: 100 tykkiä, 21 panssaritorjuntavaunua, 400 autoa, 140 traktoria, satoja konekiväärejä. Rajajoen suomalaiset saavuttivat syyskuun alkuun mennessä.

Meidän osastomme liitettiin rajajääkäripataljoona ykköseen Terijoella. Olimme joulukuun alussa Terijoella 1941. Joillakin oli mukavaakin majoitusta taloissa, mutta aina oli vaara tulla täysosuma taloon. Se aiheutti pahaa jälkeä, kun Kronstadt ja Tottleben ampuivat järeillä tykeillä.

Saimme käskyn siirtyä Kannaksen toiseen reunaan Inkerinmaalle Lempaalaan Miskulan kylään. Olimme perillä ottamassa vartiointin vastaan 19. päivänä joulukuuta 1941. Osaston nimi oli Rajajääkäripataljoona I; siinä oli 3 komppaniaa.

Miskulan kylässä Kapujärven rannalla meille selitettiin miksi tämä paikka oli niin erikoinen. Kerron ensin kalevalaisesta runonlaulajasta Larin Paraskesta. Isä Mikiitta oli sepä, joka oli maaorja niin kuin Venäjän puolella kaikki muutkin viime vuosisadalla. Aleksanteri II vapautti maaorjat. Hänet murhattiin 1881. Larin Paraske oli syntynyt 1833 ja

Vilho Kuusela Lempaalassa 1942.

hän kuoli 1904. Äiti oli Metsäpirtistä, jonne myös Larin Paraske naittiin. Häneltä saatiin 33.000 runosäettä talteen eli enemmän kuin keltään muulta runonlaulajalta.

Rintamalinja oli oikaistu Karjalan kannaksella eikä suomalaisilla ollut mitään aikomusta häiritä vastapuolta, saksalaisten pyynnöistä huolimatta. Silloin tällöin joku venäläinen tarkka-ampuja onnistui osumaan johonkin vähän huolimattomaan suomalaiseen. Venäläiset tekivät muutamia kymmeniä partiomatkia suomalaisia kohti; useimmiten he olivat humalassa, mikä aiheutti koko partion täydellisen häviön.

Meillä oli jonkin matkaa takana Valkealammen kanttiini, johon voitiin mennä päivällä, jos ei ollut vartiovuoroa. Myös reservissä oli komppania kerrallaan. Kanttiinissa oli lota Helvi Tonteri. Hän on nyt emäntänä Someron Kaurakedossa. Somerolaisia ei ollut muita kuin minä.

Kerran minut aiottiin siepata vangiksi. Menin vartioon 21.4.1943 kello 4 aamuyöstä Pekka Revon kanssa tässä Miskulan kylässä. Edellinen vartio oli kuullut rasahduksia kello 4:n aikana, mutta miehet eivät siitä mitään maininneet. Ryssät siirsivät espanjalaista ratsua, josta he lähtivät,

Ensiaskeleeni somerolaisuuteen

Sanotaan, että joksikin synnyttään tai kasvetaan. Varmaa on, että somerolaiseksi synnyttään. Mutta kun Somerolle saapuva muuttovieras saa imeä somerolaisuuden äidinmaitoa jo lähes kapaloiästä asti, niin todennäköistä on, että tähän ”junttilaisuuteen” myös kasvetaan. Ja edelleen, jos toisen vanhemman juuret ovat niinkin lähellä kuin Perttelissä, seuraa siitä mahdollisuus, että joitakin etäisiä sivujuuriamme voisi näiltäkin maisemilta löytyä. Siis – ollako paljas- vai saapasjalkainen somerolainen – siinä kysymys.

Tämä juttuni voi aiheuttaa sinun omassa muistelomaailmassasi ehkä kriittisiäkin ajatuksia maisemani autenttisuudesta, mutta pyydän heti alkuun anteeksi ja ottamaan huomioon senaikainen ikäni, joka oli 3-4 vuotta. Olin nimittäin juuri täyttänyt kolme vuotta, kun perheemme muutti tänne Punkaharjulta kesällä 1936. Näistä syistä katselin maailmaa silloin vielä melko matalasta näkövinkkelistä ja aivojeni tajuntaan jäivät ainoastaan uuden kotimme lähipiiri rakennuksineen ja leikkikavereineen.

Muutimme siis Someron Joensuuun kylään nykyisen Kaupparannan maisemaan. Uusi kotimme oli siinä Seurahuoneen ja Rantatuvan välissä sijaitsevassa taitekattoisessa rakennuksessa, joka siinä edelleenkin uhmaa ajan tuiverruksia. Talo tunnetaan ehkä parhaiten Hurmerinnan talona sen myöhempien asukkaiden mukaan.

Kun 61 vuotta sitten tulimme uuteen kotiimme, oli se ja sen ympäristö todella jotain muuta kuin mitä se tänä päivänä on. Ja nyt, kun minulla on edelleen mahdollisuus vierailla lapsuusmaisemillani, toki haluaisin kuvitella ensimmäisen kotipiirini vuosien takaiseen asuun. Vanhaa on kadonnut ja luonnollisesti uutta noussut tilalle. Tunnen joskus siitä

ohi kulkiessani syvää alakuloisuutta ja herkästi silloin nousee outo pala kurkkuun. Muistojani mikään ei voi minulta pois pyyhkiä.

Se oli sitä aikaa, kun saimme leikkiä siinä vieressä olevilla vanhan myllyn vai oliko se meijerin perustusten raunioilla. Joen rannalla oli hirsinen rantasaunatupa. Siellä äitimme meille pullat ja leivät pyöritteli ja paistoi ja isä saunassa lölylt heitti ja tukat pojilta pesi. Uiminen ei vielä silloin minulta onnistunut. Tunnen aitoa nostalgiaa, kun edelleen voin nauttia Rantatuvan lämmöstä muutamana kerran vuodessa. Kiitos Sinulle, rantasaunani, olet muistoissani aina!

Lapsuuteni maisemaan kuuluivat myös lähinaapurit. Parhaiten lie jäänyt muistini sopukoihin entinen Tyyne-län talo ja Säästöpankin toimitalo. Ne olivat aivan vastakkain tien molemmin puolin. Joenrannalla sijaitsi Knuutilan talo sekä paloaseman rakennus. Svenssonin kookas päärakennus hallitsi myös maisemaa. Karttusen perheen lapset, Sirkan, Veikon ja Heikin muistan leikkitovereina kuin myös isä-Karttusen kanssa ajatun automatkan äitini kotiin Jaalaan.

Naapureina olivat myös Someron Saha ja Mylly. Ne olivat ison valtajan toisella puolella. Se oja toi vettä varmaankin sieltä Pärnämäen rinteiltä saakka. Siinä meidän kohdalla oli sellainen porraspuu yli sen ojan ja sahalaiset käyttivät sitä ahkerasti oikotienään. Se oja oli sikäli hankala, että kevättulvilla siinä oli vettä melkoisesti ja taisi siinä olla pitelemistä meikäpojille, ettei jouduttu veden ja virran vietäviksi siinä ojassa. Pelottavia tarinoita on kuultu.

Muisteloni lapsuusmaisema on nyt lähes viisivuotiaan silmin valmis, mutta jotain puuttuu. Syystä olen jättänyt sen ikään kuin sokeriksi pohjalle – toki pelkästään itselleni. Niin,

meitä kohti. Pekka kuuli hangen rahinaa; minä en ensin oikein uskonut kenenkään tulevan. Oli täysin pimeä eikä saatu valoa. Mutta hetken kuluttua alkoi minunkin korviini kuulua rahinaa. Ammuin konepistoolin tyhjäksi: 70 laukausta siihen suuntaan. Ja kiireesti toinen lipas kiinni, jota ei kuitenkaan tarvinnut tyhjentää. Ryssillä oli tavallisesti naru mukana ja pari ronskia miestä yritti vartioiden välistä päästä suomalaisten taakse, josta käsin oli helppo heittää naru vartiomiehen kaulaan.

Tässä tapauksessa tuli hälytys suomalaisten puolelle ja tilanne selvisi. Päivällä menimme kanttiininiin, johon tuli muitakin poikia, jotka kertoivat, että yöllä ryssä kävi vuodattamassa vertaan. Päivän tullen verijäljet näkyivät; olin tyytyväinen, etten ollut ampunut haamua. Komppanian päällikkö kutsui minut puheilleen, kiitti ja sanoi, että tällaisista asioista pitäisi heti ilmoittaa. Mutta olin epävarma tuloksista päivän koittoa asti.

Komppanian sai käskyn siirtyä Syvärille Juksovaan. Lastaus aloitettiin Valkjärven asemalla: hevoset vetivät omat kuormansa ja miehistö kuljetettiin autolla. Aika oli heinäkuun puoliväli 1943. Paikkaa ei sanottu etukäteen. Rautatie vei ensin Viipuriin ja sitten suunta oli Äänislinna. Sieltä mentiin etelään Tokarin asemalle, mikä on ollut tuttu paikka tuhansille sotilaille. Juna tietysti purettiin asemalla. Marssi Juksovaan kesti kaksi yötä; päivällä levättiin. Juksova on hyvin säilynyt paikka, koska siellä ei ole käyty sotaa. Paikka on Syvärin eteläpuolella eikä matkaa Äänisjärvelle ole kovin paljon. Siellä on kirkkokin, joka ei ole ollut käytössä sen paremmin kuin mikään muukaan kirkko Venäjällä. Meillä ei ollut nyt rintamavastuuta paitsi hätättilassa. Teitten teko riu'usta oli päähomma. Sitä jatkui kuukausitolkulla.

Me pääsimme joulukuun puolivälissä lähtemään Syvärin eli Koskenalan eli Podporosen kaupunkiin joulun viettoa varten. Siellä oli kohtuulliset majoitustilat sekä ruokaa. Pappi oli myös mukana. Minun veljeni

Reino Ahti oli autonkuljettaja. Olimme kirjeenvaihdossa. Hän löysi asuntoni ja astui yllättäen sisälle. Tätä vierailua jatkui 2 viikkoa.

Suomalaiset olivat 1941 ylittäneet Syvärin 12 km:n matkalta erämaahan päin. Saksalaiset olivat Pietarin valloituksen ja sen täyden hävityksen kannalla. Meidät vietiin tähän lohkokoon. Suomalaiset olivat sitä mukaa kuin saksalaisten Moskovan valloitus epäonnistui liikaa etenemistä vastaan. Minun sotilaspassissani lukee: ottanut osaa Syvärin sillanpääaseman taisteluihin 4.1.44 - 4.4.44 eli kolmen kuukauden ajan. Kyllä tässä ajassa moni sai kuulan kalloonsa. Täällä oli kirppuja enemmän kuin missään muualla. Niistä pidettiin jopa oppitunteja.

Maaliskuun puolella teimme väkivaltaisen tiedustelu- ja hävitysmatkan vihollisen puolelle. Ensin ammuttiin ankara tykistötuli vastapuolen aseisiin. Yksi mies otettiin vangiksi ja muutamia kasapanoksia heitettiin korsuihin. Ovi avattiin ja paiskattiin kasapanos sisälle. Se nosti katon ylös ja sen jälkeen olikin kaikki mullin mallin. Eipä sieltä miehiä näkynyt tulevan perässä. Mutta sitä kiukkuisempi tykistötuli tuli suomalaisten niskaan. – Näitä sabotaasi-is-

kuja tehtiin siellä ja täällä osoitukseksi viholliselle, että vielä elää maanpuolustustahto. Mannerheimiltä tuli kiitossähke hyvin suoritettun iskun ansiosta.

Meidät siirrettiin Syvärin pohjoispuolelle ryssän keskitysleirille. Kuujärvi oli lähellä. Kevät oli pitkällä, joten pärjäsimme tässä paikassa, jossa oli savilattia ja suuret laverit, joilla voi maata; kattokin piti joten kuten. Käymälä oli ollut jo edellisillä asukkailla, mutta paperia ei, koska seinässä oli sormenjäljet. Vanha kansa Somerolla jo puhui siitä, että ryssän sormet nuolaistiin puhtaaksi. Hirsipuu oli parhaassa kunnossa koko talon tavaroista. Vangit olivat tehneet metsätöitä: kannot olivat metrin mittaisia nyrsäämällä katkaistuja. Siellä oli asunut tsaarin vallan aikuista älymystöä. Hautapaikat olivat sokin sokin ilman ristiä. Meidän tehtävämme oli tehdä varustelutöitä jonkin aikaa.

Hämeen läänistä kotoisin olevia sotilaita koottiin omaan yksikköön, siis myös monia somerolaisia tuli tähän porukkaan. Komentaja majuri Vaarnas oli yksikätinen mies. Saimme täydennysmiehiä 1902-04 syntyneistä. Nämä tuntuivat kovin vanhoilta. Olimme Vuoksen alajuoksul-

Kanttiini Metsäpirtissä keväällä -43.
Vilho Kuusela kolmas oikealta.

Villest mää tykkäsin kaikkeen enemmän

Kun mää olin viäl pikkunen, oli Jaatilan kyläs pikkulikkoi ja -poikii niinkun muurahaisii joka huushollis, paitti ei Mantal, Iital, Ruural ja Suutarin-Lehtiskäl. Mää olen pojist tykänny koko piänen ikäin ja vallankin Jaatilan pojist, mut kaikist raarempi mul oli Ruakosen Ville. Olosuhteet oli simmottet, et Villen äiti oli toisä Helsinkis, ja Ruakoska-vainaa oli Villen kasvatusäiti. Mää olsin tahtonu mennä joka päivä Ruakosel, mut meijän äiti ei ain meinannu päästää, ettei ols oltu tiälä. Onneks sit Ruakoska sano, et antaa tulla vaan, ei meilä mittään pahhaa opi eikä lapset meilä tiälä ol.

Paitti itte Ruakoskaa ja Villee oli Ruakosel Akseli ja Arvo. Net teki suutarintöitä ja hassutteli ain välil meitin kansain. Tuvas oli suutarinkone ja suutarinpöyräl monenlaist värkkii: kenkäruajui, nahkanpaloi, naskalei, lestei, puisii kenkänpohjan nauloi, sianharjaksii ja pikilankaa. Ruakoska kuulus lannistumattomain naisihmisten heimokuntaan, ja kun pennit oli piukas, niin Ruakoska keksis ommaakin piseneshommaa. Kun Joensuusa rakennettiin jottain suurempii pykninkei niinkun meijärii takka saha oli käynnis, niin Ruakoska leipos pullii, keitti suuren pannullisen kahvee ja lähti sitä myymään työmiähil. Kauppa kävi kun siimaa. Jos ave Ruakosen tuvan oven juur kun pulat oli otettu uunist, niin tuaksu oli autuaallinen, eikä Ruakoska meittii lapsii jättäny koskaan ilman lämpymäispullaa. Jo senkin tähren kannatti Ruakosel mennä.

Jaatilas oli siihen aikaan vallan päälä pehmoset arvot ja luamuviljely. Joka huushollis oli jottain elukoi. Ruakosel oli punaruskja lehmä, nimeltäs Punike, kannoi ja kukko, posu ja pikkuvasikka. Possu oli ain ensalkuun tuvas, ja kanat ja kukkokin pääsi sinne pakkasil. Peruna- ja junttimaa alko tuvan nurkalt. Kamarin akkunan alla oli komja omenapuu, ja

siin oli parempii omenii kun tehtaalaiset, mitä puarist sai.

Ville ei ain kerinny leikkimään, jos sen tartti tehrä töitä. Täytys kokoot käpyi ja rissui mettäst takka koota malttoi ja hakata kanankaalii niät petkeli heilus. Ja sillon ei Ville päässy, kun äiti tuli Helsinkist Villee katomaan. Mut kun Ville sai luvan lähteet, mentiin et hippulat vinkus eikä ollu paisumii kantapäisä... Muuta paikkaa ei väistetty kun pihatton takustaa ja rehulattoo. Pihatton takan oli nokkosii kauhiast ja laros vaaksi-aispessii. Juur pihan syrjäs oli savi-kuappa, ja siin käveli veten päälä jos jonkunlaist kirppuu ja malluvaist ja ronkkahyttyst. Kevvääll sammakot kurnutti ja sammakonkuttuu oli kourakaupal. Pellol loikkis jäneksii, ja vareksii lentis erestakasiin. Joskus meni hirvikin airan yli Puustelin pelton puala. Pääskysist mei tykättii erityisestäin ja punatulkuist pihlajis. Ja niitun kaikist kukkasist.

Mut mettä se vasta jottain oli. Siäl kasvo kissankäpälii ja kallioitten kolis sananjalkoi ja kualleenkouriin ja toisis paikois ketunleipää. Oli mettä-mansikoi, mustikoi ja syksymmäl pualamii.

Villen erityislaji oli renkaan kiäritys. Siin tarvittiin tynnärin vanne ja iso T-kirjaimen muatonen kapula. Ville ravas kilometrikaupal eikä renkas kaatunu kertaakaan, kun Ville hyäräs.

Myllymattii osas kaikki pellaat, mut Ruakoska oli sen pelin ruunaamatoim kuninkatar. Tammekin pelattiin ja kaikki alustat ja nappulat värkättin itte. Sökkost ja piilosii mentiin yhtä hyvin sisäl kun ulkon, mut karttuu, nattuu ja polttopalloo vaan suvistaikaan ulkon. Ville pärjäs joka lajis, ja kyl määkin föllii yritin pitää, mut häntäpääsä silti olin.

Villen äiti toi Helsinkist tuljaisii, kerrankin simmotten hellelakin, et se oli päältä auki ja lippu keltast kutta-perkkaa. Kun Villel oli se lakki pääsä, niin voi jeekala, kun mää tykkäsin Villest viäläkin enemmän. Mää hunteerasin, et kun munkin äitein asuis Helsinkis ja tois mul tomottii lippulakkei.

Ville osas jo lukkeet. Kerran viikos tuli Yhteishyvä, siit mei kohta katottiin tarkkaa SATTUMAN VILLE, kun se oli Villen kaima. Sattuman Villel oli uus sattumus joka viiko, ja ain kävi hyvä tuuri.

la linjassa. Ryssä oli hyökännyt yli Vuoksen. Suomalaiset olivat kaivaneet juoksuhaudan etukäteen; nyt sen miehittivät ryssät suureksi osaksi. Me olimme samassa juoksuhaudassa monin paikoin. Se tuntui karsealta. Näin siinä kävi: Ottaessamme asemat vastaan edellinen ryhmänjohtaja sanoi, että ryssä kävi äsken heittämässä käsikranaatteja. Siinä oli vain jonkin verran piikkilankaa haudassa. Siellä oleminen edellytti äärimmäistä valppautta. Konepistoolin piti olla suunnattuna pitkin juoksuhaudaa. Minulla oli sormi liipaisimella ja kranaatti toisessa kädessä iskuvalmiina. Oli heinäkuu, valoisa ja lämmin. Olin ryhmänjohtaja ja otin tämän yövarion viikon ajaksi. 7 muuta miestä saivat päivällä pitää vahtia. Tykistö myös ampui molemmin puolin. Yksi ammus osui juoksuhaudaan. Olin etupoterossa. Arne Anttila oli kaivanut syvän sivupoteron 2 m:ä taakseni. Siihen ammus osui. Kun hän oli oikein syvällä, niin hänen jalkansa siinä katkesi. Hain lääkäntämiehen ja parit, joilla Anttila vietiin taakse. En tiedä hänen myöhempää vointiaan.

Rajujen taistelujen jälkeen aselepo solmittiin 4.9.44 ja välirauha 19.9.44. Minut kotiutettiin 27.11.44. Olin osaltani pelastamassa isänmaata.

Leijona-tukikohdassa ja vähän muuallakin

Somerolaispoikia Maaselän kannaksella 1943. Takana vas. Kaino Suonpää, Väinö Toivonen, Armas Merivirta, Mauno Alanne ja Ahti Lanmermaa. Edessä vas. Olavi Seppälä, Eino Uusitalo, Aimo Mäkinen, Valde Johto ja Viljo Virtanen.

Li kesä 1943. Maaselän kannaksella oli yksi tukikohta, joka oli kuuluisa sen takia, että se oli vaarallinen. Se oli eteen työnnetty ja vihollinen oli lähellä, vain viisi-kuusikymmentä metriä oli linjojen väliä. Tähystystä pidettiin periskoopilla. Neljäs vuosi oli menossa armeijan harmaissa, että kyllä me päännuppimme osasimme suojata mutta ongelma oli toinen. Olo tukikohdassa oli rajattu kahteen viikkoon suurien tappioiden vuoksi. Maaselän loholla oli tuskin ketään joka ei tiennyt tästä tukikohdasta; sen nimi vaihteli, mutta silloin sen nimi oli Leijona.

Se ongelma oli sapuskan haku ja huolto. Vihollinen pystyi tähystämään lähes sadan metrin matkan

huoltopolkua ja ampui kranaatinheittimellä aina, kun sillä oli liikettä; tästä ne surkeat tappiot tulivat ja niitä tuli viikoittain koko asemasodan aikana, sotahistorian mukaan lähes sata kaatunutta. Eiväthän ne pienen heittimen kranaatit niin paljon tappaneet, mutta pieniä reikiä tuli nahkaan, jos ei täysosumaa satunut.

Yhtenä kauniina päivänä tuli luokseni nuori vänrikki, tukikohdan päällikkö. Hän oli pahalla päällä ja ihmetteli, että ettekö te perkeleet saa ryssän heittämiä vaiennettua. Minä sanoin, että yritetty on paljon, mutta ei ole tehoa ja on kielletty tuhlaamasta kranaatteja. Hän oli tosi vihainen ja luetteli joukkueensa tappioita. Tulenjohtopaikalla kun oltiin, niin hän

katseli puhelinta ja sanoi, että on niitä isompiakin pyssyjä. Tässä on puhelin, yrittäkää! Sanoin, etten tunne tapausta, että näin olisi menetelty. Hän oli sinnikäs. Minä lopulta sanoin, että voisihan sitä yrittää.

Aikani kun puhelinta veivailin, sieltä vastattiin: "Kapteeni Mäki." Ääni oli hyvin yrmeä. Esittelin itseni ja peitelukuni ja selitin, että tukikohdan päällikkö painostaa minua ja vetoaa suuriin tappioihin, viimeksi tänään. "Mitkä on koordinaatit?" Olin varautunut kysymykseen ja sanoin ne. Pieni paussi ja sitten: "Tulee, loppu." Ei tarvinnut kauan odotella, kun kuului laukauksia ja huomasimme heti että "tavaraa" tulee koko patterilla. Ne menivät juuri kohdalle ja maa vavahteli. Raskaan ammuksen räjähdys on repivä ja pienemmän on kimakka. – Puhelin soi: "Miten meni?" Vastaan: "Täältä katsoen meni paikalle." Saimme olla aivan rauhassa lopun aikaamme siinä tukikohdassa. Tukikohdan kohtalosta sen jälkeen en muista kuulleen.

Sota jatkui ja jatkui ja olimme katkeria, kun nuoruus kului siellä Karjalan korvessa ja tiedot Saksan rintamalla antoivat aavistaa, ettei tässä hyvin käy. Ei se meidän sielunrauhaamme sentään vienyt ja huumorinkin säilyi; olimme joskus jopa herttaisen kilttejä. Muistan, kun majoi-

tusalueella linnun poikanen oli pudonnut pesästä ja räpiköi surkeana sammalikossa. Päätimme nostaa poikasen takaisin pesään, mutta se ei ollutkaan helppoa: männyn runko oli oksaton pesään asti. Taisin olla innokain sakissa. Hankimme pitkän räipän ja istutimme poikasen sen päähän ja nostimme pesälle, mutta se ei halunnutkaan sinne vaikka kuinka ravistelimme. Meidän täytyi hankkia toinen räippä (= keppi) ja tehdä uusi yritys. Työnsimme toisella räipällä takapuolesta, ja sinne se meni. Meillä oli hauskaa ja päällikköämmekin huvitti meidän humanisuutemme.

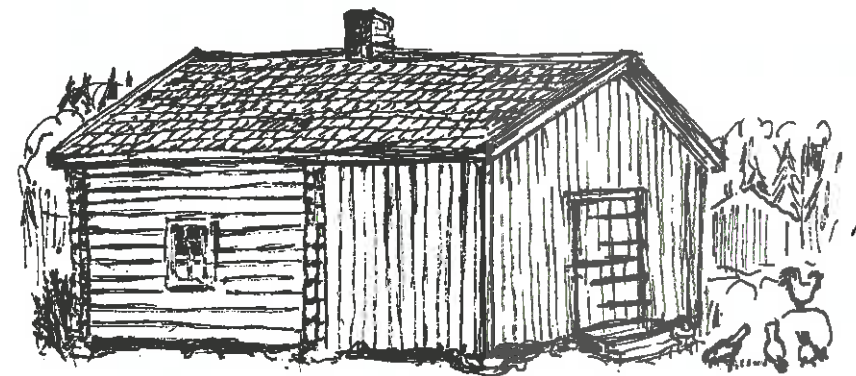
Asuntokorsumme oli harjanteen takana ja varsin suojaisa ja turvallinen. Me kranaatinheittimen tulenjohtoryhmä asuimme kiväärikompanian korsussa ja saimme sapuskat heiltä. Elimme omaa elämäämme ja huolehdimme vartiosta; esimiehet olivat kaukana. Hyppäsimme pituutta ja korkeutta ja nostimme painoja. Elämä oli välillä aika lokoisaa.

Joulukuksi 1943 pääsimme reserviin ensi kerran oltuamme rintamalla kaksi ja puoli vuotta. Olimme Äänisen rannalla. Teimme itsellemme asunnot hirrestä. Tuli kesä -44. Kesäkuun 9. päivänä kutsui Karjalan kannas. Haavoituin Säiniöllä kesäkuun 19. päivänä venäläisten tulimyrskysä.

Flettiin syksyä v. 1939 Vuoksen rannassa. Katselin maailmaa 12-vuotiaan miehenalun horisontista. Suomi valmistautui talvisotaan. Meiltä oli valtakunnan rajalle noin 100 km. Ylimääräiset kertausharjoitukset antoivat elämiseen oman leimansa. Kotini sijaitsi maantien vierellä 3 km Vuoksenrannan kirkolta. Muistan kun suurehko joukko-osasto sotilaita kenttäreittiineen marssi ohitsemme. Tein sellaisen johdopäätöksen, ettei meillä voi olla mitään hätää, kun sotilaita on noin mahdollottoman paljon. Samaan aikaan kuoli naapurissa asuva kyläsuutari Antti Meronen. Antti oli haavoittunut vapaussodassa valkoisten rintamajoukoissa. Antin viimeinen matka oli mieleenpainuva. Arkku oli verhotu Suomen lipulla, kun isäni ohjastamalla hevosella ajettiin haudalle ja sotilaiden ampumilla yhteislaukauksilla laskettiin arkku haudan lepoon.

Sitten alkoi talvisota. Aluksi sodan äänet kantautuivat kaukaisena kumuna. Myös Vuoksenrannan teillä alkoi näkyä evakkokuormia. Meilläkin asui Äyräpäästä kotoisin oleva Järvisaran perhe viikon ajan, kunnes matka jatkui eteenpäin. Pikkuhiljaa sodan äänet lähenivät. Katselimme pimeinä syysiltoina, kun taivas hehkui punaisena. Punahehku tuli siitä, kun suomalaiset pikkuhiljaa peräännytyssään polttivat kylät rakennuksineen.

Viikkoa ennen tuli meidän, äidin ja neljän lapsen, vuoro lähteä evakkoon. Suru ei poikaa painanut. Totesimme serkkuni Einon kanssa: nyt hän nähdään maailmaa. Ei tullut mieleenkään, että sota hävittäisiin ja koti menisi. Mielestäni niin paljon sotilaita oli rintamalle päin viety, että kyllä pärjäämme. Evakkomatka alkoi kuorma-auton kyydissä Koljolan asemalle. Siellä menimme härkävauunuun. Vaunussa ei ollut ikkunoita. Keskellä vaunua oli kamina ja halkoja sekä öljylyhty. Vaunun molemmissa päissä oli kaksi päällekkäistä lankuista tehtyä laveria, joissa nukuttiin ja oleskeltiin. Isä toi asemalle 25 litran tonkan maitoa. Se juotiin porukalla matkan aikana ja oli tosi tarpeen. Matkahan kesti kolme vuoro-

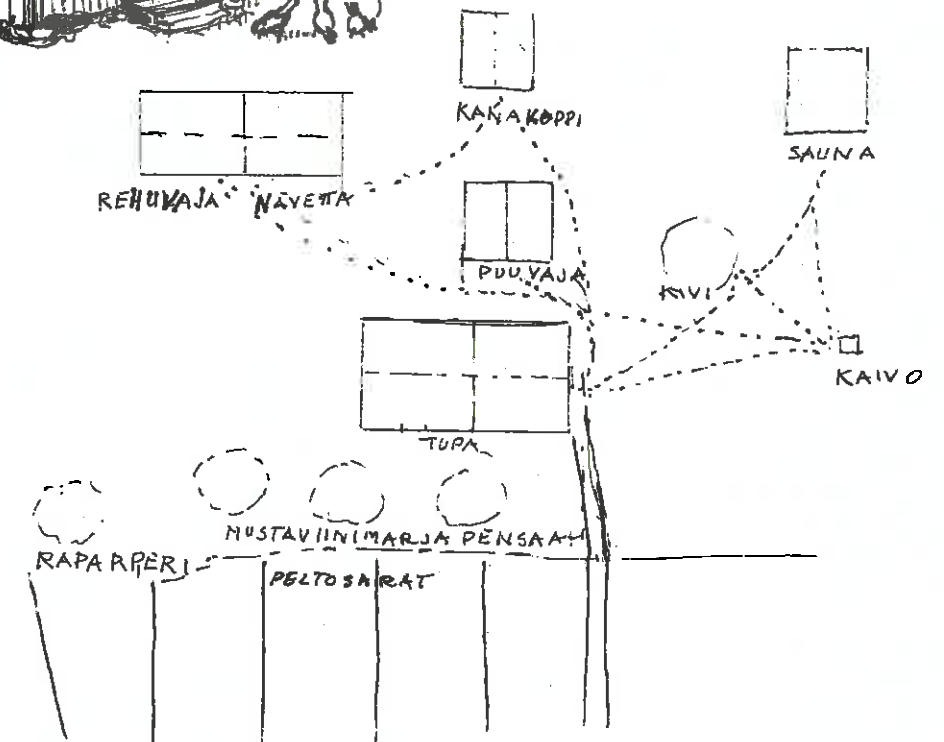
hot ja niistä tuli tavattoman kauniit. Kun Estermanska vietiin katsomaan verhoja, oli hän kuulemma oikein "ylpjä" siitä, että oli sen langan kehärännyt.

Kun hänen voimansa alkoivat ehtyä, Anselmi Talonen toimitti hänelle paikan Someron vanhainkotiin. Oltuaan siellä yhden talven hän kesäksi tuli omaan mökkiinsä. Seuraavaksi talveksi hän otti mukaansa ruokin vanhainkotiin. Kehräsi hän siellä, sitä en tiedä.

Maria Österman kuoli vanhainkodissa v. 1944. Hänen vuotensa olivat työntäyteisiä, mutta hän oli vähään tyytyväinen ja onnellinen ihminen. Hän sanoi minulle kerran eläessään, että kun menet Someron kirkkoon, niin muista minua, kun näet siellä ylhäällä oven päällä minun syntymävuoteni. Kun Someron kirkkoon menen, olen muistanut häntä kyyneltyvin silmin.

Anni Latvan muistelmaan merkit-
si paperille Ella Grönholm.

Anni Latva näyttää Ella Grönholmille
pyykkipadan paikan.
Kuva: Aila Talonen.

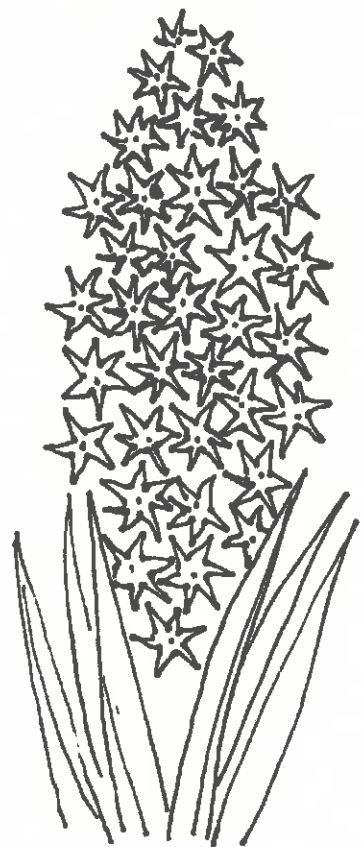
Östermanskan tupa ja pihapiiri, Anni Latvan kuvailun mukaan piirroksat kyhäsi Aila Talonen.

Maaselän kannasta. Asema mutkan takana. Kuva: Valde Johdon albumista.

Minun äitini

Minun äitini mainio kerrassaan hyvä lapsiaan oli hoivaamaan. Hän ahkera oli, teki paljon työtä ja valvoi vuoksemme monta yötä. Vaik elämän arki ei helppoa ollut, hän turhista vaivoista ei valitellut. Kun yhdeksän lasta synnyttäneenä, joista kaksi jo vauvana hautaan saattoi, tiesi tosielämän huolet ja murheet, kovat evakkotaipaaleen tuskat ja hurmeet. Isän sodassa ollessa viisi vuotta äiti yksin hoiteli, syötti ja juotti oli meille aina niin hyvä ja hellä, häntä muistelen lämmöllä, rakkautella.

Minnen mamma

Minun lapsuusaikani kultaisiin muistoihini kuuluu meidän lähinaapurissa asunut mamma, Maria Österman. Hän oli syntynyt samana vuonna kuin Someron kirkko valmistui 1859. Tavalinen kansa käytti hänestä nimeä Estermanska. Hänellä oli Minne-niminen koira, siksi aloin lapsena sanoa häntä Minnen mummaksi.

Olin vuoden vanha, kun isäni osti Östermanin naapurista 5 hehtaarin maapaikan Svenssonilta v. 1925. Kun isä ja äiti rupesivat rakentamaan omaa taloa, muuttivat he Estermanskan tupaan asumaan siksi aikaa.

Tämä tupa ei ollut ylen suuri. Se oli Talosen maalla oleva yksihuoneinen 6x6-metrinen hirrestä tehty talo. Tuvasta vei neljänneksen suuri muuri, jossa oli muurattu tiilinen kuoppa ja leivinuuni. Tuvan edessä oli laudoista tehty eteinen ja eteisen perällä laskettava, josta pääsi vinttiin. Eteisen seinälaudat olivat niin harvat, että tuuli ja lumi pääsi raoista puhaltamaan. Eteisessä oli ulko-ovena kaksiosainen ovi, ns. susiovi. Estermanska kertoi joskus tulleen niin paljon lunta, että täytyi mennä yläoven kautta luomaan lunta pois oven edestä saadakseen alaoven auki. Tämä mamman tupa oli tapetoitu sanomalehdillä; kun sanomalehdet sauhuttuivat tai aikaa myöden kellastuivat, tapetoitiin seinät uudelleen puhtailla aviiseilla. Tuvassa oli talvela kamina lisälämmön antajana. Siinä päällä voi keittää kahvia.

Kun mökki oli metsän reunassa, keräsi mamma puita metsästä kantaen ne narulla köytettynä selässään. Hän keräsi metsästä niin paljon puita, että ne riittivät koko talven. Puiden pilkkominen oli sadepäivien työtä.

Mammalla oli n. 15 kanaa. Kun tuli oikein kovat pakkaset, mamma toi kanat sisälle sängyn alle; siinä oli joku verkko tai laudat edessä, että ne pysyivät siellä. Kanat eivät talvella munineetkaan ja sen kyllä ymmärtää.

Juhannukseksi pestiin tuvan lattia, kaikki kanankakat ja muut liat pois. Niemen Lempi Jaatilasta tuli kuuraamaan. Se tehtiinkin oikein voimalla, hiekalla ja tuhkalipeävedellä sekä luodantuvalla hangaten.

Sen jälkeen puhtaalle lattialle tuotiin metsästä tuoreita koivunoksia; niitä ripusteltiin myös seinille ja ikkunanieliin tuomaan juhannusjuhlan tuntua. Raikas koivunlehden tuoksu täytti tuvan.

Estermanskan pihapiiriin kuului myös neljä muuta rakennusta: navetta, rehuvara, kanala ja puuvaja. Navetassa asusti yksi lehmä, jolla oli hauska nimi: Piljetti. Savusauna oli vähän kauempana. Saunan edessä oli luontolähde, jossa oli puukarkku. Lähde oli aina reunojaan myöden täynnä vettä. Silloin kun tulini tuntemaan tämän Minnen mamman, hän oli lapseton leski. Hän viljeli neljää sarkaa. Yhdessä oli aina perunaa, toisissa kasvoi viljaa. Isä ajoi hevosella perunamaan vaot ja multasi ne silloin kun omansakin. Minulla oli semmoinen homma, että kun meni multakokare perunavarren päälle, otin sen pois, etteivät varret kaatuneet. Sitten mamma keitti kahvia isälle, kastettava oli kuivaa korppua. Niin kauan kuin isä joi kahvia, minä seisoin ovi-pielessä. Sen jälkeen kun isä oli juonut, minä sain oman korpun. Voi, kuinka se maistui lapsen suussa hyvältä!

Ihmiset muistivat mammaa syys-teurastuksen aikaan ja toivat hänelle lihalämpimäisiä, jotka hän suolasi talveksi; niistä sai perunankastiketta. Lisää elantoa Estermanska sai itselleen, kun hän talvikauden kehräsi ihmisille villoista ja pellavista lankoja. Hän oli oikein hyvän kehrääjän maineessa. Taloselta, Sariolasta ja pikkupappilasta pastori Tasangon aikana tuotiin hänelle kehrättävää. Kerran oli Talosen pellavat vähän epäonnistuneet, mutta mamma kehräsi ne kuitenkin. Talosen Martta-emäntä kutoi niistä saliin ikkunaver-

Muistoja evakkomatkasta

kautta. Vaunussa oli aikamoinen säpinä. Vanhusten ja aikuisten lisänä oli 25 lasta. Nuorin lapsista oli kaksiviikkoinen naapurin Hannu. Juna pysähteli asemille ja vaunuumme saimme ruokaa omien eväiden lisäksi. Meille ei sanottu, kauanko juna seisoo, joten ei oikein uskallettu kauaksi vaunusta lähteä.

Kommelluksiakin sattui. Ylimmälle laverille autettiin iäkäs Riittamummo, kun ylempänä oli lämpimämpää. Mummolle tuli se isompi hätä. Juna kulki täyttä vauhtia ja tilaa oli vähän. Laverin kohdalla oli seinässä luukku, joka avattiin. Mummo työnsi luukusta ahterinsa ulos ja hätä hellitti. Sitten tuli ongelma. Ah- taassa asennossa mummon pylly juutui luukkuun ja meinasi pakkasviimassa paleltua. Operaatiota ei mummo uusiut. Kerran taas junan pysähtyessä asemalle ovea raotitettiin kymmenkunta senttiä. Vanha vaari päätti raon kautta lieventää pienempää hätäänsä. Ajoitus oli sopiva: vaarin vesisuihku ja asemamiehen naama kohtasivat oven raossa. Ulkoa kuului karmeaa kirosia ja vaari lysähti halkokasalle istumaan. Vettä koetettiin hakea, kun juna pysähtyi. Seurasin kun naapurin vaunun Antti-poika kurkotti vesiämpäriä vaunuun. Juna nykäisi ja vesi kaatui Antin niskaan.

Kolmen vuorokauden kuluttua meitä purkautui tosi likainen ja väsynytkin porukka Kurikan asemalle. Äitini takki oli oksennuksen tahraama. Saimme asemalta hevoskyydin. Oli ilta ja äiti kysyi kyytimieheltä, mihin meitä viedään. Vastaus oli: emmä tiedä. Ensimmäinen pysähdys oli Luovankylän kansakoulu. Ohjeita saatuaan mies ilmoitti vievänsä meidät Oppaan kansakoululle. Koulun edessä reessä kuulumme, kun opettaja sanoi miehelle, että meillä on jo evakkoja, mutta ei näitä yön selkäänkään voi lähettää. Koulun opettajina olivat sisarukset Aino ja Sai-

Sotilaat ja lotat olivat auttamassa junan lastausta. Kuva: Antti Henttosen kirjasta *Muistojen kaunis Karjala*.

ma Saarinen. Aino antoi asuntonsa meidän kahden perheen asuttavaksi. Toinen perhe muutti myöhemmin

Teuvalle. Meistä tuli opettajien kanssa elinikäiset ystävät. Evakkomatka on nyt vain muistot jäljellä.

Pyykkiä huuhtomassa konekivääritulussa

Olimme eräänä päivänä kesäkuun puolivälissä -44 veljeni vaimon Aunen kanssa pesseet pyykkiä ja lähdimme illansuussa Kiimajärvelle 3 km:n päähän huuhtomaan niitä. Pyykkikorit ja saavi hevoskärrtiin ja matkaan. Olimme saaneet kertaalleen huuhdottua pyykit laiturin päähän valumaan, kun alkoi Kiviniemen suunnasta kuulua pommitusta. Pian kaksi pommikoneetta kaarsi järven yllä. Ne huomasivat meidät. "Taidamme olla vielä ihmeessä", sanoi Aune. Kuului jälleen pommitusta ja lähestyvien koneitten ääni. Juoksimme kiireesti rannalla olevan saunan taakse piiloon. Nurkan takaa katselimme, kuinka koneet kiertelivät järven yllä, siivet melkein vettä hipoen. Ryssät ampuivat konekivääreillä niin että vesi pärskyi. "Jäi tuo hevonen tuohon näkyvälle paikalle, ampuvat sen vielä seulaksi. Miten pääsemme täältä pois?" ihmetteli Aune. Kun koneet vihdoinkin nousivat ilmaan lentäen kauemmas juoksi Aune irrottamaan hevosen puusta. Kun hän oli päässyt hevosen kanssa rantapusikkoon, olivat koneet jo kolmannen kerran järven yllä, lentäen taas aivan veden rajassa. Mutta nyt kun eivät enää nähneet hevosta eivätkä pyykkäreitä, ne poistuivat muutaman kierroksen jälkeen.

Jatkoimme pyykin huuhdontaa. Kotona levitimme väriä päästävät vaatteet narulle mutta sota-aikaista paperinarua kun se oli, niin tuohan katkesi – harmi. Levitimme pyykin sitten pellon reunaan puhtaalle heinänurmelle. Seuraavana aamuna lensi idän suunnasta yksinäinen kone ja pyykkien ylle päästyä ampui koneki-

väärisuihkun. "No nyt hyö kehnolaiset, eile ko ei mahtaneet meille mitään, ovat taas siinä", sanoi Aune. Tämä kone ei sentään palannut, joten vaatteet saivat kuivua rauhassa. Tämä jäikin sitten viimeiseksi pyykipäiväksi syntymäkodissa; viikonloppulla tuli evakkoon lähtö.

Kiimajärvi oikealla näkyvän niemen edessä, Kinnarin rannalla, huuhdelimme pyykkiä kesäkuussa -44.

Kesällä -94 pyhäjärveläissyntyinen mies huuhtoi kasvonsa entisellä kotirannallaan ja laushti: "Mie pesin pörstään oikein kotijärven veel."

Alangon niityt, jossa sotavanki Vasili oli pyrkimässä kylvöksiä toukokuulla 1944. Kiimajärvi näkyä takana.

Väärää troppia

Olimme saaneet vuoden 1941 takaisin paluun jälkeen Karjalaan asua melko rauhassa kotipitäjässäni Pyhäjärvellä, Laatokan rantakylää lukuunottamatta.

Mutta keväällä 1944 venäläiset ulottivat lentonsa pitäjän eri puolille ja ampuivat konekiväärillä kaikkia

että minä niin vanha olen", vastasi Toivonen. "Siellä oli kirkkoherranvirastossa sellaisia tirskeviä tyttöjä, kun minä muuttokirjoja hain ja ne sotkivat minun syntymäaikani. Hän kertoi myös tavanneensa tarkastajan kesällä ja tämä oli sanonut, että ole sinä vaan edelleen opettajana. Se oli surullinen päivä kun tarkastajalta tuli vihainen kirje ja määräys, että opettajan paikka on laitettava välittömästi auki. Vuoden loppuun hän sai olla ja sitten tuli uusi opettaja.

Juhani Toivonen ei hyväksynyt kerjäämistä eikä keräyksiä. Kirkon kolehtiinkaan hän ei antanut mitään. Raha piti ansaita työllä ja siksi hän ei suostunut vastaanottamaan opettajaneläkettä eikä kansaneläkettä. Hän oli aikoinaan hankkinut itselleen pienen mökin läheltä koulua ja asui siellä Taru-koiransa kanssa. Elantonsa eteen hän teki töitä kylän taloissa ja kävi metsätyöissä kunnan metsässä. Jos joku puhutteli opettajaksi, vastasi Toivonen: "En minä oie opettaja, minä olen metsätyömies."

Ikä alkoi kuitenkin painaa ja yksin eläminen tuli entistä vaikeammaksi. Naapurit ja kyläläiset auttoivat, mutta lopulta oli pakkomuutto vanhainkotiin. Väkisin hänet piti sinne viedä, mutta kun vanhainkodissa oli harmoni, jota sai soittaa, alkoi elämä muuttua valoisammaksi. Lääkärissä tai sairaalassa hän oli tuskin koko ikänään ollut. Ulla Hammaren muistaa runon, jonka Toivonen oli metsätöitä tehdessään kirjoittanut: "Näin minä kerran kuolla tahdon, tuulen soittaessa hiljaa." Sinne metsään hän halusi kuolla, mutta sairaalan sänkyyn hän kuoli 85-vuotiaana vuonna 1975. Toivonen haudattiin syntymäpitäjäänsä Orimattilaan.

Pieni jouluenkeli

Oli eräs varhaislapsuuteni jouluaamu, kun äitini herätteli meitä lapsiaan joulukuusen vierelle, jossa oli pikkusiskomme vauvankoppa pöydällä. Kynttilät paloivat kuusessa ja loivat hämyisen valon ja joulurauhan tuntua tupaan. Hilla-vauvan punaiset posket ja siniset silmät loistivat kilpaa kuusen kynttilöiden kanssa. Muistan, kuinka äitini laittoi sokerivettä pikkusiskon huulille. Imenä hän ei enää jaksanut, mutta sokerivesi kostutti kuivaa suuta. Kova kuume oli vienyt voimat niin, ettei hän jaksanut edes itkeä. Hilla oli oikein ihana ja kiltti vauva: hän oli meille kuin jouluenkeli. Siinä me seurasimme hänen tähtisilmien loistetta – äiti, isä ja me isommat siskot – kunnes nuo tähtisilmät tuijottivat kohti kuusen kynttilää.

Äitini alkoi hiljaa hyräillä laulua, joka meille lapsillekin oli hyvin tuttu ja rakas: "Maankorvessa kulkevi lapsosen tie hänt ihana enkeli kotihin vie", johon me kaikki yhdyimme. Äiti painoi hellästi pikkusiskon silmäluomet kiinni. Me luulimme ensin, että hän nukkuu, mutta äiti kertoi meille, että Hilla-sisko pääsi jouluksi Taivaan Kotiin ja hänestä tuli meille oma jouluenkeli.

Tapauksia sota-ajalta

Kun olin sellainen 15:n paikkeilla oleva koulutyttö, en oikeastaan kiinnittänyt huomiota paljon muuhun kuin niihin omiin askaruksiini ja tyttöystäviini puhumattakaan edessä olevaan elämäni. Vähiten ajattelin sitä omaa elämänkumppania, jonka kautta tulevaisuus voisi mennä takalaelleen tai sitten oikealle uomalleen.

Muuten leikimme iloisiin kaikenlaista. Meitä nuoria oli perheessä kaksi tyttöä ja poika, olimme 15-19-vuotiaita.

Kerrankin leikimme sokkoa, niin että peitimme ikkunat, että tuli pimeä (leikin aikana oli päivä). Olimme nuoret silloin keskenämme. Ollessamme parhaassa leikinhuumassa tuotiin tieto, että saman perheen rintamalla ollut poika oli kaatunut taisteluissa. Se kyllä hiljensi leikit. Muuten samana päivänä oli talon emäntä asioilla kirkonkylässä, jonne oli kymmen kilometrin matka meiltä. Hän oli seisonut siellä jossain talon seinustalla kauhuissaan kun lähistölle oli juuri osunut pommia. Olivat ikkunat tärisneet ja maa oli tömissyt. Häneen ei sentään osunut. Se oli varmaan kova päivä hänelle vanhalle äidille, kun sitten vielä hänen kotiin palattuun kerroimme, että hänen rintamalla ollut poikansa oli kuollut.

Nuori ikäni vaikutti siinäkin, että en tapausta sen kummemmin noteerannut.

Kerran taas, kun olin nukkumaan hankkeissa, niin ulko-oveen jyskytettiin. Pussipimeää kun oli, kävivät valtiovalan taholta tarkistelemassa, ettei saanut mitään valoa näkyä, jotta vihollinen ei olisi löytänyt pommituskohteita. Minulta oli näkynyt valovieru ikkunasta, ja se piti peittää. Miehet saivat minut vähän järkyttymään, kun myöhään pimeällä olivat oven takana. Luulin heidän vihollisia olevan.

Koska asuin silloin sota-aikana hyvin metsäisellä seudulla ja kaupunkiin oli kymmeniä kilometrejä, oli asuinpaikka vihollisen pommituksiin

nähdessä turvallinen, koska vihollinen yleisesti tähtäsi asuinalueksiin.

Meillekin yritti kovasti tulla pommituksia pakoon vuokralle yksi eläkeläispariskunta kaupungista.

Vieläkin sitä lihavaa mummoa ihmettelin, että kuinka he ylipäättään saattoivat meille tosissaan yrittää asumaan, vaikka meillä oli vain kaksi huonetta ja neljän hengen perhe. Tämä mummo oli niin tosissaan, että hän jollain tavoin hiekeytyi, kun huomasi, ettei pääse meille vuokralle. Hänellä oli kyllä ihan mahdottomasti vaatteita yllään, ja kun hän siinä puhui ja puhui kuin Ruunepäri, niin hän aina vähitellen ajoi pöydälle vaatteita yltään, niin että pöydällä oli lopulta suuri röykkiö puseroita ja takkeja. Oli hänellä silti vielä vaatteita yllään ihan normaalisti. Jälkeenpäin kun pariskunta oli lähtenyt meiltä, me nuoret kun olimme tavallaan asioista ulkona, nauroimme hänen hirveää vaatteiltaan paljoutta ja annoimme mummulle nimeksi hikoo-va nainen. Ei me hänen sodan ja pommitusten pelkoaan ymmärretty.

Sitä samaa asuinpaikan sijaintia muuten käyttivät eräät puolivieraat naishenkilötkin hyväkseen. He oleskelivat meillä joitain viikkoja ja olivat muuten ihan hienosävyisesti: hyvitivät asumisensa ja olivat erittäin sopeutuvaisia ja ystävällisiä. - Olikohan sitten sotatilanne vähän rauhoittunut, kun nuorempi niistä naisista tuli taas Helsingistä meille, lämmitti meidän saunaa, joka oli 200-300 m:n päässä asunnosta, ihan metsässä. Hänellä oli samalla tarkoitus kaivaa saunan läheltä metsämaastosta lasipurkissa tallessa olleet arvoesineet, jotka hän oli joskus monta kuukautta sitten sinne kätkenyt niin salaa, että me talon ihmiset emme asiasta mitään tienneet. Ne olivat siellä siksi, että jos heidän kaupunginkodin olisi käynyt huonosti pommituksissa, niin arvoesineet olivat siellä metsässä turvassa.

Hänen piti ne myös salaa sieltä ottaa, mutta maa oli jäässä, lasipurk-

että hänen ensimmäisissä joulujuhlissaan Juhani Toivonen puhui helle-nistisestä sivistyksestä: ”Ja se esitelmä oli pitkä. Myös runot kuuluivat ohjelmaan ja niiden esittäminen oli varsinaista taidetta. Jussi pyrähteli ensin edestakaisin näyttämöllä paikkaa etsien, otti sitten uljaan asennon ja etsi katseellaan kiintopistettä jostain kaukaisuudesta... ja sitten sitä alkoi tulla, Eino Leinoakin vaikka miten pitkään. Myöhemmin illalla alkoivat joululeikit ja kaikilla oli hauskaa, kun menttiin hiki päässä Hans-vili-viliä. Joskus jatkettiin joululeikkejä vielä seuraavanakin iltana.”

Jussi sanoi monta kertaa, että hän ei ole mikään laumaihminen. ”Mä

kuulun tuonne sinitähtehen”, hän lausui ja tunsu, että oli vieras tavalliseen arkiseen elämään. Kerran koululle tuli tarkastaja Nurmi, joka oli kiivas ja tulinen mies. Kun hän näki Toivosen arkistokaapin, joka oli latista kattoon ulottuva pino kirjoja, alkoi hirmuinen meteli. Tarkastaja lähti suuttuneena, mutta ei siitä sen pahempaa seurannut. Samalla tavalla kävi, kun koululle saapui kirjastojen tarkastaja Sarkola. Jussi hoiti kirjastoa ja oli mm. paperoinut ruskealla voimapaperilla kaikki lainakirjat. Mitään lainauspäiväkirjaa tai lainaajaluetteloa ei ollut, vaan pienille paperilapuille oli kirjoitettu kuka oli miten monta kirjaa vienyt. Kirjastonhoitajalle maksettiin

palkka kerran vuodessa ja tällä rahalla Toivonen kävi ostamassa Helsingistä Menekikirjasta nipun kirjoja kirjastoon. Eikä kirjastoon juuri muita uusia kirjoja hankittukaan.

Kylälaisten suhtautuminen opettaja Toivoseen oli suurimmalta osin hymyillen hyväksymistä. Häneen oli vuosikymmenien aikana totuttu, eivätkä lapsetkaan olleet vanhalle miehelle ilkeitä. Eläkkeelle jääminen opettajan työstä oli todella vaikea paikka. Ulla Hammaren muistaa, miten se oli vaikeaa myös johtokunnalle, joka ei ollut halukas anomaan hänelle jatkoaikaa. Joku sitten rohkeni kysyä, että jääkö opettaja nyt eläkkeelle, kun täyttää 67 vuotta. ”Eihän se pidä ollenkaan paikkaansa,

liikkuvia – niin kaksi- kuin nelijalkaisia.

Eräänä tällaisena päivänä oli meillä toista vuotta maataloustöissä käynyt sotavanki niityllä parin kilometrin päässä jyräämässä viimeisiä kevättylvöksiä. Hän tuli hieman aikaisemmin töistä pois, huolehti kyllä hevosen laitumelle, mutta oli oikeassa lähteä leirille. Äitini sanoi, että Vasilin täytyy nyt odotella vähän aikaa kun ruoka ei ole vielä valmista. ”Niet, niet”, sanoi Vasili. ”Mutta et-hän vain ole sairas, kun olet noin kalpea. Odota kun annan sinulle kamferintippoja.” Äiti otti pullon kiireesti hyllyltä, tiputti siitä lasiin maidon joukkoon ja ojensi Vasilille, joka joi vastahakoisesti. ”Juo, juo niin olet huomenna ihan terve”, äiti sanoi. Vasilin lähdettyä äitini laittaessaan pulloa takaisin hyllylle rupesi siunailemaan: ”Mitä minä nyt olen tehnyt! Jos Vasili ei ollut sairas, niin kyllä varmasti tulee. Miksen katsonut, mitä pullon kyljessä luki.” Siinä luki vety-superoksidia.

Vasili ei ilmestynyt seuraavana päivänä, kolmantena kyllä. Eihän sitä kommentoitu enempää kielivaikeuksien takia sillä kertaa. Muutaman päivän kuluttua naapurin isäntä poikkesi kylään kertoen olleensa kyseisenä päivänä palaamassa järveltä. Kun kävelin niittytiellä venäläiset kiertelivät niityn yllä ampuen konekiväärillä ja tien vierellä pajupuskassa oli teidän vanki piilossa. Sanoin hänelle: ”Tule pois piilosta, omat tavaritsisihan ne ovat kun lentelee, eivät ne sinua ammu.” Vankileirin vartija taas kertoi Vasilin leirillä pesseen ja kuivatelleen vaatteitaan, jotka olivat likaan-tuneet vatsan mentyä löysäksi.

Kumpi mahtoi olla suurempi vatsan sekoittaja – pelko niityllä, vai äitini antama troppi – se jäi arvoitukseksi.

”Vaikka olisi lattiat kullasta ja katto hopeasta, niin ei se opetustaitoa paranna”, sanoi Juhani Toivonen, kun johtokunta koululle vesijohtoa hankki. Keltiäisten koulun opettajat Ulla Hammaren ja Juhani Toivonen oppilaineen 1950-luvun puolivälissä.

Kuva: Ulla Hammarenin kokoelmista.

Juhani Toivonen – opettaja ja runoilija

ki särkyi ja hän sai lasista viillon käteensä. Siinä me vasta ymmärsimme, että onko meidän saunan nurkalla ollut aarrevarasto. Siellä oli monenlaista kultaa ja jalokiviä. Nämä naiset olivat meillä esiintyneet hyvin vaatimattomasti. Tämän arvoesine-kätkön jälkeen kyllä huomasimme, että varallisuutta heillä kyllä oli.

On sellainenkin romantiikan sekasotku jollain tavalla huvittavaa jälkeinpäin ajatella, kun tyttö joka oli noin yhdeksäntoista, kirjoitteli sotatepoille kirjeitä, niin sanottuja rakkauskirjeitä. Sinänsä asia oli aivan luonnollista ja sotatepoille rintamilla ehkä jotain viihdettäkään. Silti se touhu vaan oli niin huvittavaa, kun näin jälkeinpäin niitä aikoja ajattelee. Kävi nimittäin niin, että tämän yhdeksäntoistavuotiaan tytön tuleva aviomies leikki sota-aikana vielä pikupokien leikkejä. Tyttö nimittäin avioitui itseään nuoremman miehen kanssa.

Minä kohdaltani pidin sellaisia rakkauskirjeitä ihan hupsuina - nau-

rettavina silloin, enkä nähnyt minäkäänlaista järkeä kirjoittaa nyt muka rakkauskirjeitä, kun olin vielä nuori ja kehittymätön.

Enhän minä sota-aikana voinut tietää, että minun tuleva mieheni oli silloin juuri rintamalla, koska hän on minua neljä vuotta vanhempi. Olsivatkohan ne rakkauskirjeet ehkä minulta olleet paikallaan, näin jälkeinpäin ajatellen, että nuori rintamasotilas olisi saanut kirjeitä työtöitäkin, ettei pelkästään äidiltään.

Olin varmaan sopivan nuori sota-aikana, koska muistan kaikki vain kevyeltä puolelta, kun mikään ei tunnut vakavalta, vaikka koulunkäytin välillä keskeytettiin.

Järki ja kypsyys puuttuivat siinä iässä: en murehtinut taloudellisia ongelmia sen paremmin kuin omaa tulevaa elämäkumppania, oliko hän rintamalla vai kotileikeissä.

Se oli onnea, että ne kovat ajat olin niin nuori kuin olin, etteivät huolet painaneet.

Tässä rakennuksessa asui sota-aikana vanhan somerolaisen savenvälajan Kustaa Roosin leski Irene Roos nuorimmaisten lastensa kanssa sekä tämän kirjoittaja. Olin ollut pienestä saakka isoäitini hoidossa. Hänen kolme poikaansa oli rintamalla ja neljäs oli muuten asepalvelustaan suorittamassa; nuorin, viides poika oli täällä talossa, joka sijaitsee syväällä metsässä Siuntion pitäjän Gammelbyssä. Mosabacka on talon nimi.

Silloin kun mää olin kakara, oli sota ja pula-aika. Kyl mää muistan kun meittii opetettiin Ollilan koulus menemään riukun airan takan mettään piiloon, kun Joensuusa annettiin ilmahälytys. Ei meitin kyl tarvinnu sinne mennä, mut kyl sitä kovin harjoteltiin. Joka luakal oli oma paikkas, ettei olis tullu sekasotkuu. Ei meitin kakarain miälest siin soras ollu oikein kamalaa muuta kun se et vanhemmat usein parkus, ainakin äiti toisten naisten kans. Ja kun sota loppus, niin sillon mei paruttiin kaikki, kun olttiin meijän tuvas kuuntelemas rauhaneto ratiost.

Niin kyl mul sillon oli ikävä kun eno kaatus. Sihen aikaan rukkoiltiin joka talos ja kaikki kävevät kirkoskin rukkoilemas. Mut sihen aikaan meitil kakaroil oli oikiastas hauskaa, kun tuli niin paljon leikkikaveri. Mää muistan kun Kankäsen perhe tuli ensteks meilä. Mei mentiin tiätystäs kohta hakemaan Kaukoo leikkimään. En muista olik Kaukon kenkät kuluneet matkal vai mitä varten se kysys mult, et "onks teil monoloi" ja mää ihmettelemään et mitä simmotet monolot oikein on. Kyl se Kauko suamee puhus, mut oli se mun miälestäin niin kummallisen outoo. Kai sekin asja sit selvis, kun lapset on niin rohkjoi puhumaan.

Muuten meillä pirettiin simmost naisten tyätuppaa sillon soran aikaan. Oli äitin kankaspuut ja kai Rotoltkin saatiin puut lainaks. Meilä oli nääs tyhjä mummulan sali, kun mummu kuali juur ennen sottaa. Siäl oli piäni uuni vaan, mut kyl oli lämmint, kun oli paljon naisii kutomas sukkii ja kintai ja kankaspuisa mitä millonkin. Äiti piti siin viäres piänes kamaris Vappaahuallon vaatevarastoo, kun amerikkalaiset lähettivät vanhoi vaatteitas ja lankas loppuis tänne annettavaks karjalaisil.

Kerran oli ankara sanominen, kun

Juhani Toivonen tuli Keltiäisten koulun opettajaksi vuonna 1926. Samana vuonna aloitti Vilho Ahola koulun oppilaana ensimmäisellä luokalla.

"Raotin vähän tampurin ovea ja näin miten opettaja soitti luokassa harmonia. Se oli ensimmäinen kerta kun näin Toivosen. Saman näköisenä hän sitten pysyi koko ikänsä", muistelee Ahola.

Juho Edvard Toivonen oli syntynyt Orimattilassa 1890. Keltiäisten koulun opettajana hän toimi 31 vuotta. Toivonen oli värikäs persoona ja suuri taiteen ystävä. Runous, kirjallisuus ja musiikki olivat hänen suuri intohimonsa. Kerrotaan, että hän olisi opiskellut teatterialaa ennen opettajaksi ryhtymistään.

Vilho Ahola muistelee, ettei Toivonen ollut mikään vaativa opettaja. Jos annettu oppi ei mennyt perille, oli hänellä tapana sanoa: "Mitä minä lölynlyömälle mitään mahdan." Jos tarvittiin kovempia otteita, hän otti niskasta kiinni ja löi karttakepillä kintuille ja sanoi: "Vieläkö Sinä roikki kenuat." Kurittomia pantiin myös pimeään siivousskomeroon ja sinne he saattoivat unohtua pitkäksi aikaa. Kerran koko luokka jäi jälki-istuntoon ja lauloi iltapimeään asti "Kukko se hyppii varpaillansa".

Juho Sirro oli kaksi vuotta Toivosen oppilaana ja muistelee: "Poikien käsityönopettajana hän oli hyvä, mutta laskennon opettajana huono. Onneksi tyttöillä oli käsityönopettajana Aili Härme, joka sitten opetti meitäkin laskemaan. Aamulla meni yleensä ensimmäinen tunti siihen, kun hän kertoi omia juttujaan. Kerrankin saimme odottaa koko maanantaipäivän, kun hän oli pudonnut Orimattilasta kävellessään järven jäihin".

Erityisesti koulun joulujuhlat ja leikit ovat jääneet Vilho Aholan mieleen. Oli sellainenkin leikki, jossa kaksi oppilasta oli kontallaan lattial-

la päät vastakkain ja sanottiin: "Tässä on kaksi härkää ja maa on vähän märkää. Ensin ne alkaa mörrätä ja sitten ne alkaa puskea, mäy, mäy mäy." Ja sitten puskettiin.

Toivonen oli hyvä lausumaan runoja ja hän esiintyi mielellään. Bravourirunoja olivat Hapan silli, Korven poika ja Mirri sairastaa. Mirri-runo päättyi sanoihin: "Vihdoin isän tovelihin Mirri löysi tien." Hän oli myös innokas kävelijä ja kun kysyttiin, mihin opettaja on menossa, kuului vastaus: "Torrolle, Torrolle." Toi hän kerran yhden naisenkin koululle, liekö ollut morsian vai vaimo, mutta se otettiin vähän oudoksi, kun hän tönkesi naisensa saunaan yöksi ja meni itse Seppälään.

Hilkka Ritala oli ylioppilaaksi valmistuttuaan sijaisopettajana Oinasjärven koulussa vuosina 1934-35. Juhani Toivonen kävi opettamassa pojille käsitöitä ja piti tunteja jatkokurssilaisille. Tunnit pidettiin sen jälkeen kun koulupäivä oli Keltiäisissä päättynyt. Oinasjärven koulun pojat odottivat rappusilla istuen Toivosen ilmestymistä Rauhanhankkion suuralle, joka on noin kilometrin tieosuus ennen koulua. "Nyt Jussi loikkii jo", muistaa Hilkka Ritala poikien huutaneen kun näkivät opettajan saapuvan. Jatkokurssin tunnit päättyivät vasta illalla ja Ritalan opettajaperhe kutsui Toivosen yleensä kotiinsa syömään. "Muistan sellaisen tapahtuman, kun meillä oli teurastettu sika ja tehty verimakkaroi. Koti-apulaisemme oli nostonut vadillisen lämpimiä makkaroita pöydälle Toivosen ja isäni eteen. Ilta kului miesten keskustellessa ja puolen yön aikoihin oli vati tyhjä. Ruoka ja pitkät keskustelut olivat hänelle mieluisia. Kauramässä hän kävi ohjaamassa suojeluskunnan ja lottien näytelmiä ja lausui pyydettyä runoja. Jos yleisö taputti hänet uudelleen lavalle, oli ylimääräinen runo aina "Oi jos oma kultaseni oisit sokerpala."

Ulla Hammaren tuli Keltiäisten koulun opettajaksi vuonna 1952 ja Toivonen joutui jättämään opettajan virkansa vuonna 1957. "Kuusi vuotta me opetimme yhdessä. Juho käytti itsestään nimeä Juhani tai Jussi ilmeisesti Aleksis Kiven Seitsemän veljeksien innoittamana. Elämänvaiheistaan hän kertoi, että hänellä on ollut monta morsianta ja ne on kaikki olleet muusain armoitettuja kylän kaunottaria. Avioliitto ei kuitenkaan onnistunut, koska hän ei ollut laumaiminen. Avioliitto, josta oli tytärkin, oli päättynyt eroon. Oppikirjoja ei koulun yläluokkalaisille hankittu vaan Toivonen käytti opetuksessaan koulun keittäjän tyttärien keskikoulun oppikirjoja", muistelee Ulla Hammaren. "Kyllä niillä nyt pitäisi olla keskikoulun tiedot päässään", hänellä oli tapana sanoa.

Yhden kerran Ulla Hammaren muistaa saaneensa Toivoselta pauhua: "Oli toukokuun viimeiset päivät menossa kun menin sanomaan, että kohta koulukin loppuu. Toivonen tuoitui ja sanoi, että laiskat ne on, jotka toukokuussa lopettaa. 'Meillä on vielä käsityöt kesken ja biologias-ta nilviäiset käsittelemättä', ja niin yläkoulun oppilaat tulivat vielä muutamaksi ylimääräiseksi päiväksi kouluun kesäkuun puolella. Ei Jussi opetussuunnitelmista ja lukujärjestyksistä niin piitannut. Timperin pontevat kaksostytöt tykkäsivät kovin piirtämisestä ja kysyivät opettajaltaan, onko tänään piirustusta. Toivonen vastasi, että ei tänään lukujärjestyksen mukaan ole, mutta kun tytöt aikansa suostuttelivat, niin lukujärjestykseen tehtiin muutos ja piirustusta oli".

Opettaja Toivosen kouluasuna oli yleensä ruskeat tai siniset haalarit, mutta joulujuhlaan hän pukeutui aina frakkiin. Joulujuhla oli tapahtuma, joka kokosi suuren yleisömäärän koululle. Ohjelmaan kuului mm. juhlaesitelmä. Ulla Hammaren muistaa,

toimiinsa kuului kunnon ylläpitämiseksi kävelyretki, jonka pituus ja suunta määräytyivät hänelle ominaisella kekseliäisyydellä. Hän nimittäin käveli läheiselle linja-autoasemalle, astui johonkin paikalla olleeseen linja-autoon, kaivoi taskun pohjalta kaikki irtorahat ja pyysi viemään niin

pitkälle kuin rahoilla pääsi. Kun taskut olivat tyhjät, oli pakko tulla kävellen kotiin. Kunto pysyi terässä.

August Jutila saavutti maisen vaelluksensa pään 85-vuotiaana 2.7.1972. Hänet on aviopuolisoinen kätetty Someron hautausmaan mul-
taan.

Kirjoittajat ovat August Jutilan Somerolla syntynyt nuorempi tytär miehineen Tuusulasta. He toimittivat myös tässä kirjoituksessa julkaistut kuvat, jotka he lahjoittavat Somero-Seuralle.

Someron kunnan ns. pitkävaltuusto (1936-45). Edessä vas. Kalle Mattila, Uuno Aaltonen, valtuuston puheenjohtaja Antti Kaapo, August Jutila, Lyyli Toivonen, Erkki Suutela. Takana vas. Tuntematon, August Ahonen, Kalle Korpiseppälä, Aaron Nieminen, Juho Edel, Oskari Tuomola, Frans Lindroos, Jalmari Saneri, Dominicus Manni, Herman Jakala, Akseli Hairo, Yrjö Kaurala, Kalle Aalto, Aarne Juote, Toivo Soini ja Vihtori Kylämäki.

MARJA NÄYKKI

Muistoja sota-ajalta

yks täti sanos, ettei hän ol saanu vil-
lalakkii, kun papereisiin oli niin kir-
jotettu. Äiti oli pahoillas ja ihmetteli
et kuinkas niin oli voinu käyrä, kun
sit vasta toisel päiväl huomaa, et se
täti oli saanukin villatakin, kun oli
vaan t-viiva jääny poies. Ei siäl juur
riitaa ollu. Mää tykkäsin käyrä siäl
kattomas niit tätti ja mummui. Ker-
ran kun mää tulin koulust, net tätti
sanos et nythä sie tyttö käyt hakemas
meil sen vokin tuolt tallivintist. Net
sanos, et joku on sen juur sinne tu-
anu ja mää ihmettelemään, et min-
kä? No vokka, vokka et sie nyt ym-
männä, se tällaine näi, ne näyttivät
kärelläs pyärivää, enkä mää ymmär-
täny, ennen kun menin äitilt kysy-
mään. Se tiäsi kun se oli ollu Sakko-
las karjakkona nuarena. Ja tätti saje
vokkis, se oli rukki.

Se oli kans yks surkja päivä, kun
Iivosen perhe oli menos johonkin, en
mää tiärä mihen, mut niitten autoon
tuli ehtoon erel joku vika, ja lehmät
olis paleltunnu, jos ei niit olis tuatu
meijän navettaan. Anja jäi meilä yäks
ja seuraavaks päiväks ja se oli mun
miälestäin hauskaa. Mei leikittiin
koko ajan lastenkamarin akkunan
alla, kun oli kaunis kevväinen päivä.
Ne Iivoset oli sit meilä ussemman
vuaren ennenkun saivat oman korin
Kivistöst Koistuhurast. Kyl niittenkin
nuarten kans monta hauskaa pirettiin.
Aarne nyppää viäläkin muu tu-
kast kun tavataan, niinkun sillon
nuarena.

Viimiset karjalaiset oli Seppäsi.
Kaija oli juur samanikänen kun mää-
kin. Sillon oli kylmä mut lumetoin
joulu, ja mei päätettiin et mennään
kärryil kirkkoon. Mei oltiin Kaijan
kans ensin aamul aikasin lypsämäs ja
Laimi oli ajanu miähet ylös hevost
valjastammaan. Ja niin mentiin kirk-
koon et kolina vaan kuulus. En muis-
ta, oliko kilpa-ajajii ollenkan sinä jou-
lun.

Kerran mää muistan kun sota oli

Pöhön perhe: edessä isä, äiti ja Gennadi-poika sekä isän sisar, takana Senja ja Amalia.

ollu jo muutaman vuaren, niin et
kaikki kynttilät oli loppuneet. Isä
pani yhren lampaan teuraaks ja otti
siit sitä rasvaa mitä sanotaan taliks.
Sit se opetti meittii tekemään kalas-
tajalankast – se ei sillon ollu yhtä
kovvaa kun se on nyt – pätkii, josa
oli lenkki toises pääsä mihen pantiin
puutikku. Sihen tikkuun sai panna
usevammankin lenkin, sit kun net oli
ensimäisen kerran kastettu kuumaan
rasvaan. Se rasva tai tali pirettiin kuu-
mana niin, et sikalan paras keitettiin
vettä ja sitä pantiin maitotonkaan
melkein täyteen ja tuatiin käsikärryil
saunatuppaan. Rasva kuunnennettiin
saunatuvan hellan päällä kuumaks ja
sit se pantiin tonkaan kuumen veten
päälä. Siin mei kakarat sit juastiin
erestakasin tonkan ja leipävirtaan

vällii. Leipävirtai oli nääs kaks pan-
tu tualein selkänojain päälä seinän
viäre. Meitin miälest oli hauska
tehrä niit kynttilöi, kun nähtiin niit-
ten vähitellen paksunevan. Mut sit oli
mukavaa kun mää sain viärä joulu-
pakettei äitin ja isän kummilapsil ja
vanhoil. Roton vanhanemännän rus-
kiat silmät mää muistan ain, kun se
ihmetteli et viäläks saa oikein joulu-
kynttilänkin.

Meilä oli jouluna ain paljon väk-
kee, kun oli niit karjalaisii, oli Hel-
sinkin pakolaisii ja oli viäl inkeriläi-
siikin. Ruakapöytä oli ahras, mut
sopu anto tillaa ja oli juhlallist, kun
veisattiin Enkeli taivaan ennen kun
ruvettiin syämään ja lapset luki
ruakarukouksen.

Suomi 80-vuotias

En todellakaan muista kaikkia vuosia – kuinka voisinkaan muistaa, olenhan vasta 75-vuotias. Siitä ajasta, jota en muista, olen kuullut vanhemmiltani, esim. vapaussodan ajalta. Kaikki sen sodan kauhut olen kuullut niin hyvin, että joskus luulen olleeni siellä mukana.

Nämä myöhäisempien sotien kauhut ja surkeudet olen ollut henkilökohtaisesti kokemassa. Mainitsematta erikseen ja yksilöimättä monia hengenvaarallisia tilanteita totean, että monista vaaroista Jumala on varjellut meitä, jotka jäimme henkiin. Sanotaan, että hävisimme sodan. Paljon menetimme kaatuneina ja taloudellisesti, mutta itsenäisyytemme säilytimme – se on tärkeintä!

Pystyimme nostamaan ja kehittämään talouttamme sodan jälkeen so-

takorvauksien ja jälleenrakentamisen rinnalla. Mistä tämä johtui? Se johtui kansan luottamuksesta Jumalaan ja hallituksen luottamuksellisesta toiminnasta, mikä sai kansan uskomaan tulevaisuuteen ja yhä vahvemmin Jumalaan.

Silloiset hallitukset paransivat lapsiperheiden asemaa, niin kuin myös vanhusten ja sairaiden sen aikaisten voimavarojen mukaan. Nykyisinkin ilmoitetaan päivittäin, kuinka kansantulomme on vahvassa nousussa. On uskomatonta, kuinka vahvan noususuhdanteen aikoina jatkuvasti hallituksella on tarvetta uusiin ja yhä uusiin leikkauksiin. Keitä ne leikkaukset ovat eniten koskeneet? Tietenkin lapsiperheitä ja vanhuksia. Kyllä ne tämän päivän pelättävät ihmiset asuvat Helsingissä Arkadian-

mäellä eivätkä pohjoisessa kuten joku luulee.

Tällaisia ihmeellisiä mietteitä saattaa olla nykypäivän veteraanilla.

Silti me veteraanit luotamme tulevaisuuteen. Onhan meillä jälkeläisiä kasvamassa toisessa, jopa kolmannessa polvessa. Eihän meidän tarvitse vieraisiin luottaa, kun luotamme lastenlapsiin. Ovathan he meidän vertamme.

Anna, oi Jeesus rauha ja menestys. Yhtykäämme kodeissamme tähän pyyntöön. Löydämme siinä turvallisuutta ja kuin lahjana hyvää oloa. Näin Jeesus-lapsi on saanut syntyä sydämiimme ja me saamme luotavaisin mielin jatkaa kohti uutta vuotta.

mistoa ruvettiin lämmittämään ja siellä ehkä sen seurauksena hengitettävään ilmaan jäi hääkää, jota en siedä. Sodan tulos, Karjalan menetys, huolto siirtoväestä, kunnan nuorisosta kaatunut 250, jotka tuntuivat siltä, kuin olisivat omia poikia, perheväkeäni, rupesi vaikuttamaan, ettei enää enempää jaksa. Mistä saada kuukaudeksikaan rauhan paikka, jossa saisi levätä eikä olisi asiakkaita, ei puhelinta. Elämä on kuin hullunmylly. Ainaista papatusta joka puolelta.”

Kunnanlääkärin avustuksella Jutila sai lomaa ja mahdollisuuden levähtää.

Perheenisä

Ominaisuus, josta hänelle oli työsään varmasti korvaamatonta apua, oli erinomainen muisti. Tuskin paljon liioitellaan todettaessa, että hän tunsii jokaisen kuntalaisen, muisti usean veroäyritkin ja syntymäajan. Hänen kahdesta lapsestaan nuorempi muistaa, miten illalla nukkumaan mennessä isän oli tapana kuulustella kertotaulua tai opettaa Someron kylän nimiä. Kertotaulun ohella kylien aakkosellinen luettelo on vieläkin kirkkaana tyttären muistissa.

Perheen isänä kunnankirjuri oli sävyisä ja lapsirakas. Hänelle syntyi kaksi tytärtä, Aino 1915 ja Helvi 1930. Lapset muistelevat, että isä ei koskaan korottanut ääntään eikä käyttänyt vitsaa. Myös eläkevuosinaan hän osoitti erityistä lapsirakkautta leikkimällä mielellään lastenlapsien kanssa ja mm. viemällä näitä erilaisiin tapahtumiin, kirkkossakäyntejä unohtamatta. Lapsuuden kodista saatu perintö johdatti hänet itsensä säännöllisesti kirkkotielle, jonne myös lapset otettiin mukaan.

Tarkka taloudenhoito näkyi myös omassa perheessä. Pienellä, tiiviillä ja sääntillisellä käsialalla tehdyt muistutpanot pienen taskukalenterin takalehdillä kertovat yksityiskohtaisesti perheen päivittäisen rahaliikenteen tapahtumat. Pienestä palkastaan hän kykeni säästämään vuosien varrella erilaisiin isoihinkin hankintoihin. Lasten käyttörahankin suhteen oltiin tarkkoja. Kun erään kerran opiskelu-

aikanaan lapsista vanhempi Aino-tytär pyysi rahaa elokuviin käyntiä varten, ei hän sitä saanut. Isä-August virkkoi lyhyeen tapaansa: ”Mene kirkkoon, se on ilmaista.”

Musikaalisia harrastuksiaan August Jutila toteutti nuoruusvuosien virsikanteleen jälkeen soittelemalla virsiä urkuharmoonilla ja laulamalla bassoa Someron kirkkokuorossa. Hän oli ostanut kaksi urkuharmonia, joista toisen myi pian eräälle Someron koululle ja toisen piti perheessä.

Oli huhtikuu 1937 ja kunnankirjuri täytti 50 vuotta. Aikaisin juhlapäivän aamuna, niin kuin tapa vaati, kirkkokuoro tuli ikkunan taakse laulamaan onnitteluaan. Tuskin oli laulu ehtinyt alkaa, kun kamarin ikkunassa katsellut 7-vuotias tytär huomasi, että kuoron takariviin oli bassojen vahvistukseksi liittynyt – kukapa muukaan – päivänsankari itse.

Kunnankirjuri eläkkeellä

Siirryttyään eläkkeelle 1.7.1946 Jutila ei suinkaan päässyt vielä eroon kunnallisista tehtävistä. Häntä pyydettiin avustajana ja neuvojana sekä myös lyhytaikaisten sijaisuuksien suorittajana auttamaan kuntia näiden kunnallisten asioiden hoitamisessa. Vielä samana vuonna hän työskenteli mm. Heinävedellä, Uraisilla, Kiskossa ja Ilomantsissa. Muisteluissaan hän toteaa vierailleensa 1940-luvun jälkipuolella avustajana kaikkiaan 25:ssä eri kunnassa maan eri puolilla.

Yhteiskunnallisissa tehtävissä hänet nähtiin vielä 1950-luvullakin. Someron seurakunta nimittäin kutsui hänet taloudenhoitajakseen 1950, mitä tointa hän hoiti yhdeksän vuoden ajan 1950-59. Tästä tehtävästä hän jäi, kuten hän itse sanoo, ”vapaherraksi” täytettyään 72 vuotta.

Loppukesällä 1951 kanttori Herman Kantola piti kesälomaa ja oli matkoilla. Hänen sijaisenaan oli Helvi-tytär, joka oli keväällä valmistunut kanttoriksi. Kesken loman tytär sairastui äkillisesti eikä kukaan pyydettyistä opettajista uskaltanut soittamaan kirkon jumalanpalvelusta. Tilanne oli katastrofaalinen.

Apu oli kuitenkin lähempänä kuin osattiin aavistaa. Rohkea isä-August päätti tyttären asemasta itse asettua kanttoriksi ja soitti menestyksellä jumalanpalveluksen. Kanttorin rouva tuli jumalanpalveluksen jälkeen hätäntyneenä katsomaan, miten tytär voi.

Samana sunnuntaina oli jumalanpalveluksen jälkeen kirkossa vielä somerolaisen parin vihkiminen. Viersijaisena edelleen soittanut August veti uruissa kaikki tapit auki ja soitti antaumuksella. Musiikkina vihkiäisissä oli Hengellisistä lauluista ”Koko tien Hän kanssain käypi”. Vihkimisen jälkeen vastavihityt kävivät erikseen kiittämässä ”kanttoria” hyvästä musiikista ja juhlayan häätunnelman luomisesta.

Kun August Jutila täytti 70 vuotta keväällä 1957, hän sai lukuisten onnittelujen joukossa vastaanottaa Fred. Miekkaavaaran kirjoittaman juhlarunon. Seuraavassa runon päättösaakeistö:

”Onneksi olkoon Somersankari, kirja-, talous- ja mottimies!
Ponnistuksiin Sä sait juur’ anka riin,
niin monesti Sun oli otsas’ hiess’,
vaan pian saat levon, kirpoo töit ten ies!”

Kirjallisia harrastuksia

Harrastus, johon August Jutila tunsii voimakasta viehtymystä, oli kirjoittaminen. Kansakoulun suorittettuaan hän osallistui useisiin kurseihin, joilla opetettiin kynän käyttöä. Nuorukaisiässä, ennen vuotta 1910, hän piti useampana vuotena päiväkirjaa, jonka tallentamista asiallisista tiedoista on ollut hyötyä hänen kotipitäjänsä historian kirjoittamisessa.

Eläkevuosinaan hän kirjoitti ahkerasti muisteluitaan pakinoiden muotoon. Niistä suuri osa on julkaistu lehtien palstoilla ja niitä ovat julkaisseet mm. Alavieskan, Someron ja Kangasalan pitäjälehdet. Aju-nimimerkillä kirjoitettujen pakinoiden lukumäärä nousee n. 500 kirjoitukseen.

August Jutila eli viimeiset vuotensa Kangasalla. Hänen päivittäisiin

Eräs joulu Syvärin rannalla. Vartiosotilaat vasemmalta lukien: Reino Haukka-aho, Veikko Kuukkanen ja puhelimesta Veikko Kalin. Haukka-aho ja Kuukkanen kaatuivat molemmat. Tämä puhelu ei tule taatusti kotoa, vaan ilmoittelimme naapurin liikkeistä, joita olemme havainneet toisella rannalla.

August ja Ida Jutila sekä tyttäret Aino ja Helvi Someron kunnantalon ja sen "aurinkoportin" edessä kesällä 1933. Lasiverannalta sisään mennessä tultiin suoraan kokoussaliin. Siitä oikealle päätyhuoneessa oli kunnantoimisto. Rakennuksen vasemmanpuoleisessa eli länsipäädystä sijaitsi kunnankirjuri Jutilan kaksi huonetta ja keittiön käsittävä asunto. Uusi kunnantalo valmistui 1939 kuvan etualalle, vanhan talon eteläpuolelle.

nä olen naislääkärin tutkittavana."

"Hän tutkii ja toteaa, ettei ole mitään elimellistä vikaa, veri on heikko, määrää lääkkeeksi pullon rautaviiniä ja huomauttaa, että pitää ottaa aikaa ulkoilmassa liikkumiseen. Tottelevaisena potilaana olin ottanut lääkettä muutamia lusikallisia ja tuli sitten viikon päätös, lauantai-iltana, jolloin aloin ulkoilmassa liikkumisen."

"Se oli sitä kotiseudulla olevaa talkoo- ja motintekoaikaa. Lähitöllä oli leimattua mottimetsää, johon menin varustettuna sahalla ja kirveellä, joita olin pitänyt kunnossa, kun aikaisemmin kuntaan tultuani oli pitänyt omat ja kunnantoimiston tarvitsemat polttopuut pilkkoa ja huoneet lämmittää. Pulavuosina oli pitänyt jättää tällaiset työt työn puutetta kärsivien tehtäväksi, etten kymmeniseen

vuoteen ollut enää tällaista työtä tehnyt."

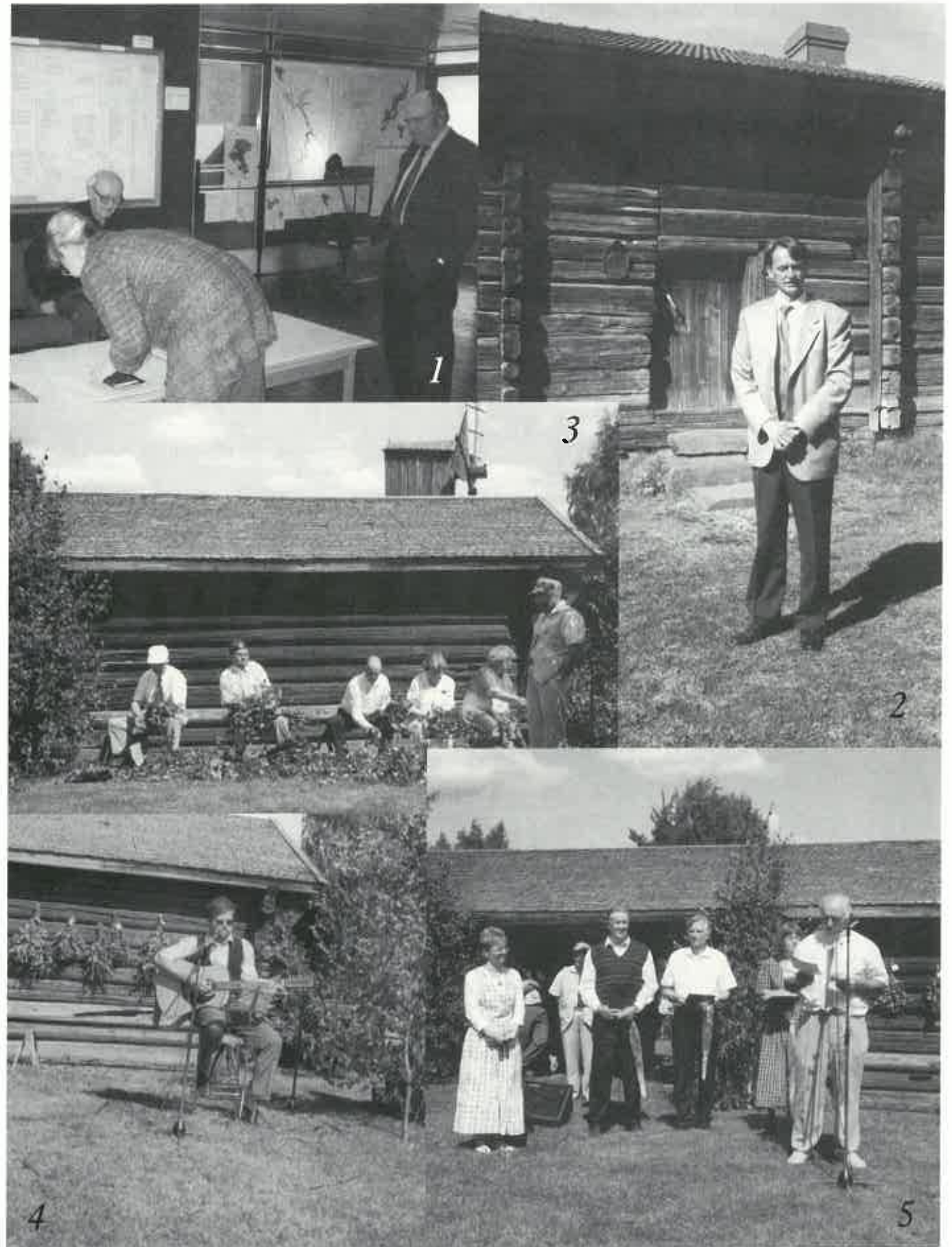
"Nyt rupesin tekemään ensimmäistä mottia. Miten ihanalta tuntui-kaan hengittää metsän puhdasta ilmaa ja päästä työstä hieken. Tein samaan kyytiin toisenkin motin. Motti ja tunti. Sillä vauhdilla sai hien irti. Palattua saunaan kylpemään ja mahdollisimman kova löyly lyhyen aikaa ja sitten sänkyyn nukkumaan pitkään sunnuntaiaamuun ja sitten osallistuminen jumalanpalvelukseen joko kirkossa tai kotona radiota kuullen."

"Rautaviinipullo unehtui, kun jatkoin tätä ulkoilutouhua, jonka tuloksena sota-aikana tuli puhdetyönä tehdyksi motteja 400 ja talkootyönä niitellyksi myös puhteisiin ihmisten elopelloilla eloa syksyä kohden noin 10 ha." – "Tuloksena liikojen lihojen

häviäminen, normaalipainoon pääseminen ja toteamus: tällainen lääke auttaa. Ei väsymystä toimistotyössä. Työ luisti. Motti- ja talkootyössä voimat riittivät, vaikka työaika oli yhtä pitkä kuin ennenkin, kesällä aurin- gon noususta sen laskuun ja talvisin sen tarpeen mukaan, mitä töiden suorittaminen toimistossa vaati."

Sodan päättyessä työtaakka ei suinkaan helpottunut. Henkiset paineet August Jutila koki raskaina. Hänessä näkyivät loppuunpalamisen oireet. Kirjoituksessaan "Väsy joskus" hän kuvailee tilannetta näin:

"Sota oli päättynyt syksyllä 1944. Ei enää ollut motti- eikä talkootöitä. Toimistotöitä vaan aina aamuvanhaista iltamyöhään. Rupesi tuntumaan väsymys, jonka poistamiseksi ei ollut tilaisuutta ulkonaliikkumiseen. Toi-

mana vuonna syyskuun alussa.

Vauhdilla toimitetun oppilasilmoittautumisen tuloksena kouluun lupautui sitovasti 32 oppilasta. Koulun alkamisen valmisteluja varten valittiin toimikunta, johon kuuluivat pastori Jussi Peltokallio, opettaja Kustaa Hossi ja kunnankirjuri August Jutla. Helsingin virastotyön ja koulutyön käytännön ongelmien ratkaisemiseen oli aikaa käytettävissä puolitoista kuukautta. Jutla valtuutettiin hoitamaan kannatusyhdistyksen rekisteröinnin, koulun ohjesääntön vahvistamisen ja koulun toimiluvan hankkimisen.

Virastokierrokselta Helsingissä ei puuttunut dramatiikkaa. Jutla kertoo: "Kesälomani vietin omaisteni luona Pohjanmaalla heinänteossa. Sinne menin Helsingin kautta, jossa kouluhallituksen oppikouluosastolla otin selvää koulun perustamisasioista. Kannatusyhdistys piti ilmoittaa yhdistysrekisteriin ja valtioneuvostolta hakea lupa koulun perustamiselle. Huvitti, kun kouluneuvos Fieand kutsui minua 'maisteriksi'. Itsekseni tuumin: ei sillä väliä mikä on, vaan sillä minä pidetään."

"Yhdistysrekisterissä oli tie nousta pystyyn, kun ilmoitettiin, että virallinen tie veisi aikaa viikkoja ja siten vielä valtioneuvosto. Ilmoitin tarkoituksen olevan alkaa koulu jo syyskuun 1. pnä. Eikö ole nopeampaa tapaa? Sain aikaan, että virastossa heti tarkastettiin mukana olevat paperit, joissa ei ollut korjattavaa, ja sen, että lupasivat muutaman päivän sisällä toimittaa siltä taholta paperit suoraan kouluhallitukseen, johon palasin uudelleen. Siellä suhtauduttiin asiaan myös mitä myönteisimmin. Sain käyttööni mitä viheliäisimmässä kunnossa olevan kirjoituskoneen, jolla kirjoitin valtioneuvostolle osoitetun anomuksen luvan saamiseksi Someron yhteiskoulun perustamiselle. Kun vielä sain vakuutuksen, että paperit viivytystä toimitetaan kouluhallituksesta valtioneuvostoon, jatkoin saman päivän iltana matkaa Pohjanmaalle heinäntekoon. Varmistauduin siitä, että asiat luistavat hyvin. Koulu saa alkaa syyskuun 1. päivänä, kun on sillä tarpeellinen talou-

dellinen kannatus ja riittävä määrä oppilaita."

Someron yhteiskoulun historiikissa (1967) Aarno Nietosvaara toteaa: "Jutlan niittomatka siis onnistui täydellisesti. Alituisesti parjattu byrokraatiakin osoitti hänen sitkeytensä edessä kiitettävää joustavuutta: sosiaaliministeriö hyväksyi Someron yhteiskoulun kannatusyhdistyksen yhdistysrekisteriin 20.7.1927 ja kouluhallitus antoi suullisen (!) luvan koulun aloittamiseen." Viralliset vahvistukset saatiin myöhemmin syksyn kuluessa.

Tehokkaasti ja tasapuolisesti

August Jutla oli melkoinen työmyyrä. Hänen tehokkaasta työskentelystään voi mainita, että hän kirjoitti pöytäkirjat useasti suoraan kokouksissa valmiiksi ilman erillisiä konseptivaiheita ja ne voitiin välittömästi tarkastaa. Samoin tilit olivat heti vuodenvaihteen jälkeen valmiina. Luottamusmiehet kiittivät häntä monesti siitä, että asiat olivat järjestyksessä ja etenivät ajallaan.

Kunnantoimistossa Jutla teki yksin kuntaan liittyvät paperityöt ja edusti kuntaa erilaisissa elimissä ja kokouksissa. Näin kunnankirjuri hoiti suuren kunnan kirjanpidon, kokousten esitysten valmistelun, esittelyn, pöytäkirjojen tekemisen, päätösten toteuttamisen ja verotuksen. Vasta, kun hänen Aino-tyttärensä oli käynyt 1930-luvun puolivälissä kauppaopiston sekä suorittanut myös kunnalliskurssin, tämä palkattiin Someron kuntaan sen ensimmäiseksi toimistoapulaiseksi.

Jutla pyrki toimissaan ehdottamaan tasapuolisuuteen. Hän pyrki kaikessa toiminnassaan asettumaan poliittisten ristiriitojen yläpuolelle ja ratkaisemaan asiat sovinnollisesti niin, että kenenkään asianosaisen etua ei poljettaisi. Hän kohteli keskenään samanarvoisina kaikkia kuntalaisia, riippumatta siitä, asuivatko pienessä mökissä tai suuressa talossa.

Yhteiskunnallisen radikalismिन nostettua kesällä 1930 voimakkaasti päätään tapahtumat heijastuivat

myös Someron kunnalliselämän päättävien elinten työskentelyyn. Kesken erästä kunnanvaltuuston kokousta sisään tuli ryhmä miehiä, jotka vaativat, että vasemmistoeidustajien on poistuttava kokouksesta. Kunnankirjuri Jutla, kookas mies, joka oli laillisuuden vankka puolustaja totesi tiukasti, että kysymyksessä oli kunnan elimen laillinen kokous eikä sivullisilla ollut sinne asiaa.

Tilanne laukesi sillä kerralla ilman pahempia rettelöitä. Tapahtuman seurauksena Jutla sai useita uhkauksia mm. kyydityksistä. Niinpä hän katsoi parhaaksi matkustaa perheineen kesällä 1930 vaimon kotiin Oulunläänin Pyhäjärvelle ja viipyi poissa näkyvistä niin pitkään, että myrskyn laineet ehtivät laantua. Vielä elokuussa hän haki Hattulan avoinna olevaan kunnankamreerin virkaan, mutta ei tullut valituksi. Olot rauhoittuivat jonkin verran ja työ Somerolla saattoi jatkua.

Sotien aikaa

Poikkeukselliset olot 1940-luvun alussa olivat monella tavoin raskasta aikaa. Se oli raskasta henkisesti ja ruumiillisesti. Kunnanvaltuusto, ns. pitkävaltuusto, joutui istumaan vuosina 1936-45 suunnilleen samassa kokoonpanossa. Seuraavassa katkelma Jutlan kirjoittamista, vuoden 1943 tunnelmia ja tapahtumia koskevista muisteluista:

"Suuren kunnan kunnankirjurina, tottuneena tekemään tehtävänsä kunakin päivänä ajallaan, aiheutti, että normaali työpäivä alkoi klo 3 ja päättyi 19-20 tienoilla. Viikkoloma rajoittui sunnuntaisin jumalanpalveluksen aikoihin ja siitä seuraavaan aamuun klo 3:een. Henkilökohtaiseen kuntoon tämä tällainen toimistotyö rupesi vaikuttamaan niin, että harkitsin parhaaksi lähteä lääkärin puheille."

"Virkaa hoiti naislääkäri. Lähtiesäni satuin katsomaan peiliin ja huomasin, että on aihetta mennä parturin kautta ja siellä siistimistouhujen kestäessä pyörryin parturin tuoliin. Luulivat näkijät sen olevan lopullista menoa, mutta toivuin ja siistitty-

nankirjurin toimi, johon August Jutila tuli, oli itäsuomalaisessa 6500 asukkaan Rääkkylän kunnassa. Hän oli Rääkkylän kunnankirjurina ja rahastonhoitajana vuosina 1921-25. Kunnan tehtävien lisäksi hän oli myös Rääkkylän osuusmeijerin isännöitsijänä helmikuusta 1922 vuoden 1925 loppuun. Jutila oli aloitteellinen puuhamies myös osuusmeijerin kehittämässä, kun sen yhteydessä aloitettiin mylly- ja sahatoiminta.

Asioiden selvittelyä

Syksyllä 1925 hän kiinnostui suuremman, 8500 asukkaan Someron kunnan asioista ja haki kunnankirjurin toimeen. Omissa muistiinpanoissaan hän kuvaa alkutunnelmia näin:

”Someron kunnan vaakunana on irtikiskaistu kanto, mikä kuvaa kunnan savitasankojen raivausta korvesta viljelystasangoksi. Mikä olisi vastaava tunnussana? Sitä kuvaa tullessani 1925 ensi kerran kunnantöimistöön sieltä kuulemani nyrkiniskulla varmennettu kiroilu, jonka lausujana oli silloinen valtuuston puheenjohtaja.” ... ”Silloin oli kunnassa tilanne, jota selvittääkseen naisväki oli lähettänyt läänin maaherralle adressin, pyytäen toimenpiteitä tilanteen selvittämiseksi. Maalaiskuntien Liitosta oli lähetetty selvittäjät, joilta kuulin arvostelun: ‘Hullu on se, joka tulee tänne toimeen.’ Niin vaikea oli tilanne. Kun pidin itseäni sellaisena, uskalsin alkaa työni.”

Someron kunnan tilannetta Jutila alkoi selvittää 15.11.1925 lähtien ja oli kunnankirjurina 30.6.1946 saakka, jolloin siirtyi eläkkeelle. Hän oli aina tottunut työskentelemään pitkiä päiviä ja niin nytkin. Tarmokkain ottein hän sai asiat nopeasti raiteilleen.

Kunnantalo, johon hän perheineen asettui asumaan, oli ostettu kuntaan 16.6.1925 päivätyllä kauppakirjalla 7500 mk:n kauppahinnasta. Myyjänä oli Someron Nuorisoseura, joka näin luopui Sarastus-nimisestä palstatilastaan kunnan hyväksi. Kunnankirjuri Jutila hoiteli tilan lainhuudatuksen syyskuussa 1926.

Kunnankirjuri August Jutila ja vaimonsa Ida, s. Uljua, Someron kauden alkuvuosina 1920-luvun lopulla.

Yhteiskoulua perustamassa

Toiminta, johon Jutila joutui pian Somerolle tulonsa jälkeen, oli Someron yhteiskoulun perustaminen. Muisteluissaan hän kertoo: ”Tulin Somerolle kunnankirjuriksi marraskuussa 1925. Yhteiskoulun perustamisesta kevääseen 1927 mennessä en kuullut mitään taholta puhetta. Kun pastori Jussi Peltokallio silloin tuli kappalaiseksi Somerolle Ikaalisista, jossa hän toimi papinvirkansa ohessa yhteiskoulun rehtorina, kiinnosti yhteiskoulun tarve sellaisia lasten vanhempia, joilla oli yhteiskoulun oppilaitse ajateltuja lapsia. Kunnantalon naapurina oli rouva Hilja Salonen, joka ei saanut tyttärtään Forsan yhteiskouluun.”

Jutila keskusteli Salosen kanssa tilanteesta ja he ottivat yhteyttä tuttavaan Kangasalle, jossa jo oli yhteis-

koulu. Tuloksena August vei keväällä 1927 Salosen tyttären ja oman tyttärensä pääsykokeisiin Kangasalle, jonne heidät hyväksyttiin.

August Jutila jatkaa: ”Somerossa oli silloin Kangasalaa 2000 asukasta suurempi ja siellä siis oli jo koulu. Miksi ei Somerolla? Koetetaan yrittää, kun kappalaisena on alaan perehtynyt mies, työtarmoinen sitä paitsi, joka piti pelkkää papinvirkkaa laiskottelemisena silloin, kun on tarvis olla seurakunnan alueella toiminnassa oppikoulu. Keskustelumme tuloksena päätettiin yrittää.”

Ikään kuin maasta polkaisten koontui ryhmä kutsuttuja päättäjiä vielä kesäkuun puolivälissä ”Someron yhteiskoulun perustavaan kokoukseen”, jossa puheenjohtajana toimi August Malenius ja August Jutila valittiin pöytäkirjuriksi. Tavoitteena oli saada koulu käynnistymään vielä sa-

1. Kirjan ja ruusun päiväksi Someron kaupungintalon eteisaulaan järjestettiin vanhojen oppi- ja aapiskirjojen näyttely. Kuvassa Aila Talonen, Tapio Horila ja Pentti Rauhaniemi. Kuva: Voitto Ollonqvist.

2. Kaupunginjohtaja Leo Haltsonen tutustumassa Riutan torppaan. Kuva: Voitto Ollonqvist.

3. Someron päivän juhla 13.7.1997

Vihdantekokilpailun alku kangerteli. Voitto Ollonqvistin supliikki sai lopulta kilpailijat voittamaan ujoutensa. Esko Helminen (oik.) oli yksi palkintotuomareista. Kilpailijat Vas: Väinö Rantio, Jussi Laine, Heikki Heikinaho, Milja Paakkonen, Anni Latva, Helga Laakso (Eskon takana). Kuva: Tapio Horila.

4. Someron päivän juhla 13.7.1997

Eino Luoto esitti sepittämiään ”kylälauluja”. Ensimmäinen oli Antti Luukosta. Toinen laulu tuotti etenkin läsnäolleelle Horilan perhekunnalle iloisen yllätyksen, sillä laulu oli tehty ”Tapsasta ja museosta”. Lopuksi laulaja esitti Tapsalle aplodeja, joihin kaikki yhtyivät. Kuva: Tapio Horila.

5. Someron päivän juhla 13.7.1997

Somero-Seuran puheenjohtaja Voitto Ollonqvist joutui yksin jakamaan kunniakirjan seuran sihteerille Outi Jyrälle (o.s. Talonen, vas.). Muut olivat Reijo Mattila, Keijo Nyström ja Sirkku Kurkikangas. Outi sai lisäksi ison kukkapuskan, koska hänen sukunimensä on hiljattain muuttunut. Kuva: Tapio Horila.

6. Mekkopitäjäiläinen 1997, Kai Laukamo kiittää lehdistöltä saamastaan huomionosoituksesta. Kuva: Somero-lehti.

7. 24.7.1997 Somero-Seuran johtokunta tutustui Kiiruunpuistoon antaakseen pyydetyn lausunnon kirjastotalon paikasta. Vas: Kari Järvinen, Sirkku Kurkikangas, Outi Jyrä, Hannele Sulander, Tapio Horila, Esko Helminen, Eija Mäkelä. Paikalla olivat Eino Lähteenkorva ja Jorma Aalto mutta puuttuvat kuvasta. Kuva ja teksti Voitto Ollonqvist.

8. Antti Luukon jäämistön järjestelytalkoot 4.10.1997.

Kahvitauolla vas: Juhani Talonen, Ritva Helminen ja Esko Helminen. Kuva: Voitto Ollonqvist.

9. Eeva Mikola ohjailee Eija Mäkelää museoesineiden luetteloinnissa. Kuva: Voitto Ollonqvist.

10. Somero-lehden konttori 2.10.1997.

Valokuvakilpailun palkintolautakunta työssään. Vas: Teuvo Nurmi, Somero-lehti, Ahti Kukkonen, Somero-Seuran kuvaarkiston hoitaja, Outi Jyrä, Somero-Seuran sihteeri, Tapio Horila, Somero-Seuran kunniapuheenjohtaja. Kuva ja teksti Voitto Ollonqvist.

11. Valokuvakilpailun Somero v. 1997 osanottajat palkinnonjakotilaisuudessa Someron Sp:n kerhotoiloissa 2.11.1997. Vas: Kaisa Roto, Reima Ruokonen, Ella Grönholm, Kauko Partanen, Maija-Liisa Hyytiäinen, Aila Talonen, Satu Ruostela, Tuomo Grönholm, Eino Lähteenkorva (leuka), Heimo Aaltonen, Manu Kärki, Seppo Niiranen, Seija Sirkka Sirro, Leena Eino. Palkinnonjaosta olivat poissa Heikki Erkinaro, Pekka Ervamaa, Lyyli Honkio, Tuulikki Pirttilä ja Taina Veikkolin. Kuva: Tapio Horila.

12. Valokuvakilpailun palkintojenjakotilaisuuteen 2.11.1997 oli tuotu Somero-Seuran arkistosta näytteille vanhoja valokuvia 1880-luvulta lähtien. Kuvat kiinnostivat palkittuja ja muitakin. Vas. Ritva Helminen, Ulla ja Satu Ruostela, Raimo Ruokonen, Leena Eino, Seija Sirkka Sirro ja Ella Grönholm. Kuva: Tapio Horila.

SOMERO-SEURA KIITTÄÄ

Kuluneen vuoden aikana Somero-Seura on saanut seuraavia lahjoituksia:

Lahja Aukio:	kirjoittamansa kirjan Näytelmiä nukkketeatterille
Ilona Salakari-Arvola:	kirjoittamansa kirjat Taivas, maa ja Pikke
Jorma Ärölä:	kokoamansa historiikin Lounais-Hämeen agrologit 1945-1995
Kyllikki Kujanpää:	vanhoja valokuvia ja koulukirjoja
Irene Lähteenkorva:	koulumuseoon ”asioimiskirjoitustehtäviä opaskortisto”
Aimo Pohjaranta:	20-luvun kuutiointikirja
Esko Ruostela:	puinen rotanloukku
Lauri Honkala:	varsta
Saima Aaltosen perik:	häkilöityjä pellavia ja pellavalankaa
Armo Kuisma:	perinnekekereistä kuvaamansa videokasetti
Kalle Pirttilä:	hiomakivi (kovasin)
Milja Paakkonen:	tekemänsä tuohivirsut
Antti Hakamäki:	vanhoja valokuvia, lasitimantti sekä tunnistamaton rauta
Pekka Kurkikangas:	venenauvoja
Kari Järvinen:	erikoiset sakset
Inka Larpa:	separaattori, ämpäri ja siivilä
Hilkka Kulovaara:	kaulinpuut ja naulapuntari
Matti Koivumäki:	lammassnahka, fällyt, lihta, linjaanirattaiden istuin, justeerisaha ja ojalapio
Unto Alaranta:	saumasaha
MTK Somero:	puunausharja
Mauri Kämi:	juhannuskoivut
Jorma Aalto:	Pitäjänpäivä-juhlaan koivuja
Erkki Aalto:	varpuluutia

Vilho Kuusela on antanut alkuperäisen luettelon henkilöistä, jotka Terttilän äänestysalueella ovat täyttäneet vuoden 1914 alkaessa neljäkolmatta vuotta.

Ritva Talikka on antanut siskonsa Eeva Hakolan (1923-1996 os. Piekkala) jäämistöstä kaksi kronikkaa sotasaairaala 58:sta Kannuksessa, jossa Eeva oli lottana syksystä -41 tammikuuhun -42. Kronikoiden runoilijoista ei ole tietoja. Lisäksi kopion muistikirjasta, johon henkilökunta on kirjoittanut säkeitä ja toivotuksia Eevalle. Kirja valaisee henkilökunnan kokoonpanoa, koska kaikki ovat maininneet kotipaikkansa, joukossa muitakin somerolaisia.

Antti Luukko on tehnyt Somero-Seuralle testamentin, josta kerrotaan myöhemmin.

TALKOITA

- Matkailumessujen järjestely ja valvonta
 - Perinnekekereiden järjestely
 - Ruusu- ja kirjapäivän näyttely
 - Päreiden teko Kärälässä (2 päivää)
 - Koulujen museopäivänä esittelemässä olivat torppamuseolla Esko Helminen ja Erkki Aalto, savenvalajamuseolla Reino Tammi, koulumuseolla Olavi Virtanen, mukana olivat myös valvojat.
 - Heinänniittotalkoot torppamuseolla
 - Somero-päivän esiintyjät, järjestäjät ja kaikki jotka olivat osallisina päivän onnistumisessa, heille kiitos
 - Salon seudun museo- ja perinneviikon järjestely
 - Viljamakasiniin avoimien ovien päivä
 - Kesäretken järjestelyt
 - Antti Luukon tavaroiden selvittely ja huutokauppajärjestely (10 päivää)
 - Erkki Aalto ja Urpo Hiden ovat tunnistaneet valokuvia
- Edellämäinuituille talkoolaisille KIITOKSET!

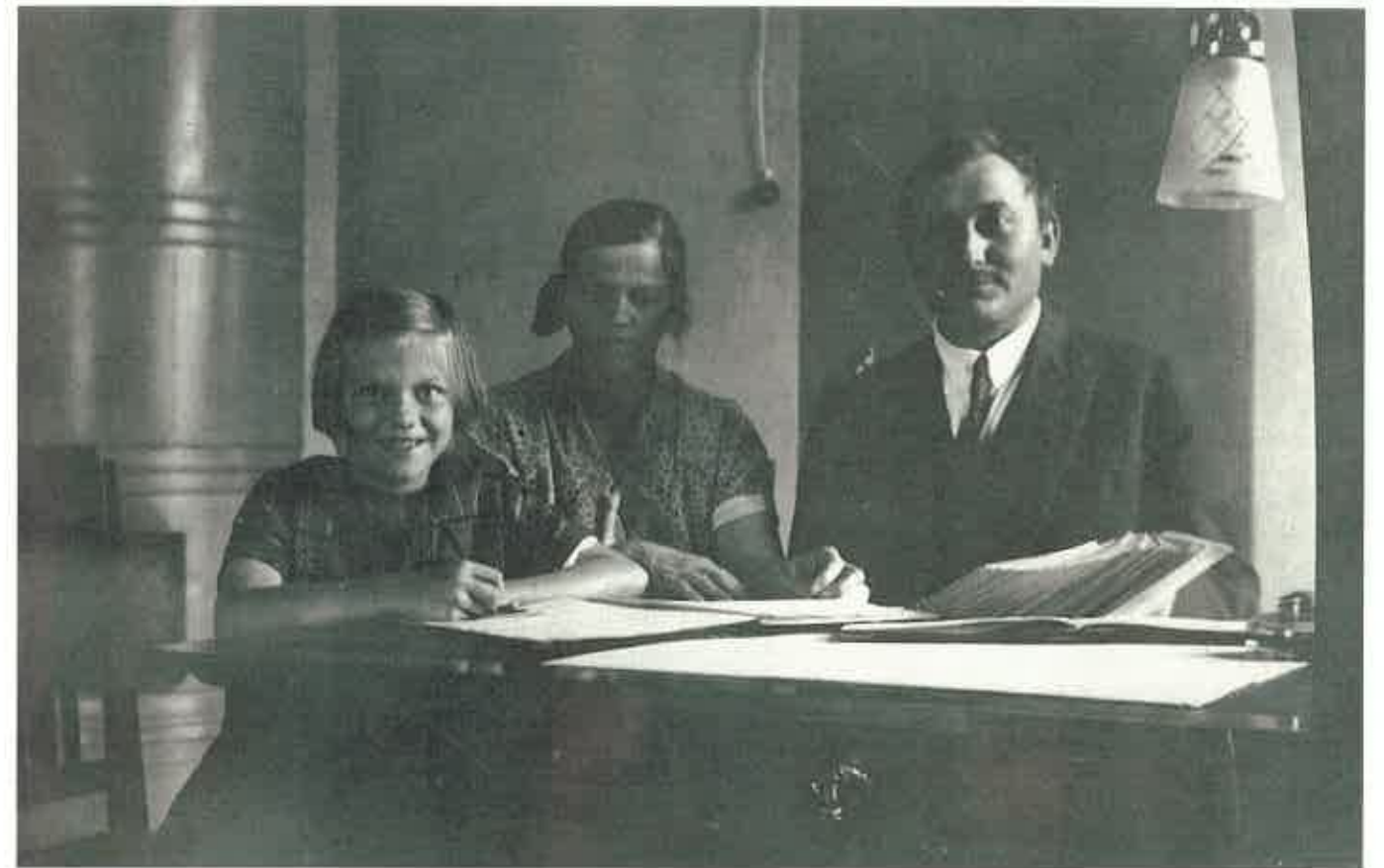
Matkailuvuosi on ollut jälleen vilkas, joten museoitten hoitajille ja matkojen järjestäjille kiitokset.

Kiitämme Someron Joulun tekemiseen ja markkinointiin osallistuneita.

Kiitämme kaikkia lahjoittajia ja muita Somero-Seuran toimintaa tukeneita ja toiminnassa mukana olleita niin yksityisiä kuin yhteisöjä, erityisesti Someron kaupunkia ja Someron seurakuntaa hyvästä yhteistyöstä.

Onnea ja menestystä vuodeksi 1998!

Someron nuuka kunnankirjuri

Aino, Ida ja August Jutila Someron kunnantöimiston kirjoituspöydän ääressä 1926.

kyllä lievenivät tuosta isä-Heikin lausahduksesta ja August kävi Ylivieskan maamieskoulun 1910-11, haki ja hyväksyttiin Mustialan maanviljelysopistoon, mutta tähän ei kotoa rahaa enää riittänyt ja opisto jäi käymättä.

Itseopiskelu ja kirjaston innokas käyttäminen olivat Augustin lempiharrastuksia. Kaunokirjallisia vaikutteita hän sai myös naapurikunnassa Ylivieskassa asuvailija Pietari Päivärinnalta, joka oii Jutiloiden perheruttava. Tämä oli jo 1862 ollut puuhaamassa Jutiloiden kanssa Alavieskaan lainakirjastoa.

Yhteiskunnallisiin tehtäviin

Erinäisten kirjoituskurssien yhteydessä Augustin lahjakkuus tuli monin tavoin esiin. Opettajat kiittivät

hänen huolella tehtyjä esitelmiään ja kirjalliset kyvyt huomattiin. Hän toimi maamiesseuran sihteerinä 1904-10, nuorisoseuran sihteerinä ja puheenjohtajana, kunnan vuokralautakunnan, ojitusalutakunnan ja eräiden muiden lautakuntien puheenjohtajana ja sihteerinä 1918-20. Kunnallisissa kirjoitustehtävissä hän avusti setäänsä, kunnallislautakunnan esimiestä Mikko Jutilaa vuodesta 1900 alkaen, samoin isäänsä kirkonisännän tehtävissä. Hän toimi myös Alavieskan osuusmeijerin isännöitsijänä 1913-17.

Aktiivinen kun oli, August Jutila järjesti paikkakunnalle lypsykurssit. Kirkonkylästä ei ilmoittautunut yhtään osanottajaa. August suutahti: ”On minunkin aika ottaa sopiva. Vielä en tiedä, kuka se on. Otan sen, joka

kursseille tulee hankalimman matkan takaa.” Tuli tyttö 120 km:n takaa Pyhäjärveltä. August ihastui ja vei Ida Uljuan vihille kesäkuussa 1913.

Ida oli ujo ja hiljainen. August oli vähän häiden jälkeen näyttämässä vaimoan Ylivieskassa kirjailija Pietari Päivärinnalle, joka makasi jo kuolinvuoteellaan. Kun Päivärinta ja August keskustelivat, sanoi Pietari yhtäkkiä: ”Onko tuolla sinun kaverilasi kieltä?” Pietari Päivärinta kuoli heinäkuussa.

Vuonna 1922 August suoritti Maalaiskuntien Liiton kunnallismieskurssin ja täydennettyään opintojaan sekä suoritettuaan tutkinnon 1928 sai oikeuden käyttää arvonimeä Maalaiskuntien Liiton tutkinnon suorittanut kunnankirjuri.

Ensimmäinen varsinainen kun-

kin käsistään taitavana miehenä. Eri-
tyisesti vanhoilla päivillään — vaa-
riksi jäätyään — nikkaroi hän kylä-
läisille monenlaista hyödyllistä puus-
ta ja raudasta. Kylän miehet saivat
tarpeisiinsa korirekiä, hevosenluok-
kia, pärekoreja ja kylvövakkoja apu-
lannan ja viljan kylvöön. Emännille
Kustaan käsistä syntyi jauhovakkoja
ja kangaspuita. Kustaan puoliso Edla
sen sijaan kutoi kankaita. Hän val-
misti ensin pellavat langoiksi ja ku-
toi sitten paremmista langoista pöy-
tätuukeja ja lakanakankaita ja huo-
nommista ns. rohdinlangoista miehil-
le paitoja ja pöksyjä. Moninaisiin
kädentöihin perustuikin sen ajan elä-
mä.

Kun Kustaa ja Edla vanhoilla päi-
villään olivat siirtyneet asumaan
Pyysmäen pihapiirissä olevaan vaa-
rinmökkiin, jatkoi torpan hoitoa hei-
dän poikansa Kustaa Nurmi. Milloin

sukunimen muutos oli tapahtunut ja
miksi, ei kirjoittajalla valitettavasti
ole tietoa. Joka tapauksessa tänäkin
päivänä tila on edelleen saman suvun
hallussa. Kustaa Nurmen kuoltua
siirtyi Pyysmäen tila hänen pojalleen
Keijo Nurmelle, jonka hoidossa se nyt
on.

Teksti pohjautuu vuonna 1941
Somero-lehdessä julkaistuun artikke-
lisarjaan ”Hämäläisiä raivaajatyyp-
pejä entisajalta”, jonka sarjan ensim-
mäisessä osassa on esitelty Kustaa
Pyysmäki Somerolta. Lisäksi kirjoit-
taja on haastatellut Kustaan tyttären-
poikaa Paavo Pälikköä.

Lehtiartikkelin ja kuvat on alun-
pitäen tallentanut Kustaan tytär Aino
Pälikkö (os. Pyysmäki). Sitten
niistä ovat huolehtineet hänen peril-
lisensä Sylvi Eskonen (os. Pälikkö) ja
Paavo Pälikkö.

Vas. Edla Pyysmäki (os. Hiisko) (1.2.1863-21.1.1942) ja Kustaa Pyysmäki.
Kuvat otettu n. v. 1940.

Kesällä 1936 Someron keskus-
tassa kulki kuuma huhu. So-
meron kunnan päättäjiltä oli
tiedusteltu, voisiko kunta vastaanot-
taa Norjan kuninkaallisia näiden
Suomen-vierailun aikana heinäkuun
alkupäivinä. Kruununprinssi Olavi ja
kruununprinsessa Märtha olivat tu-
lossa vierailulle ja Somero kiinnosti
käyntikohteena, koska se oli vauras
maaseutupaikkakunta ja sijaitsi koh-
talaisen lähellä etelän suuria kaupun-
keja.

Kunnan taloutta tiukasti hoitava
kunnankirjuri August Jutila katsoi
kuitenkin, että vierailu olisi Someron
kunnalle kallis eikä rahoja moiseen
ollut tuhlattavissa. Hänen ratkaisun-
sa oli kohteliaan kielteinen. Someron
sijaan kuninkaalliset otettiin vastaan
Kangasalla, jossa vieläkin ylpeinä
muistellaan heidän vierailuaan kun-
nan isännöimässä tilaisuudessa Veho-
niemen harjun matkailumajassa ja il-
lallistaan Liuksialan kartanossa. Voi
kuvitella, minkä pettymyksen nuuka
ja asiallinen kunnankirjuri aiheutti
Someron vallasväen keskuudessa.

Monipuolista valmentautumista

Mikä sitten oli miehiään tämä talous-
asioissa tiukka kunnankirjuri, jonka
syntymästä tuli keväällä kuluneeksi
110 vuotta?

August Jutila syntyi neljäntenä
lapsena maanviljelijä Heikki Jutilan
perheeseen Keski-Pohjanmaalla Ala-
vieskassa 8.4.1887. Perheeseen syntyi
kaikkiaan 13 lasta. Suurperheessä
August oppi pienestä pitäen teke-
mään ahkerasti työtä. Myös rehelli-
syys ja oikeudenmukaisuus olivat
perheessä keskeisiä asioita, jotka ah-
keruuden lisäksi iskostuivat lapsiin
jo nuorena.

Koulussa August menestyi ja
opettaja kiitti isälle pojan hyvää op-
pimista – poika kun tiesi kaiken mitä
kysyttiin – ja kehotti panemaan jat-
ko-opintoihin. Isä-Heikki oli toista
mieltä. Hänen mielestään koulu oli
huonopäisiä varten, teräväpäiset sel-
viytyvät muutenkin.

August halusi opintielle, mutta
kotona tarvittiin työmiestä eikä asi-
alle siis täysin lämmenty. Asenteet

**KIITTÄEN KULUNEESTA VUODESTA
JA ONNEA ALKAVALLE VUODELLE**

HUVIKESKUS
Puh. (02) 748 5800
Autopuh. 049 326 515

**Ruusuista Joulua ja
Onnellista Uutta Vuotta
toivottaa
Kärsälän Ruusutila**

*Hyvää Joulua
ja
Onnellista Uutta Vuotta*

SOMERON KAUPUNKI

Hyvää Joulua ja
Onnellista Uutta Vuotta
kaikille somerolaisille
toivottaa

puh. 748 5443

*Hyvää Joulua ja
Onnellista uutta Vuotta*

HAUTAKIVIHUOLTO E. HELLSTEN

Pappilantie 30, Puh. (02) 748 5228

*Hyvää Joulua ja
Onnellista Uutta Vuotta*

TAKSI
Juha Tähtinen
puh. 0400-405 641

Hyvää Joulua

**KUKKAKAUPPA
JA HAUTAUSTOIMISTO**
R. Mikkola
puh. 748 5092, iltaisin 7487 188
Auto 049/226 996

ONNEKSI ON
Hanakat:
VESIJOHTOLIIKE
PUTKI-SAARINEN
SOMERO, URHEILUTIE 37, PUH. 748 7291

K-KENKÄ
Saarinen
VALTAHARJUN LIIKETALO SOMERO PUH. 02-748 8717

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta Toivottaa Someron RUOKA PISTE ● palveleva ● edullinen Vanhatie 13, puh. 7488 782 Meillä on palvelua, 6 m:n Iihatlskl.	Hyvää Joulua! Hallojan Kukka Somero. Puh. 02-748 6595
Hyvää Joulua! Lahja-asioissa asiantuntevasti LAHJASOPPI Malja Tuomonen Joensuuntie 26, Somero puh. 748 6217	Rauhallista Joulua ja Hyvää Uutta Vuotta Someron taksiasema puh. 748 5030
Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta Leninki ja Asuste Ky Puh. 748 5410	Hyvää Joulua SOMERON KELLO JA KIHLA-AITTA Puh. 748 5385
Rauhallista Joulua ja Onnea Uudelle Vuodelle Pyörä- ja urheiluliike J.M. Tuominen Ky om. Timo ja Anne Toivonen	Kun ols Jouluklm palamatoij ja uus vuas menls Ilmav valkjav vaaraa toivottaa VAKUUTTAVA SOMEROLAINEN HÄMEEN-UUDENMAAN LÄHIVAKUUTUS Joensuuntie 13, 31400 Somero, puh. 02-779 3400
Rauhallista Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta Asiakkailleen toivottaa JALKINELIIKE V. PELTOMÄKI KY JOENSUUNTIE 17, PUH. 748 5075	Hyvän Joulun ja Uuden Vuo- den Toivotukset TEBOIL Puh. 748 5411 YKKÖSHUOLTAMOLAISILTA!
INTERFLORA HYVÄÄ JOULUA TOIVOTTAA KUKKAKESKUS Timo Kauppi Joensuuntie 25, puh. 748 5385 Kukka - paras joululahja	Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta TILITOIMISTO LYYTIKKÄ Joensuuntie 25, 31400 SOMERO Puh. (924) 748 6472

Somerolainen korvenraivaaja Kustaa Pyysmäki Ihämäestä

Kustaa Pyysmäki (24.5.1862-18.12.1952) vaarinmökkinsä edustalla Pyysmäen pihapiirissä.

Kustaa August Pyysmäki oli syntynyt 24. toukokuuta 1862 Somerolla. Hänen isänsä Johan Matinpoika (s. 1835) oli tällöin työnjohtajana Mäklahden tilalla ja niinpä Kustaakin jo nuorena poikana osallistui maanviljelystöihin isänsä mukana. Johan Matinpoika oli alunperin Kiiruun kartanon poika, mutta Pyysmäen suku, joka perimätiedon mukaan oli hollantilaista alkuperää, myi kartanon jo 1843 nimismies O. V. Grönlundille 600 hopearuplasta.

Sittemmin, Mäklahden jälkeen, isä sai Hovilan kartanon omistajalta Nylundilta Heikola-nimisen verotorpan vuokralle puolisonsa Serafia Ramstedtin kanssa. Juhanin (Juhon) ja Serafian torppaan syntyi Kustaan lisäksi viisi poikaa ja neljä tytärtä, jotka olivatkin heti varttuessaan apuna torpan töissä. Torpasta oli tehtävä joka viikko viisi miehen taksii eli työpäivää sekä suvella 20 naisten työpäivää omassa ruoassa ynnä kolme hevoskyytiä Helsinkiin. Alkuvuosina

Juho hoiti itse torpan velvollisuudet, mutta kuten sanottu, lasten varttuessa, opetti Juho lapsilleen nämä työt. Kaiken kaikkiaan Juho Matinpoika oli rehti ja kunnollinen mies ja välitti ne ominaisuudet lapsilleenkin.

Kun Juhosta aika jätti, siirtyi Heikolan torppa pojista vanhimmalle, Heikille. Kustaa sen sijaan lähti seuraamaan isänsä jalanjalkia työnjohtajan tehtävissä Hovilan kartanossa. Tehtävänsä hän pääsi varsin nuorena, 23-vuotiaana vuonna 1885. Ensin hän oli kolme kuukautta Urjalan reserviharjoituksissa eli suoritti silloisen armeijan. Kustaan ollessa Urjalla oli Hovilan kartanon omistaja vaihtunut. Nylund oli myynyt kartanon Viktor Hovilalle.

Kustaan työpäivät kartanossa olivat pitkiä. Päivä alkoi 4-5 aikaan aamulla ja päättyi 8-9 aikaan illalla. Kustaan lisäksi kartanossa ei ollut muita vakinaisia miehiä, vaan työt teetettiin 12 verotorpparilla ja naispalvelijoilla. Kartanon vilja puitiin miesvoimin kartanon seitsemässä rii-

hessä. Hevosten lisäksi ajotöitä tehtiin myös härjillä, joita kartanossa oli kolme paria. Kustaa Pyysmäki oli kaikkialla etumiehenä. Hänen vuotuinen rahapalkkansa oli 200 mk, minkä lisäksi talosta tuli asunto ja ruoka.

Vuonna 1886 Kustaa Pyysmäki meni naimisiin Edla Karoliina Hiiskon kanssa Pitkäjärveltä ja perusti oman ruokatalouden. Hän erosi työnjohtajan toimesta ja sai silloiselta isännältään Juho Hovilalta n. 6 hehtaarin torpan, joka nimettiin omistajansa mukaan Pyysmäeksi. Siitä hän suoritti viikoittain kolme veropäivää, suvisin 50 naisen työpäivää, elonkorjuupäiviä niin paljon ja niin kauan kuin leikkuu kesti, pellavanloukutuspäivän, kuusi perunapäivää ja kaksi hevoskyytiä asemalle. Kaiken kaikkiaan 15 vuoden ajan hän mm. kylvi yksin kaikki kartanon pellot, joten työteliäs mies hän oli. Perustettuaan oman ruokatalouden nousi hänen rahapalkkansa 250 markkaan vuodessa; lisäksi hän sai luontaisetuina poltopuut, lehmän ja vasikan ruoat, tynnyrin ruista sekä puolen tynnyrin kaurakylvön.

Torppansa ympärille Kustaa raivasi hämäläisellä sitkeydellä n. 10 hehtaarin suuruisen alan uutta maata. Poikiensa kanssa hän rakensi itsenäiseksi lunastamansa Pyysmäen lohkotilan asuin- ja ulkokuonerakennukset suorittaen itse kaikki betonin ja muuraustyöt. Tyttäret auttoivat vastaavasti äitiä kotitaloustöissä. Vain omalla työllään, ilman avustuksia, tuo sitkeä pellonmies, hämäläinen raivaaja, rakensi itselleen Someron Ihämäkeen kauniin tilan. Ja mikäs oli sen pihamaalla lastenlastenkaan juoksennella ja seurata isopapan askareita ja syödä välillä Edla-mummon paistamia, maailman parhaita lätyjä maidon ja sokerin kera. Ilmapääpiiri torpassa oli kerrassaan lupsakka ja välitön — sellainen oli omistajansakin.

Paitsi oman torpan rakentajana tunnettiin Kustaa Pyysmäki muuten-

perille otti tehdäkseen maisteri An- nika Saala, jolla ennestään oli siitä kokemusta.

Ennen julkaisemista murretekstit joutuivat läpäisemään tiukan kont- rollin. Prof. Virtaranta kuunteli itse kaikki litteroidut nauhat ja merkitsi tekstiin epäselvät kohdat. Niiden tar- kistamiseksi syntyperäisten paikka- kuntalaisten kanssa hän teki Some- rolle kahdeksan matkaa. Näistä tar- kistajista on enää elossa Voitto Ollon- qvist, joka tarkisti etupäässä isänsä Kustaa Ollonqvistin puheesta tehty- jä nauhoja. Tässä työn vaiheessa toi- mittaja itse litteroi n. 40 prosenttia kirjan teksteistä yrittäessään löytää teokseen mahdollisimman lukukel- poisia ja sisällöltään mielenkiintoisia juttuja.

Kertojia kirjassa on 17, joista nuo- rin, savenvalaja Kalle Männistö, oli syntynyt 1899. Värikkäimpiä kerto- jia ovat suuri humoristi Juho Salak- ka Somerniemeltä ja rämäpäinen voi- mamies Antti Mäkilä Someron Pal- tasta. Nuoruutensa hirveitä häitä Kerkolan kylässä muistelee Emil Kai- volin. Vanhimmat kertojat ovat kuu- luneet vielä niihin sukupolviin, joi- den ajatusmaailmaa ja murretta kou- lu ja kirjaviisuus ovat vasta suhteel- lisen lievästi koskettaneet. Haastatel- luista on runsas enemmistö miehiä.

Murretekstiä kirjassa on 360 si- vua, jonka jälkeen tulee toimittajan kirjoittama 16-sivuinen katsaus So- meron murteeseen. Tästä hänellä oli lähes 30 vuoden ajalta runsaasti myös käsivaraisia muistiinpanoja, joista lienee ollut hyötyä koottaessa murre- katsaukseen valaisevaa esimerkkiko- koelmaa.

Teoksen lopussa on maisteri Mai- ja Länsimäen laatima sanahakemis- to, joka sisältää n. 3 000 sanaa.

Someron murrekirja julkaistiin Somerolla joulukuun 20. päivänä 1973. Kirja ilmestyi ensimmäisenä numerona SKS:n julkaisusarjassa Kotiseudun murrekirjoja. Murrekir- jamme oli edelläkävijä, jota myöhem- min seurasivat Virtarannan ja hänen oppilaittensa toimittamat murrekir- jat lukuisilta muilta paikkakunnilta.

Virtarannan suhteet Someron ko- tiseututyöhön jatkuivat murrekirjan

jälkeenkin. Kerran hän tuli puhujaksi Someron päivän juhlaan. Vuonna 1976 hän oli kanssamme vihkimässä savenvalaja Kalle Männistön versta- sta savenvalajamuseoksi. Juhlan vai- kuttavin ohjelmanumero oli, kun Vir- taranta esitteli v. 1969 nauhoitta- maansa Kalle Männistön haastattelua ääninäyttein. Hän kuljetti ulkomai- sia tiedemiesystäviään Somerolle tu- tustumaan meidän Torppamuseoom- me. Somero-Seuran 30-vuotisjuhlas- samme 12.7.1983 Pertti Virtaranta kutsuttiin seuran kunniajäseneksi ”tunnustuksena pitkäaikaisesta an- siokkaasta toiminnasta Someron murteen tallentajana, julkaisijana ja tutkijana”. Somero-Seuran kunnia- kirja oli tämän jälkeen arvokkaalla paikalla Virtarannan kesähuvilan sei- nällä Karkussa.

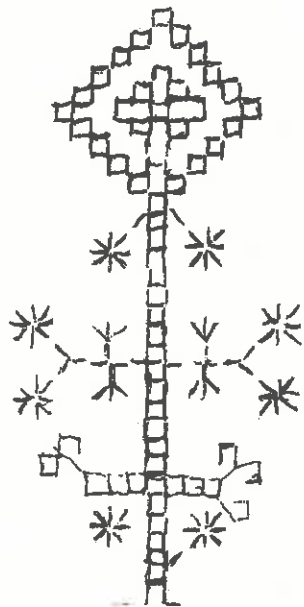
Samassa vuoden 1983 juhlassa Pertti ehdotti, että Tapio Horilan kir- joituksista koottaisiin kirja. Tämä idea toteutui seitsemän vuotta myö- hemmin, kun someroseuralaiset Tuu- la Kämi, Pekka Salminen ja Sirkku Kurkikangas toimittivat 80-vuotis- juhlakirjani vuonna 1990. Tässäkin yrityksessä Pertti oli jälleen täysillä mukana. Korvaamattomana tukena toimitustyössä oli hänen kymmenien kirjojen tekijänä hankkimansa asian- tuntemus. Kesken monien kansallisen ja kansainvälisten tehtäviensä hän kävi useita kertoja Somerolla vain auttaakseen juhlakirjan toimi- tustyössä.

80-vuotisjuhlassani Hotelli Hä- meenportissa vastanimittetty akatee- mikko käytti väkevän puheenvuoron juhlakirjan puolesta, samoin kirjan julkistamistilaisuudessa saman vuo- den lopulla. Molemmista tilaisuuk- sissa oli läsnä myös uskollinen mat- kakumppani sekä sihteeri-, valoku- vaaja- ja tutkimusavustaja Helmi Vir- taranta. Viimeksi pariskunta kunni- oitti läsnäolollaan Someron päivän juhlaa museolla vuonna 1995.

Ei tarvitse kuin tuntea Pertti Vir- tarannan laaja kirjallinen tuotanto – lähes neljäkymmentä suuritöistä te- osta suomen kielen murteista Suo- messa ja ulkomailla, kielentutkimuk- sesta sekä Venäjän Karjalan kielistä ja kulttuureista – niin täytyy ihme-

tellä, mistä hänelle riitti harrastusta ja aikaa Someron tapaisen maanvil- jelyspitäjän kotiseututyötä kohtaan. Hän ehkä ajatteli, että kotiseututyö etsii talonpoikauskulttuurista henki- siä arvoja tunkkaisen materialismin vastapainoksi. Milloin hän havaitsi noita arvoja vaikka vähänkin löyde- tyn, hän halusi tätä työtä kannustaa jakamalla siitä kiitosta tai itse siihen osallistumalla, kuten hän Somerolla teki.

Muistelemme kiitollisina ja kai- vaten ystäväämme Pertti Virtarantaa, josta on sanottu, että hän oli yksi vii- meisistä vanhanajan humanisteista, jolla oli paitsi laaja sivistys myös laa- ja sydän.

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta

sähkö-, LVI- ja kodintekniikan myynti
Someron Sähkö Oy
Jukolantie 2, p. 748 5888

RTV- ja kodinkonehuolto, sähköasennus
Someron Huoltomestarit Oy
Joensuuntie 42, p. 748 7225

Hyvä Joulukuusi on kirjajoulukuusi

Someron Kirjakauppa

Joensuuntie 45, puh. 748 5098

Hyvää Joulua Toivottaa

Härkätien Maatalous-Rauta

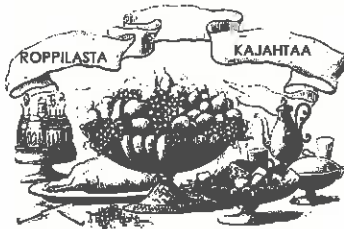
Somero 02-748 8955 Koski TI 02-4841 340
Fax Somero 02-779 3015 Koski TL 02-484 4520

Joulukuusi kirkossa kohdataan

Someron Seurakunta

ALANSA VANHIN! ROPPILAN KROUVI SOMEROLLA

VIIHTYISYYTTÄ JA MUKAVAA MENOA
AAMUSTA ILTAAN

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta

Turvallisesti SAMPO

Someron konttori
Puh. 010 515 385

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta

LOUNAI-SUOMEN SÄHKÖ OY

Länsivoima-konserni
Someron alue

Hyvää Joulua ja liikenneturvallista vuotta 1998

**SOMERON 748 6473
AUTOKOULU Oy**

KAHVILA – RAVINTOLA TORITUPA Joensuuntie 31, 31400 SOMERO Puh. (02) 748 7147 Toivottaa Rauhaisaa Joulua Hyvää Uutta Vuotta	 HYVÄÄ JOULUA JA HYVÄKUNTOISTA VUOTTA 1998 !! Someron Fysioterapia Joensuuntie 31 31400 Somero P. 02-748 7047
Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta Merita Somero, puh. 02-748 5571	Joulurauhaa kaikille asiakkailleen toivottaa PIKA-PYYKKI puh. 748 6878
Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta 	Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta Somertukku T:mi Kalevi Kemppainen Joensuuntie 5 Puh. 748 8847
Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta Autokorjaamo- ja maalaamo Ilpo Lemberg Ky	Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta SOMERON ESSO Autopalvelu Lemberg Oy
Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta PALMAN AUTOKORJAAMO JOUKO LÖNNQVIST OHRATIE ☎ 02-748 6256, 31400 SOMERO	Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta — POPPANAKUTEITA — NEULELANKOJA YM. — MATONKUTEITA — KANKAITA — MATTOJA — LOIMIA LUOTUINA — KUTOMATARVIKKEITA SOMERON LANKA Ky Ohratie (ohikulkutien varressa) puh. 748 6816
	 SOMERON PUUTAVARA KY toivottaa asiakkailleen Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta

Ystävämme Pertti Virtarannan muistolle

Professori Pertti Virtaranta nauhoittaa Robert Klemelän (s. 1883) murretta. Valok. Pekka Kujanpää 18.8.1962. Somero-Seuran kuva-arkisto.

Suomen ja sen sukukielten monipuolisena tutkijana tunnettu professori, akateemikko Pertti Virtaranta kuoli 9. heinäkuuta Helsingissä 79-vuotiaana. Hän oli syntynyt Karkussa 20. toukuuta 1918. Hän pääsi ylioppilaaksi Tyrvään yhteiskoulusta 1936 ja väitteli tohtoriksi 1946 kotimaakuntansa Satakunnan murteesta. Suomen kielen professorina Helsingin yliopistossa Virtaranta toimi 1959-81. Akateemikon arvo hänelle myönnettiin v. 1990.

Tieto Pertti Virtarannan kuolemasta lyhyen sairauden jälkeen jarkkytti Someron kotiseutuväkeä. Vuosikymmenien aikana hän oli tullut meille tutuksi ja läheiseksi.

Vastaväitelleenä tohtorina Pertti Virtaranta oli vuonna 1947 Lounais-Hämeen Kotiseutu- ja Museoyhdistyksen palveluksessa Forssassa vajaan

vuoden. Kolmella käynnillään hän teki tällöin käsivaraisia muistiinpanoja Someron Joensuussa ja kunnalliskodissa. Paperille panemansa 71 arvoitustoisintoa hän julkaisi Lounais-Hämeen Kotiseutu- ja Museoyhdistyksen vuosikirjassa 1947 ("Kiellennäytteitä Somerolta", s. 119-123. Ks. myös Someron Joulu 1984).

Vasta nykyaikainen äänentallennustekniikka teki mahdolliseksi yhtäjaksoisen puheen tallentamisen. Tämän seurauksena Virtaranta perusti Helsingin yliopiston yhteyteen Suomen kielen nauhoitearkiston, joka nykyään sisältää jo noin 22 000 tuntia puhuttua kieltä.

Someron murteen tallennus vauhdittui, kun Somero-Seura vuonna 1960 noudatti Virtarannan kehoitusta ja hankki nauhoitearkistolle 500 markan suuruisen avustuksen. Tästä lähtien Pertti Virtaranta ja hänen sil-

loiset assistenttinsa Pekka Lehtimäki ja Pentti Soutkari nauhoittivat somerolaisten kertojien puhetta, Virtaranta useaan otteeseen. Somerniemellä äänitti myös Mauri A. Numminen.

Vuonna 1971, jolloin Someron ja Somerniemen murretta oli Suomen kielen nauhoitearkistossa jo noin 60 tuntia, Pertti Virtaranta esitti minulle, että Suomalaisen Kirjallisuuden Seura (SKS) voisi ottaa kustantaakseen Someron murrekirjan, jos somerolaiset puolestaan kustantaisivat murrenauhojen litteroinnin ja menisivät takuuseen vähintään 300 kappaletta menekistä. Somero-Seura, Someron kunta ja paikallinen marittayhdistys hankkivat varat litterointiin, ja ennakotilauksia kertyi heti alkuvaiheessa kuutisensataa, joten hanke lähti suotuisasti alkuun. Litteroinnin eli puheen siirtämisen nauhalta pa-

Ensimmäinen joulukirkkomatkani

Kaipuuni kauas Karjalaan

Olin silloin noin 5-vuotias, kun tein muistiini jääneen ensimmäisen kirkkomatkan.

Olimme kotona Karjalassa. Meillä oli aika pitkä matka kirkkoon, jonne mentiin hevosella.

Illalla menimme aikaisin nukkumaan, jotta aamulla jaksaisi sitten nousta kirkkoreissuun.

Aamulla oli kova pakkanen ja paljon lunta. Äiti puki meitä uusia lapsia, kun isä oli jo hevosta valjastamassa reen eteen. Ja sinne paksujen vällyjen väliin äiti meidät peitteli, ettemme paleltuisi.

Kirkossa oli ihmeen ihanaa: valoisaa ja lämmintä. Pappi puhui enkeleistä, paimenista ja pienestä Jeesuslapsesta, joka oli juuri syntynyt. Kuulin melkein enkelin siipien suhinan. Koin vauvan syntymän niin läheiseksi, koska äitinikin oli marraskuussa saanut meille pikkuveljen, joka jäi kirkkoreissun ajaksi mummin hoitoon yhdessä 3-vuotiaan pikkusiskoni kanssa. Meillä oli sellainen tapa, että vasta 5-vuotias pääsi joulukirkkoon mukaan, kun siellä piti olla hiljaa, ei saanut häiritä joulurauhaa.

Minä olin kirkossa muuten kiltisti, mutta loppupuolella olin nukahdannut ja alkanut kuorsata unissani. Silloin 9-vuotias isosiskoni herätti minut ja kuiskasi, ettei kirkossa saa nukkua, tai en ensi jouluna pääsikään mukaan.

Heräsin minä moiseen uhkukseen. Vasta kotimatalla nukahdin vällyjen alla kulkusten kilinään ja reen jalasten narinaan.

Kotiin päästyämme mummu tuli heti kyselemään minulta, ensi kertaa joulukirkossa olleita, millaista siellä kirkossa oli.

Minä kerroin mummulle: "Siellä oli lämmintä ja valoisaa. Pappi seisoisossa tynnyrissä, paljon, paljon suuremmissa kuin mitä meidän navetan jauhotynnyri on. Pappi puhui Jeesuksesta ja enkeleistä, paimenista ja lampaista, mutta hän ei puhunut mitään lehmistä."

Mummu vastasi, ettei siellä kedolla kai lehmiä ollutkaan.

Sitten kerroin vielä: "Thmiset istui hyllylöil katon rajassa, mutta myös päästiin oikee penkkilöil istumaan, kun mentiin nii aikasii."

Sinne kauas kaipuuni mun palaa. Lapsuuteni kultamaille salaa. Siellä mulle kukkui onnen käki. Sieltä kukkulalta kauas näki. Kirkkojärvi sinisenä siinsi. Kumahteli hiljaa kirkonkellot. Tuoksui ihanasti niityt pellot. Kummin kanssa kirkkoon kiiruhdimme. Mummin haudallekin poikkesimme. Sinne sinikellot kiikutimme. Oman kotipellon pientareelta, noilta rakkaimmilta tanhuilta. Siel ei enää kaiu kirkonkellot. Eikä kukkasia kasva pellot. Pois on poltettuna rakas kotikirkko. Alla nurmen kummikin jo nukkuu. Ehkei siellä käetkään enää kuku, kuten ennen lapsuuteni mailla, jossa elin aina huolta vailla. Onnelliset lapsuusmuistot mulla tahtoo usein mieleheni tulla. Täällä toisen kirkon liepehellä, onnellinen koti on taas mulla.

Hyvää Joulua ja
Onnellista Uutta Vuotta

**RAUTA- JA
PELTINELIÖ OY**

om. Siviranta
puh. 748 5929
fax 748 8737

*Hyvää Joulua
toivottaa*

VALINTA MÄKINEN

Somerniemi, puh. 748 2674

HYVÄÄ JOULUA JA
MENESTYKSELLISTÄ UUTTA VUOTTA
TOIVOTTA

**LEHTOSEN
KASVATTAMO ky**

puh. 748 5110

TEERIHARJUN

TURKISTUPA

Lämminhenkistä Joulua
ja
Onnellista Uutta Vuotta

*Hyvää Joulua ja
Onnellista Uutta Vuotta*

**Sähköurakointi
J. Mäenpää & Co**

puh. 748 6715
0400-825 493
0400-825 494

*Hyvää Joulua ja
Onnellista Uutta Vuotta*

**SOMERON
VESIHUOLTO
LÄMPÖKESKUS
TALKKARI OY**

Somero puh. 02-779 1347
ilta- ja viikonloppupäivystys
0400-535 635

NURMEN SAHA & MYLLY

Höylä- ja sahatavaraa, listoja ja
kestopuuta
puh. 748 2958

SOMERNIEMELTÄ

*Hyvää Joulua ja
Onnellista Uutta Vuotta*

Iloista Joulua

Optikko

Someron Optiikka

Joensuuntie 31 SOMERO puh. (02) 748 6133
Palvelemme: ma-pe 9-17, la 10-13

Iloista Joulua

Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta POHJOLA-YHTIÖT POHJOLA SUOMI-SALAMA EUROOPPALAINEN ILMARINEN	Hyvää Joulua ja Onnea uudelle vuodelle Kosmetologinen Hoitola Ritva Heino Ky Joensuuntie 28, 31400 Somero 02-748 6588
Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta Kampaamo Leena Laine puh. 748 5164	Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta SOMERON METSÄNHOITOYHDISTYS RY Joensuuntie 35, 31400 Somero puh. 02-748 6320 02-748 5264 02-748 5332 Fax 0400 323 372 Hovila 0400 532 867 Mentula
KIITÄMME KAIKKIA YHTEISTYÖ- KUMPPANEITAMME JA TOIVOTAMME HYVÄÄ JOULUA SEKÄ MENESTYKSELLISTÄ UUTTA VUOTTA! ELIXI OILOY Joensuuntie 47, 31400 Somero Puhelin 02-748 8030 Telefax 02-748 8029	SOMERON LASI PEKKA TURKKI 02-748 6485 02-748 6486 (myös ilt.)
Hyvää Joulua toivottaen LAUKAMO-YHTIÖT	Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta MUNATUKKU A. TAMMINEN Ky Puh. 748 5575
Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta T. Tamminiemi ja Kumpp.	Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta asiakkailleen toivottaa SÄHKÖ-ERKKI Ky
Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta HIIDENMATKAT	Hyvää Joulua ja Onnellista Uutta Vuotta toivottaa KAMPAAMO SOMERON EEVA Urheilutie 23, puh. 748 5441

ma kartanoiden herrasväet ja muut "paremmat" ihmiset.

Laulettiin Enkeli taivaan, sama minkä äiti ja isä lauloivat jo aattona ennen kuin syötiin. Siellä kirkossa kulki vielä ihmeellisiä miehiä laulun aikana. Heillä oli pitkän kepin päässä musta hieno pussi. Me ihmetellen katsoimme, koska se tulee meidän kohdalle. Isä oli antanut meille 5 penniä jokaiselle. "Laittakaa sitten siihen pussiin, kun se tulee kohdalle." Mutta siskoni meni penkin alle, pelkäsi ja piti 5 penniä kädessään. No, se jäi säästöön seuraavaan jouluun. Minua-kin vähän harmitti, kun se rahan vei, mutta ei mitään antanut. Isä sanoi, että se on kolehtiraha. En silloin vielä ymmärtänyt, mikä on kolehti. Ajattelin tuolloin, että se oli palkaksi Taivaan Isälle.

Urut soivat kovasti. Isä sanoi, että niihin pitää polkea ilmaa, että ne soivat. Hän lupasi sitten, kun tulemme isommaksi, viedä meitä katsomaan urkuja, kuinka ne soivat lehterillä. Siellä oli joku mies. Kellot alkoivat taas paukkua, sielläkin oli joku mies niitä köysiä vetämässä. Kellot keikkuivat komeasti tornissa. Taivaan Isällä oli monta renkiä. Piikoja ei siellä näkynyt ollenkaan. Ajattelin pappia, joka seisoi siellä korkealla. Isä sanoi, että se on saarnastuoli: pappi seisoo korkealla, jotta ihmiset kuulevat puheen. Pappi oli valkoisessa asussa, jossa oli suuri risti selässä, muistaakseni kullan värinen. Pappi puhui Jeesuksen syntymästä, kuinka hän syntyi tallin seimessä, kun ei ollut sijaa majatalossa. Mitä varten Jumalan poika syntyi tallissa, kun Ju-

malalla on näin suuri joulukirkko? Tätä kysyin isältä. Kirkko on varmaan silloin tyhjä, kun ei ole pappia puhumassa.

Lähdimme kotimatkalle. Veljeni alkoi potkia vällyjä pois siskoni päältä ja sanoi siskolle, että mitäs sen 5 penniä pidit, olisit pannut sen siihen pussiin niin kuin hänkin. Sinulla on nyt jo konvehtirahaa ensi joulua varten. Isä sanoi antavansa veljelleni sen rahan, jos hän tuo puita äidille.

Nyt oltiin jo kotipihalla; ensimmäinen kirkkoreissu oli tehty. Oli kertomista äidille. Äidillä oli joulupäivän ateria valmiina. Joulu on ihmeellinen. Kunhan ei pukki vaan enää tulisi vastaan, kun menee ulos. Se vähän jännitti.

Jouluna Frankbergin perhe haluaa aina olla yhdessä. Takana vas. Helmi ja Pentti Roto. Kalle ja Hilma ja Hellikki Frankberg, Eino ja Hellä Lyly. Edessä vas. Jukka Roto, Raimo ja Arja Lyly, Tuire Roto ja Raija Lyly. Kuva n. v. 1958.

Lapsuuden muistoja 70 vuoden takaa

Jli joulutulo. Minua jännitti kovin joulun tulo, sillä pelkäsin joulupukkia. Äiti ja isä tekivät joulusiivon. He hankasivat koko päivän suuren tuvan lattiaa luudan tyvellä ja lattialla oli hiekkaa. Se oli maalaamaton lattia. Harjoja ei ollut vielä silloin.

Lapsilla oli kuusenkonvehdit, jotka me olimme vuotisilla säästörahoilla ostaneet Jannen kaupasta. Me istuimme alisängyssä koko päivän ja vaihdoimme karamelleja, ei kun konvehteja. Hilka oli nuorin ja häntä yritettiin pettää. Hilka antoi kaksi, kun sai yhden kauniin, missä oli enkelin kuva. Hilkan konvehdit alkoivat loppua ja tuli kova itku. Äiti taas pelasti tilanteen ja sanoi: "Ei saa pienempää kiusata." Lopulta lattia oli kuurattu ja me pääsimme pois sängystä syömään.

Äiti valmisti joulua tekemällä sala-lahjoja. Sattuipa kerran, kun äiti oli poissa, että veljeni näki hevosen pään kurkkivan vaatekaapin päältä. Tottakai hän kiipesi sinne ja katsoi, mitä siellä oli. Hän sanoi minulle, että siellä on kumipöksyt, ne ovat varmaan sinulle. Ihmettelin mitkä kumipöksyt, kai niissä oli joku kuminauha. Paketit eivät tulleet samalla tavalla kiinni. Äiti huomasi ja sanoi, ettei joulupukki tule ollenkaan. Oli mennyt pukille tieto, että on tottelemattomia lapsia. Kyllä meitä harmitti; olimme ihan toivottomia. Voi, voi sentään, pauhattiin veljeä oikein porukalla.

Oli jo aatto ja kuusi oli sisällä. Punaista kreppipapereita ja joku kynttilä, meidän konvehdit ja äidin piparkakut. Kaikki olisi ollut hyvin, mutta pukkii ei tule. Äiti sanoi: "Jos nyt olette oikein kilttejä, niin pukkii voi vielä tulla." Äiti otti uunista laatikkoja pois, oli iso uuni. Hän laski ne lattialle aina sitä myöden kuinka

kuumia olivat. Ne olivat sellaisia kulkukauppiaalta ostettuja peltilaatikoita. Savivadissa oli puuroa. Äiti huusi lapsille: "Pysykää nyt aloillanne, että ette tule tänne kuumien laatikoiden päälle polttamaan itseänne." Veljeni sieltä jostakin juoksi ja yksi lantulaatikko kaatui. Mutta veljeni ei polttanut itseään.

Näin siinä sitten kävi, kun jo vähän oltiin toivossa, että pukkii tulee. Me tytöt alettiin niin kovin itkeä ja veljeni seisoi paikallaan kuin naulittu ja ihmetteli varmaan, miten nyt näin kävi. Kului joku aika, niin äiti toi porstuasta kirjeen, jonka pukkii oli jättänyt. Siinä luki "Pahat lapset", mutta kuitenkin sitten vielä luki "Kiltit lapset": pukkii voi vielä tulla, jos sille jää lahjoja. Voi, voi sentään, kun me oltiin onnettomia.

Sitten me lähdimme isän kanssa saunaan. Se oli kaukana metsän reunassa. Oli hyvin pimeä ja lunta. Pelkäsin kovin, että pukkii tulee vastaan, kun siitä meni tie Raitaselle. Vie varmaan Raitasen tytölle meidänkin lahjat. Tulimme puhtaina saunaan. Pukkaa ei näkynyt. Mutta mikä ilo tulikaan, kun äiti sanoi, että pukkii kävi sillä aikaa kun olimme saunaan. Pukkii oli ollut vähän vihainen, mutta jätti lahjoja kuitenkin. Veljeni sai sen hevosen, jonka hän oli jo ennen tarkistanut. Äidille tuli ne kumipöksyt, jossa oli vyötäröllä kuminauha. Ei sellaisia ollut nähty. Tati oli ne kuulemma äidille ostanut. Tulen jälkepäin tietämään, ettei mitään pukkaa olekaan. Tytöille oli porsaspiparkakkuja, pullapoikia, kintaita ja nukkeja.

Jouluaattona syötiin lihaa, lanttuja perunalaatikkoo, ohraryynipuuroa ja puolukkasoppaa, jossa oli muutama väskynä ja rusina seassa. Uni ei tullut sinä yönä ollenkaan, niin jännää oli. Jumalaa kiitimme kaikesta, kun pukkii kumminkin kävi. Äiti oli

opettanut meitä kiittämään ja rukoukseen. Tähdetkin olivat aattona niin kirkkaita. Yksi tähti oli toisia kirkkaampi, se oli kointähti, joka vei paimenet Jeesus-lapsen luo, sanoi äiti. Aamulla mennään joulukirkkoon. Ajattelin yöllä, millainen se joulukirkko oikein on. Äiti huusi: "Nukkukaa nyt, aamulla pitää aikaisin nousta, kirkko alkaa kello 6."

Kello 5 aamulla lapset olivat reessä, kirkkoreessä, sanoi isä. Vällyjen alla oltiin lämpimässä piilossa. Hevosen aisassa soi jumpuri. Kyllä oli juhlallista. Jumpurin helinää kuului kaikkialta. Hevosia oli pitkät jonot, niin kuin nyt autoja. Lapsia oli reet täynnä. Päästiin kirkonmäelle. Hevosilla oli omat paikkansa, mihin ne jätettiin. Kiviaidassa oli koukut, joihin hevoset pantiin kiinni, heiniä eteen ja loimi selkään, kun hevoset olivat ihan märkiä pitkistä matkasta. Silloin näytettiin, kellä oli paras hevonen juoksemaan.

Nyt mentiin sisälle kirkkoon. Hilka ei ollut mukana, hän oli vielä niin pieni. Oli kovin juhlallista menä kirkon ovesta sisälle. Kirkko oli suuri. Tottakai se oli suuri, kun se oli Taivaan Isän koti. Urut soivat niin kuuluvasti, että tuli ukkonen mieleen. Kynttilät paloivat joka paikassa. "Niitä oli varmaan monta sataa", sanoi isä. Kotona oli vain 6 kynttilää. Meidän kynttilät olivat narulla kiinni kuusessa. Kirkon kynttilät olivat kullalla kiinni hienossa kattolaitteessa, samoin joulukuusessa. Kyllä Taivaan Isän huone oli suuri ja kaunis. Lämmintäkin oli. Sellaiset suuret peltikaminat lämmittivät kirkkoa. Joku mies pani pitkiä halkoja niihin aina vähän väliä, kuului kova kolina. Isä sanoi, että sen miehen nimi on suntio, kirkonpalvelija tai siivooja. Etupäässä kirkkoa oli sellaiset aidat edessä. Etupenkissä istuivat kuulem-

Hyvää Joulua ja
Onnellista Uutta Vuotta

Kaihdin-Lehtonen ky
puh. 748 5814

**JUSSIN
ASUSTE Ky**

JOENSUUNTIE 31
PUH. 748 5045

Rauhallista Joulua

ja
Onnea Uudelle Vuodelle!

Sälökarin Kirjapaino Oy

PL 8 (Turuntie 24) 31401 Somero
Puh. 02-779 330 Fax 02-779 3320

*Lämmintä
joulu mieltä
kaikille*

Kukkatuvasta puh. 748 8505

Hyvää Joulua!

Someron Vakaosa Ky

Joensuuntie 43, 31400 Somero
puh. 02-748 6320, 02-748 5264

SOMERON TORPPAMUSEO

*Hyvää Joulua
ja
Onnellista vuotta 1998
Kaikille Ystävilleen
toivottaa
Somero-Seura*

Hyvää Joulua
ja
Onnellista
Uutta Vuotta

**SOMERON
SÄÄSTÖPANKKI**

**SOMERON
OSUUSPANKKI**

Hyvää
Joulua
ja
Onnellista
Uutta Vuotta

Kiitämme kaikkia
asiakkaitamme
kuluneesta vuodesta!

**Someron
Seurahuone**

☎ 02-748 8338

*Hyvää Joulua ja
Onnellista vuotta 1998
kaikille ystäville ja
yhteistyökumppaneille!*

LAMMINNIEMI KOTI

**HOITOA JA KUNTOUTUSTA
SOMEROLTA**

Käyntiosoite: Jänistie 1
Postiosoite: 31400 SOMERO
Puh. 02-77 990, telefax 02-779 9490

Kun jouluaatto hiljenee
rauhaisaan juhlaan ja
kynntilän liekki lämmittää
Sinut muistojen jouluun
Toivotamme Sinulle
leppoisaa Joulumieltä
ja Kultaisen Joulun Herkkää
Sanomaa sekä
Onnellista Uutta Vuotta 1998

NESTE **HÄRKÄHOVI**

MARKET

AGRI MARKET
MYYMÄLÄ **SOMERO**

Kuva: Maija-Liisa Hyytiäinen.

Joulurauha

Joulun alla viime vuonna olin hakemassa lapsiamme mummolasta ja iltamyöhällä ajelimme kotiin päin. Pojat keksivät, että ruvetaan laulamaan joululauluja. Niin me lauloimme lakkaamatta, 25 km joululauluja, niitä jotka kotona, koulussa tai kerhossa olivat mieleen jääneet. Viimeinen laulu, jonka nuorimmainen ehdotti, oli Hoosiannahymni. Pikkuisen huvittuneena ajattelin, että tuskin he sitä jaksavat kokonaan laulaa, mutta alusta loppuun, ei merkkiäkään kyllästymisestä, rai-

kui Hoosianna kolmesta suusta viimeiset kilometrit.

Siinä meillä oli tunnelmaa, käsin kosketeltavaa joulun riemua. Niin yksinkertaisesti loivat lapset hienon hetken, josta saimme yhdessä nauttia.

Yksinkertaisesti toivoisin joulunkin syntyvän. Niin kuin silloin kauan sitten ensimmäisen joulun koittaessa. Ei leivottu eikä siivottu. Kaikki oli toisin. Vain Joosef ja Maria huolehtimassa syntyvästä Jeesus-lapsesta.

Mikä joulussa on todellakin tarpeellista ja mitä voisi jättää pois joulun tunnelman häiriintymättä? Joulusiivous, joulukortit, piparit, lahjat jne.? Ei ole helppoa luopua monenkirjavista askareista, joihin joka joulunaika on tottunut, mutta voiko Jumala panna enää joulupöytään mitään, kun se on niin täynnä?

Jumala haluaisi lahjoittaa meille rikkaan joulun. Se on rauhaa ja iloa kiireen ja rauhottomuuden keskellä. Eikö tätä juuri jokainen kaipaa! Ravataan Hänelle tilaa!

SISÄLLYSLUETTELO

Tuija Kujansuu: Joulurauha.	3
Hellen Lyly: Lapsuudenmuistoja 70 vuoden takaa.	4
Milja Paakkonen: Ensimmäinen joulukirkkomatani.	
Milja Paakkonen: Kaipuuni kauas Karjalaan.	6
Tapio Horila: Pertti Virtarannan muistolle.	7
Anne Pälikkö: Somerolainen korvenraivaaja Kustaa Pyysmäki Ihamäestä.	9
Helvi ja Matti Rekunen: Someron nuuka kunnankirjuri.	10
Manu Kärki: Juhani Toivonen - opettaja ja runoilija.	17
Milja Paakkonen: Pieni jouluenkeli.	19
Milja Paakkonen: Minun äitini.	20
Anni Latva: Minnen mamma.	20
Kaarina Pollari: Viljest mää tykkäsin kaikkeen enemmän.	22
Aarne Kantola: Ensiaskeleni somerolaisuuteen.	23
Arvo Salkolahti: Elämänmenoä lapsuuteni Häntälässä.	24
Georg Haggren: Somero 250 vuotta sitten.	
Muutos talonpoikaisyhteisöstä kohti teollista yhteiskuntaa.	28
Mikko Paakkonen: Muistojeni Koisthuhta.	30
Liisa de Gorog: ”Mää otanki sit ton puheliinin!”	
Tarinaa tiedotustoiminnan laajenemisesta Somerolla.	33
Kalle Pirttilä: Vanha tuparati Kultelassa.	36
Jouni Tamminen: Ratsumestari Linderin naisenryöstö.	38
Pekka Salminen: Lauantai-illan huumaa - seitsemän rastia onneen.	46
Päivi Ahlfors: Millaista kieltä somerolaisnuoret puhuvat?	50
Tuomas Fjällström: Mutta sopeutuuko maapallo?	54
Mikko Paakkonen: Oliko se joulu musta vai valkea?	56
Helga Laakso: Sadepisara.	59
Tapio Horila: Valokuvauskilpailun vaiheilta ja näytteitä kilpailukuvista.	60
Sota-ajan muistoja.	67
Jouluvirsi sotatalvelta 1942.	67
Niilo Tainio: Muistoja nuoruusvuosilta.	68
Milja Paakkonen: Veteraaneille.	70
Arvo Kulmala: Minun sotaani.	70
August Lukumies: Muistoja Syväriltä.	74
Armas Ojala: Kingievasta Syvärin voimailaitokselle.	75
Eino Tamminen: Tuuloksen vyörytys.	77
Vilho Kuusela: Sodassa Kannaksella ja Inkerinmaalla.	77
Eino Uusitalo: Leijona-tukikohdassa ja vähän muuallakin.	79
Lauri Talikka: Muistoja evakkomatkastasta.	80
Eeva Virkki: Pyykkiä huuhtomassa konekiväärityksessä.	
Eeva Virkki: Väärää troppia.	82
Lyyli Honkio: Tapauksia sota-ajalta.	83
Marja Näykki: Muistoja sota-ajalta.	84
Veikko Kalin: Suomi 80-vuotias.	86
Somero-Seuran tapahtumia 1997.	87
Somero-Seura kiittää.	90

Someron Joulu 1997

Toimituskunta

Toimittajat: Tapio Horila ja Pekka Salminen

Toimitussihteeri
ja taitto: Aila Talonen

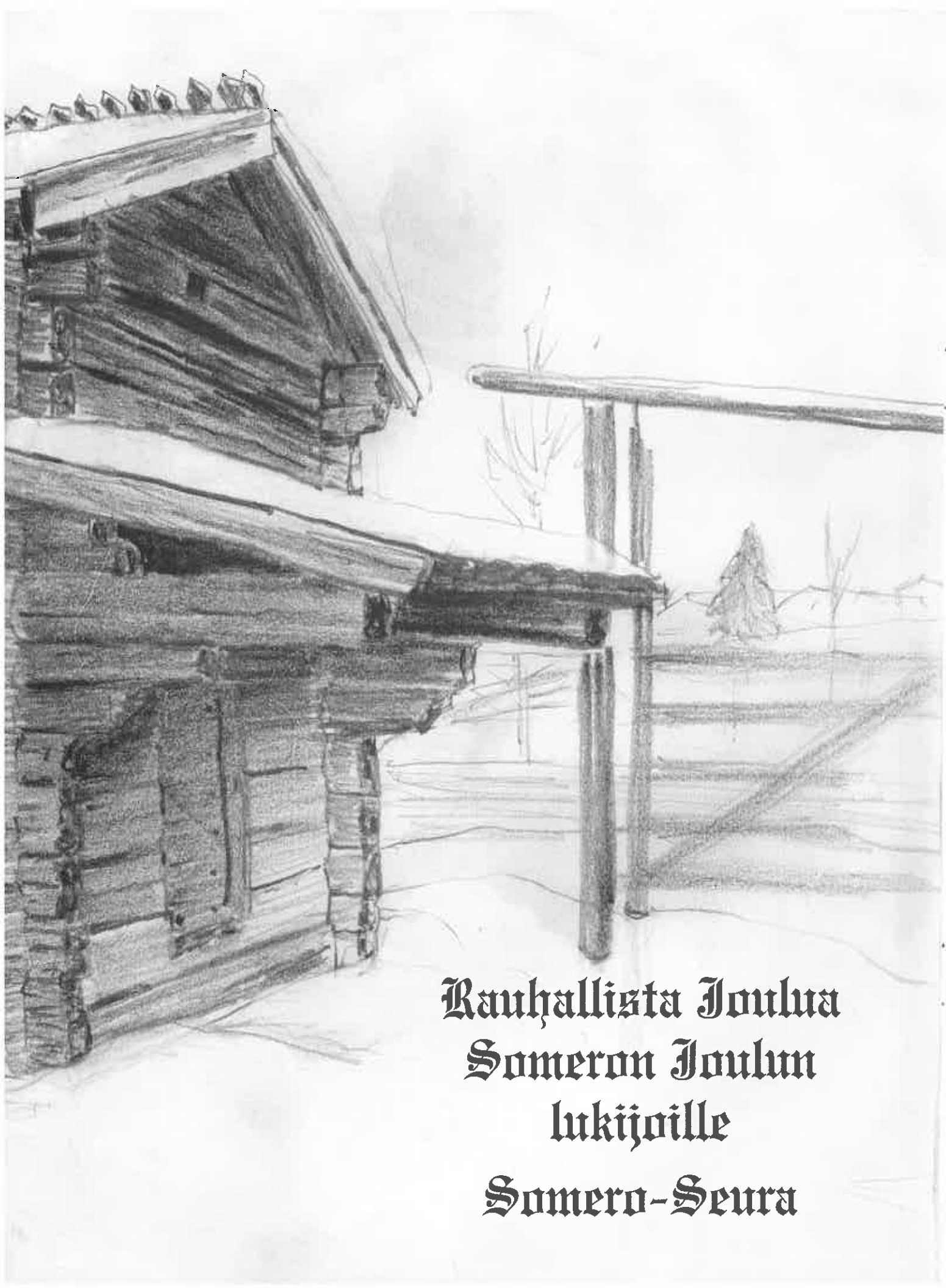
Kansikuva: Manu Kärki

Levikki: Esko Helminen, Nella Lindberg ja
ala-asteen oppilaita

Ilmoitukset: Esko Helminen

Julkaisija: Somero-Seura

Painopaikka: Sälekarin Kirjapaino Oy

Rauhallista Joulua
Someron Joulun
lukijoille
Somero-Seura

JOULU TUULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TUULEE
TUULEE HÄRKÄTIELTÄ JOULU TUULEE HARKA
HÄRKÄTIELTÄ JOULU TUULEE HARKÄTIELTÄ
JOULU TUULEE HARKÄTIELTÄ JOULU TUULEE
TUULEE HARKÄTIELTÄ JOULU TUULEE HARKÄ
HARKÄTIELTÄ JOULU TUULEE HARKÄTIELTÄ
JOULU TUULEE HARKÄTIELTÄ JOULU TUULEE H
TUULEE HARKÄTIELTÄ JOULU TUULEE HARKÄT
HARKÄTIELTÄ JOULU TUULEE HARKÄTIELTÄ J
JOULU TUULEE HARKÄTIELTÄ JOULU TUULEE H
TUULEE HARKÄTIELTÄ JOULU TUULEE HARKÄT
HARKÄTIELTÄ JOULU TUULEE HARKÄTIELTÄ J

JOULU TUULEE HARKÄTIELTÄ JOULU TUULEE
TUULEE HARKÄTIELTÄ JOULU TUULEE HARKÄ
HARKÄTIELTÄ JOULU TUULEE HARKÄTIELTÄ
JOULU TUULEE HARKÄTIELTÄ JOULU TUULEE H
TUULEE HARKÄTIELTÄ JOULU TUULEE HARKÄ
HARKÄTIELTÄ JOULU TUULEE HARKÄTIELTÄ J
JOULU TUULEE HARKÄTIELTÄ JOULU TUULEE H
TUULEE HARKÄTIELTÄ JOULU TUULEE HARKÄT
HARKÄTIELTÄ JOULU TUULEE HARKÄTIELTÄ J

JOULU TUULEE HARKÄTIELTÄ JOULU TUULEE
TUULEE HARKÄTIELTÄ JOULU TUULEE HARKÄ
HARKÄTIELTÄ JOULU TUULEE HARKÄTIELTÄ
JOULU TUULEE HARKÄTIELTÄ JOULU TUULEE
TUULEE HARKÄTIELTÄ JOULU TUULEE HARKÄ
HARKÄTIELTÄ JOULU TUULEE HARKÄTIELTÄ
JOULU TUULEE HARKÄTIELTÄ JOULU TUULEE H
TUULEE HARKÄTIELTÄ JOULU TUULEE HARKÄT
HARKÄTIELTÄ JOULU TUULEE HARKÄTIELTÄ J
JOULU TUULEE HARKÄTIELTÄ JOULU TUULEE H

1997

Summer Jam